

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ»
Факультет гуманітарних наук
Кафедра історії

Магістерська робота

освітній ступінь - магістр

на тему:

«Посольства київських ієрархів до Москви 1583 – 1686 рр.»

Виконала: студентка 2-го року
навчання, спеціальності 032 «Історія
та археологія» освітньо-наукової
програми «Історія»
Мотуз Марія Петрівна

Керівник: Григор'єва Т. Ю.,
кандидат історичних наук, доцент

Рецензент: Ченцова В. Г.,
кандидат історичних наук

Магістерська робота захищена
з оцінкою « _____ »

Секретар ЕК _____

« _____ » _____ 2018 р.

Зміст

<i>Вступ</i>	3
<i>Розділ I Історіографія дослідження</i>	7
Причини і обставини зародження контактів Київської митрополії з Московським царством	7
Контакти Київської митрополії з Московським царством за часів митрополита Петра Могили.....	10
Київське духовенство та Переяславська рада.....	11
Участь київського духовенства в політичному житті.....	12
<i>Розділ II Посольські контакти Київської митрополії з Московським царством у 1583 – 1686 роках</i>	19
Перші задокументовані контакти	19
Посольства за часів митрополитів Йова Борецького та Ісаї Копинського	22
Посольські контакти за часів київського митрополита Петра Могили.....	30
Київські церковні посольства у другій половині XVII століття.....	39
<i>Розділ III Стратегії переконання у чолобитних Київської митрополії до московських царів та московських патріархів</i>	48
Зображення становища православних у максимально негативному світлі.....	50
Руські землі Речі Посполитої – це династична спадщина, якою володіє московський цар	53
Історичне пов'язання та релігійна тяглість.....	59
Довершений образ жертводавців – московських царів	62
Довершений обрах прохачів – київських ієрархів	66
Київ – другий Єрусалим.....	68
Українські гетьмани – вірні піддані та відступники	74
<i>Висновки</i>	78
<i>Список використаних джерел і літератури:</i>	81
<i>Додатки</i>	88

Вступ

Протягом періоду від кінця XVI до кінця XVII століть київські ієрархи неодноразово зверталися до московських царів і московських патріархів. Достеменно про подібні посольські практики нам відомо з 1583 року. Саме цим роком датується перше документальне свідчення, коли до Москви прибули представники Києво-Печерського монастиря з проханням про відновлення деякої попередньої жалуваної грамоти, яка начебто дозволяла їм збирати данину з міст і сіл Чернігово-Сіверщини. Ці контакти з перервами, які були викликані чи то зміною статусу Київської митрополії у 1632 році, чи то культурною близькістю київського митрополита Петра Могили до Речі Посполитої, протривали до 1686 року. Під посольськими контактами ми розуміємо факт надсилання листа та прибуття посланців від представників Київської митрополії. На сьогодні є декілька історичних праць, в яких прицільно досліджуються контакти Київської митрополії з Московським царством у той чи інший період. В свою чергу, наше дослідження є спробою комплексної реконструкції цих контактів протягом 1583 – 1686 років. Також воно пропонує аналіз стратегій переконання у чолобитних київських ієрархів до московських царів та московських патріархів, до чого не зверталися інші історики. Відтак, вважаємо, що дослідження названих аспектів дозволить краще зрозуміти феномен посольських контактів Київської митрополії з Московським царством. Цим і обумовлена її ***актуальність***.

Структура роботи зумовлена її метою і завданнями. Робота складається з трьох розділів, висновків, додатків, списку використаних джерел і літератури. У першому розділі охарактеризовано історіографічну дискусію про контакти Київської митрополії з Московським царством у кінці XVI – кінці XVII століття. У другому розділі запропоновано реконструкцію послідовності та логіки контактів Київської митрополії з Московським царством протягом періоду з кінця XVI по кінець XVII століття. Третій розділ присвячений аналізу стратегій переконань у чолобитних київських ієрархів до московських царів та московських патріархів.

Мета роботи полягає у дослідженні контактів Київської митрополії з Московським царством протягом 1583 – 1686 років.

Відповідно до поставленої мети передбачаються наступні **завдання**:

- Проаналізувати історіографію та джерельну базу дослідження.
- Систематизувати та охарактеризувати посольські контакти Київської митрополії з Московським царством у 1583 – 1686 роках.
- Визначити та проаналізувати стратегії переконання, які київські ієрархи використовували у своїх зверненнях до московських царів і московських патріархів.

Предметом дослідження є чолобитні, надіслані представниками Київської митрополії до Москви у кінці XVI – кінці XVII століття.

Об'єкт дослідження – посольські контакти Київської митрополії з Московським царством протягом 1583 – 1686 років.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють 1583 – 1686 роки. Нижня часова межа обумовлена датуванням першої документальної згадки про прибуття до Москви ієромонаха та старців Києво-Печерського монастиря з проханням про відновлення жалуваної грамоти. Верхня часова межа – це час підпорядкування Київської митрополії Московському патріархату.

В якості **джерел** при написанні цієї роботи ми використовували чолобитні та листи представників Київської митрополії до московських царів та московських патріархів за період 1583 – 1686 років. Більшість з них опублікована у таких збірниках джерел – «Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и издаваемые Археографической комиссией»¹, «Архив Юго-Западной России, издаваемый временною комиссиею для разбора древних актов, высочайше учрежденною при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе»²,

---

¹ Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археографической комиссиею / ред. Костомаров Н. – Санкт-Петербург, 1861. – Т. III (1638 – 1657 р.р.);

² Архив Юго-Западной России, издаваемый временной комиссией для разбора древних актов, высочайше учрежденной при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе / ред. Юзефович М. – Киев, 1883. – ч. I. – Т. VI (Акты о церковно-религиозных отношениях в юго-западной Руси (1322 – 1648 гг.)).

«Воссоединение Украины с Россией»³, «Материалы для истории воссоединения Руси»⁴», «Памятники, изданные Киевской Комиссией для разбора древних актов»⁵», а також «Католики, православные, униаты. Проблемы религии в русско-польско-украинских отношениях конца 40-х – 80-х гг. XVII в. Документы. Исследования. Часть 1. Источники времени гетманства Б. М. Хмельницкого»⁶. У цих збірниках джерел ми заходимо чолобитні київських ієрархів до московських царів та московських патріархів 1620 – 1670-х років. Відомості про посольства представників київського митрополита Петра Могили у 1640⁷ та у 1646⁸ років та посольства Києво-Печерського монастиря у 1680 році⁹ ми дізнаємося з матеріалів архівної справи, яка зберігається у Фонді №124 Малороссийские дела Російського державного архіву давніх актів у Москві. Чолобитні та листи посольства Лазаря Барановича у 1684 році були опубліковані в одному із випусків наукового журналу «Київська академія»¹⁰. Відомості про перші задокументовані посольства 1580 – 1590-х дізнаємося з монографії Костянтина Харламповича «Малороссийское влияние на великорусскую церковную жизнь»¹¹. Про контакти Київської митрополії з Московським царством у 1660-1680-х роках нам відомо з видань «Малороссийские дела. Описи фонда № 124 Российского государственного архива древних актов»¹² та «Малороссийский приказ. Описи фонда № 229 Российского государственного

---

³ Воссоединение Украины с Россией. Документы и материалы в трех томах / Ред. Коллегия А. Касименко, А. Новосельский, А. Сидоров, Л. Черепнин, П. Рудзенко, Ф. Шевченко. – Москва, 1953. – Т.І.

⁴ Материалы для истории воссоединения Руси / Ред. Кулиш П. – Москва, 1877. – Т.1 (1578 – 1630).

⁵ Памятники, изданные Киевской Комиссией для разбора древних актов. – Киев, 1897. Том II.

⁶ *Заборовский Л.* Католики, православные, униаты. Проблемы религии в русско-польско-украинских отношениях конца 40-х – 80-х гг. XVII в. Документы. Исследования. Часть 1. Источники времени гетманства Б. М. Хмельницкого. – Москва: Памятники исторической мысли, 1998. – 374 с.

⁷ РГАДА. – Ф.124. – Оп.1. – Спр.1.

⁸ РГАДА. – Ф.124. – Оп.1. – Спр.2.

⁹ РГАДА. – Ф.124. – Оп.1. – Спр.5

¹⁰ *Sakal I.* The Embassy of Lazar Baranovych to Moscow in 1684: Gifts, Request and Other Expenses // Київська Академія. 2017. – Випуск 14. – С.152 – 180.

¹¹ *Харлампович К.* Малороссийское влияние на великорусскую церковную жизнь. – Казань, 1914. – 986 с.

¹² Малороссийские дела. Описи фонда №124 Российского государственного архива древних актов / Отв. ред. Т. Г. Таирова-Яковлева. – Москва, 2016. – 652 с.

архива древних актов»¹³, в яких опубліковані описи цих фондів. До більшості архівних матеріалів, що містять детальні відомості про посольства цього періоду, ми не мали доступу. Тож ми обмежилися короткою довідкою про ці контакти.

Методологічною основою дослідження є загальнонаукові методи критичного аналізу та синтезу. Для реконструкції посольських практик представників Київської митрополії до Москви були використані статистичний та компаративний методи. При прочитанні джерел був застосований набір прийомів і методів класичної критики тексту (Textkritik, tekstual criticism, текстологія). Саме ж дослідження загалом проведено в рамках інтелектуальної історії та історії ідей.

---

¹³ Малороссийские дела. Описи фонда №229 Российского государственного архива древних актов / Отв. ред. Т. Г. Таирова-Яковлева. – Москва, 2012. – 496 с.

Розділ I Історіографія дослідження

Посольські контакти Київської митрополії з Московським царством цікавили вчених від XIX століття. Деякі історики розглядали посольства київських ієрархів до Москви в контексті культурної і церковної історії Речі Посполитої й Московського царства. Інші ж зосереджувалися саме на вивченні звернень представників Київської митрополії до московських царів і московських патріархів. У цьому розділі ми спробуємо виділити ті ключові теми й аспекти, до яких зверталися історики і які є важливими для нашого дослідження – причини і обставини зародження цих контактів, інтенсивність посольств у різні періоди, а також участь київського духовенства у політичному житті.

Причини і обставини зародження контактів Київської митрополії з Московським царством

Одним із перших до цієї теми звернувся відомий історик церкви кінця XIX – початку XX століття Костянтин Харлампович у своїй ґрунтовній монографії «Малороссийское влияние на великорусскую церковную жизнь», яка побачила світ у 1914 році. При написанні цієї праці автор залучив різноманітні джерела, серед яких можна згадати матеріали з Архіву Міністерства закордонних справ (документи з Малоросійських справ, Російських духовних справ, Приказних справ, Грецьких і Турецьких справ, Приказних справ), Архіву Міністерства Юстиції (матеріали Розрядного, Малоросійського, Сибірського, Патріаршого та Монастирських приказів, а також Белгородського, Московського та Володимирського столів), архіву Священного Синоду, фондів різних бібліотек та музеїв¹⁴.

Костянтин Харлампович інтерпретує церковні посольства київського духовенства до Москви в рамках загальних культурних контактів малоросів і великоросів. При цьому вчений датував початок цих культурних контактів серединою XVI століття, коли відбувся остаточний політичний (Люблінська унія 1569 року) та релігійний (Берестейська унія 1596 року) розподіл колись єдиної

---

¹⁴Медовкіна Л. К. В. Харлампович та його дослідження малоросійського впливу на великоруське церковне життя // Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Серія: Історія. – 2010. – Т.129, Вип. 116. – С.106.

православної Русі. Подібне твердження передбачало б, що до цих подій середини – другої половини XVI століття між руським населенням Речі Посполитої та росіянами вже існували тісні культурні контакти. Натомість сучасні дослідження, зокрема Бориса Флорі, показують протилежне¹⁵. До другої половини XVI століття немає жодних доказів про існування певних культурних контактів між руським населенням Речі Посполитої та росіянами. Тож говорити про культурну чи релігійну єдність між населенням цих теренів говорити доволі ризиковано.

Представників київського духовенства, які приїжджали до Москви, Костянтин Харлампович називає вихідцями із західних земель¹⁶. За твердженнями сучасної дослідниці Ліни Медовкіної, вчений вкладав у це поняття не лише політичний зміст (маючи на увазі руські землі, які начебто лише тимчасово увійшли до складу Литовсько-Польської держави, але при цьому залишалися невід'ємною частиною Московської держави), а й етнографічний, роблячи наголос на особливостях культурного й релігійного життя «руського населення» цих земель. Натомість означення «малоросійський» і «білоруський» щодо впливів і діячів мали суто етнографічний зміст і допомагали відокремити одних від інших¹⁷.

Костянтин Харлампович наголошував на тому, що вплив малоросів на великоруське культурне і церковне життя мав виключно позитивний характер. Вихідці із західної Русі, зокрема, реформували московське богословське учення, виправили богослужбові й священні книги, налагодили друкарську справу й організували церковну адміністрацію. Крім того, малороси внесли зміни до форми і змісту тогочасної проповіді, до храмового та домашнього співу, до зовнішнього вигляду архієрейських будинків та образу їхнього життя, до розвитку транспорту,

---

¹⁵ Флоря Б. Культурные и политические связи белорусских и украинских земель с Россией, XVI – XVII вв. // Електронний ресурс:

https://www.youtube.com/watch?time_continue=3459&v=FdGYPrF1WsU, відвідано: 27.04.2018

¹⁶ Харлампович К. Малороссийское влияние на великорусскую церковную жизнь. – С.3 – 4. Харлампович, як і М. Погодін, С. Голубев та інші його сучасники сприймав руське населення Речі Посполитої і московитів (росіян) в рамках уявлень означених Устряловим у 1830-х роках, що це нащадки єдиної Русі. Руське населення Речі Посполитої через перебування у складі ВКЛ та Речі Посполитої, як тоді вважалося, стало іншим через так звані «латинські впливи».

¹⁷ Медовкіна Л. К. В. Харлампович та його дослідження малоросійського впливу на великоруське церковне життя // Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Серія: Історія. – 2010. – Т.129, Вип. 116. – С.106 – 107.

шкіл, складу бібліотек, правопису, усної мови, ігор та видовищ великоросів. В той же час, за Костянтином Харламповичем, на початку XVII століття, великороси сприймали малоросіян як єретиків¹⁸. Це твердження підтримує сучасний історик Едвард Кінан. Він припускає, що до початку XVII століття росіяни, в тому числі й представники царського двору, не мали чіткого уявлення про свою єдність з іншими східнослов'янськими племенами. Ситуація змінилася лише після того, як емігранти з руських земель Речі Посполитої навчили росіян по-новому осмислювати поняття православ'я, культурної автентичності та східнослов'янської автентичності. Тобто саме вони принесли в Московське царство ті іредентистські та національно-історичні моделі, які через деякий час стали вважатися типово російськими¹⁹.

Водночас, Михайло Грушевський, характеризуючи контакти православних кліриків Речі Посполитої з московськими царями і московськими патріархами у 1620-х роках, пропонує інше бачення цієї ситуації. Так, він доводить, що приводом до започаткування контактів за часів київського митрополита Йова Борецького стала відсутність перспектив для православних порозумітися з римо-католиками. У своїх чолобитних київські ієрархи нібито використовували традиційні форми церковнослов'янської мови, аби пробудити у росіян пам'ять про єдність з руським населенням Речі Посполитої. Задля цього вони згадували про предків московських правителів, які поховані у київських гробовцях²⁰.

Віталій Ейнгорн у своїй ґрунтовній монографії «Очерки истории Малороссии в XVII веке. Сношения малороссийского духовенства в царствование Алексея Михайловича» висунув припущення про те, що за часів перебування на митрополичій кафедрі Йова Борецького й Ісаї Копинського представники вищого київського духовенства мріяли про релігійне і політичне об'єднання Малої і Великої Росії²¹. Костянтин Харлампович знаходив підтвердження цій тезі у чолобитних

---

¹⁸Медовкіна Л. К. В. Харлампович та його дослідження малоросійського впливу на великоруське церковне життя. – С.104 – 105.

¹⁹Кінан Е. Російські історичні міфи. – Київ, 2001. – С.66 – 69.

²⁰Грушевський М. Історія української літератури. – Київ, 1995. – Т.6. – С.332 – 333.

²¹Эйнгорн В. Очерки истории Малороссии в XVII веке. Сношения малороссийского духовенства в царствование Алексея Михайловича. – Москва, 1899. – С.15.

Київського митрополита Йова Борецького до московського царя Михаїла Федоровича від 1622 року²².

Як бачимо, серед істориків, що розглядали звернення київського духовенства до московських царів, немає єдиної точки зору про характер цих контактів на початковому етапі. Так, Костянтин Харлампович, Віталій Ейнгорн, а згодом Михайло Грушевський говорили про існування серед руського населення Речі Посполитої і Московського царства про релігійну й історичну єдність цих теренів. На противагу їм Едвард Кінан висуває припущення, що до початку XVII століття росіяни, в тому числі й представники царського двору, не мали чіткого уявлення про свою єдність з іншими східними слов'янами. А відтак церковні посольства, які спостерігаємо з останньої чверті XVI століття, могли бути не свідченням тягlosti контактів між київською митрополією та Москвою, а цілком новим явищем.

Контакти Київської митрополії з Московським царством за часів митрополита Петра Могили

Більшість вчених, які вивчають контакти Київської митрополії з Московським царством, зазначають про зміну їхнього характеру на початку 1630-х років. Однак історики називають різні причини цієї зміни. Наприклад, Віталій Ейнгорн²³ і Костянтин Харлампович²⁴ писали про культуру близькості Київського митрополита Петра Могили до Речі Посполитої. Степан Голубев у своїй праці «Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники» пояснював цю культурну близькість тим, що Київський митрополит Петро Могила здобув освіту в польських навчальних закладах²⁵. Сучасний історик Ігор Шевченко, який підтримує цю думку, зазначає, що в 1593 році родині Могили було даровано привілеї коронної шляхти Речі Посполитої. Через два роки Єремія Могила, а пізніше – його брат Симеон стали молдавськими господарями за підтримки короля Речі Посполитої. Симеонів син

---

²² Харлампович К. Малороссийское влияние на великорусскую церковную жизнь. – С.9.

²³ Эйнгорн В. Очерки истории Малороссии в XVII веке. Сношения малороссийского духовенства в царствование Алексея Михайловича. – С.3 – 37.

²⁴ Харлампович К. Малороссийское влияние на великорусскую церковную жизнь. – С.3 – 94.

²⁵ Голубев С. Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники: (опыт церковно-исторического исследования). – Киев, 1883 – 1898. – С.6 – 10.

Петро провів дитинство у Молдавії, де навчився читати й писати по-слов'янськи. Коли ж Симеон Могила мусів тікати з Молдавії через конфлікт з волоським господарем Міхаєм Дракулою (Хоробрим) він перевіз свою родину до Речі Посполитої. Рання освіту, за означенням вченого, Петро Могила ймовірно здобув у Львівській братській школі, а потім в одній з єзуїтських академій – у Вільні чи в Замості²⁶.

Сучасний російський історик Борис Флоря має зовсім іншу думку. На його переконання, велику роль у тому, що у перші роки перебування на митрополичій кафедрі Петра Могили контакти київських ієрархів з московським царем на деякий час припинилися зіграла зміна статусу православної церкви в Речі Посполитій. Після виникнення небезпеки війни з Московським царством, владні кола Речі Посполитої вирішили піти на певні поступки своїм православним підданам. Складені в листопаді 1632 року «Пункти заспокоєння руського народу» визнавали легальне існування в Польсько-Литовській державі православної Київської митрополії. І нібито саме це спонукало Київського митрополита Петра Могилу бути лояльним до польського короля²⁷.

Київське духовенство та Переяславська рада

Віталій Ейнгорн свого часу висунув ідею про те, що саме представники київського духовенства переконали гетьмана Богдана Хмельницького у доцільності та необхідності укласти союз із московським царем²⁸. В наш час цю думку обстоює Борис Флоря, зазначаючи, що саме звернення київських ієрархів до Москви разом з переходом деяких українських козаків сприяли формуванню позитивного образу московського царя у населення руських земель Речі Посполитої²⁹.

---

²⁶Шевченко І. Багатоликий світ Петра Могили // Україна між Сходом і Заходом. – Львів, 2001.– С.175 – 199.

²⁷Флоря Б. Киевский митрополит Петр (Могила) и русская власть: Эволюция взаимоотношений // Вестник церковной истории. – 2013. – №1/2(29/30). – С.179 – 181.

²⁸Эйнгорн В. Очерки истории Малороссии в XVII веке. Сношения малороссийского духовенства в царствование Алексея Михайловича. – С.90 – 95.

²⁹Флоря Б. Культурные и политические связи белорусских и украинских земель с Россией, XVI – XVII вв. // Электронный ресурс:
https://www.youtube.com/watch?time_continue=3459&v=FdGYPrF1WsU, відвідано: 27.04.2018.

Натомість Ярослав Затилюк, проаналізувавши промову Київського митрополита Сильвестра Косова під час прийому посольства на чолі з Василієм Бутурліним, доводить протилежне. Адже Сильвестр Косов робив наголос на вищості київського православ'я над московським і на необхідності залишити Київську митрополію підпорядкованою Константинопольському патріархату. Якщо бажання перейти під царську руку й існувало серед представників Київської митрополії, то воно було більш характерним для нижчого духовенства. Про це, за означенням вченого, свідчать їхні заяви під час Переяславської угоди про здійснення «усердного желанія православия нашего»³⁰.

Наталя Яковенко та Наталя Сінкевич³¹, пояснюють таку позицію митрополита Косова його прихильністю до поглядів митрополита Могили. Так, Наталя Яковенко зазначає, що:

Косів був одним із тих людей, а може і першою людиною у середовищі могилянців і прибічників, співробітників Могили, які давали інтелектуальне забезпечення могилянському оновленню православ'я. Косів був обраний на митрополію, власне, як такий, який найяскравіше віддавав оце могилянське світло³².

Участь київського духовенства в політичному житті

В історичних працях, присвячених контактам Київської митрополії з Московським царством, поширеною є думка про те, що київські ієрархи повідомляли в своїх чолобитних про політичні новини, а деякі з них стали агентами московського царя в Гетьманщині.

Серед київських ієрархів, що вели промосковську політику протягом 1660-1670-х років не можна оминати увагою постать ніжинського протопопа Максима

---

³⁰Затилюк Я. Давньоруська історія на службі у Київських церковних ієрархів середини – другої половини XVIIст.: політична риторика та статус митрополії. – Український історичний журнал. – 2012. - №6. – С.40 – 42.

³¹Синкевич Н. Два вектора православной идентичности в Украине XVII в.? Москва и москвиты в двух произведениях Могилянского времени // Древняя Русь после Древней Руси: дискурс восточнославянского (не)единства / отв. сост. А. В. Доронин; отв. ред. серии А. В. Доронин. – Москва, 2017. – С. 272 – 291.

³²«Країна Інкогніта». Митрополит Сильвестр Косів – противник Переяславської Ради. //Електронний ресурс: <https://www.radiosvoboda.org/a/911533.html>, відвідано 03.05.2018.

Филимоновича, який в історичній літературі більше відомий під ім'ям єпископа Мстиславського і Оршанського Мефодія³³.

За означенням сучасного українського дослідника О. Морозова, свою діяльність отець Максим розпочав в неспокійний час «Хмельниччини», спочатку як ніжинський полковний священник, настоятель Покровської церкви, а згодом – як ніжинський протопоп, духівник впливового ніжинського полковника та наказного гетьмана Івана Золотаренка. Під час походу 20-тисячного козацького корпусу Івана Золотаренка в Білорусь, Максим Филимонович не лише вирушив разом з військом, але й брав участь у діяльності штабу наказного гетьмана, керував його тактикою та від його імені вів дипломатичну роботу – писав і розсилав листи. Після загибелі полковника Івана Золотаренка у 1655 році, Максим Филимонович деякий час утримувався від активної політичної діяльності. Перебуваючи весь цей час у Ніжині, він займався переважно справами своєї протопопії. Однак невдовзі події знову вивели його на політичну арену. Наступним кроком стала активна участь Максима Филимоновича у повстанні проти гетьмана Івана Виговського 1659 року³⁴.

Сергій Соловйов свого часу висував припущення про те, що ініціатива зміщення гетьмана Івана Виговського належала переяславському полковнику Тимофію Цецурі. Натомість Віталій Ейнгорн був переконаний, що вона належала саме ніжинському протопопу Максиму Филимоновичу. Саме він нібито зумів переконати Ніжинський полк та місто знову присягнути московському цареві. Схожий настрій мали майже всі представники білого духовенства, які часто надавали допомогу царському війську та представникам царської адміністрації. І цим вони кардинально відрізнялися від чорного духовенства, майже всі представники якого були вихідцями зі шляхти і мали пропольську позицію. За

---

³³Морозова О. Політична діяльність української православної ієрархії в добу «Руїни»: єпископ Мефодій (Максим Филимонович) // Громадянські протистояння в історії України: від непорозумінь і розбрату до національної консолідації — Ніжин, 2013. — С.97.

³⁴Там само. — С.98.

значну допомогу, яку Максим Филімонович надав Москві під час цього повстання, він отримав «соборей по пяти сот рублев, да по пяти сот золотых человеку»³⁵.

Генадій Карпов, який присвятив діяльності Максима Филімоновича окрему монографію, акцентував увагу на тому, що в той період козацтво здавалося царській адміністрації «взагалі нездатним, щоб керувати справами всієї країни»³⁶. А оскільки система воєводського управління не була популярною на українських теренах, в Москві почали шукати альтернативні засоби впровадження там своєї політики. Тоді Москва передала Військо Запорозьке та всі українські землі під контроль духовенства, на чолі з людиною, яка повністю залежала від царського двору. І такою людиною став єпископ Мефодій, колишній ніжинський протопіп Филімонович. При цьому він не був направлений як таємний наглядач, навпаки, всім було наказано радитися з доглядачем митрополії³⁷.

Олександр Морозов вбачає у цих діях ще один крок на шляху здійснення давньої мрії – підпорядкувати Київську митрополію Московському патріархату. «Але, оскільки офіційно існував канонічно обраний митрополит Діонісій Балабан, вирішили поки що обмежитись призначенням місцеблюстителя. Обережний чернігівський єпископ Лазар Баранович мало підходив для цієї ролі. Після недовгих роздумів зупинили вибір на особі вже добре випробуваного ніжинського протопіпа Максима Филімоновича, котрий у цей час робив все можливе, щоб довести свою відданість цареві Олексію Михайловичу»³⁸. За спостереженням Г. Карпова, цей план Москви мав значні недоліки. По-перше, не було відомо, чи стане терпіти владу нового єпископа військова старшина. По-друге, сам Мефодій міг стати причиною якоїсь нової смути.

Навесні 1661 року Максима Филімоновича викликали до Москви. 4 травня 1661 року місцеблюститель патріаршого престолу Крутицький митрополит Пітирим

---

³⁵Тарасов С. До питання про роль духовенства в подіях Руїни. Історіографічний аспект проблеми // Вісник Маріупольського державного університету. Сер. :Історія. Політологія. - 2012. - Вип. 3. - С. 51-52.

³⁶ Там само. – С.52.

³⁷ Там само. – С.52.

³⁸ Там само. –С.53.

«по соизволенію великого государя й по благословенію освященного Собора» рукоположив Максима Филімоновича, котрий на той час вже був вдівцем і прийняв чернечий постриг під ім'ям Мефодія, єпископом на Мстиславську і Оршанську архієрейську кафедру. Водночас новопоставленому єпископу Мефодію доручалося «місцєблюститєльство» Київської митрополії. В той же час, за означенням Г. Карпова, єпископ Мефодій не мав ніякої реальної влади. Усі його повноваження полягали у тому, щоб здійснювати посередництво між різними партіями та мирити тих, що посварилися³⁹.

Поставлення Мефодія митрополитом Пітіримом було порушенням церковних канонів. Чимало вчених відзначають, що цю обставину досить активно використовували вороги нового єпископа, насамперед Діонісій Балабан. Він разом з Юрієм Хмельницьким переконали Константинопольського патріарха накласти прокляття на Мефодія та тих, що товаришують з ним⁴⁰. А митрополит Макарій Булгаков додавав, що Діонісій Балабан скористався своїм правом і поставив на ту ж єпархію свого єпископа Йосипа Нелюбовича-Тукальського. Це нібито мало служити постійним нагадуванням про те, що Мефодій поставлений незаконно. Крім того, патріарх Никон наклав анафему на Крутицького митрополита Пітірима за те, що він поставив єпископа в чужу область, яка підлягала константинопольську патріарху⁴¹.

У 1660-х роках єпископ Мефодій активно провадив промосковську політику. Завдяки його підтримці, зокрема, на Ніжинській раді 1663 року гетьманом Лівобережної України Івана Брюховецького. Однак згодом ситуація кардинально змінилася. Поступово єпископ Мефодій почав розчаровуватися в московському дворі. Замість своїх планів йому доводилося виконувати царські накази. При цьому про його особисте самолюбство в Москві майже ніколи не замислювалися. Єпископу відверто показували, що на нього дивляться як на людину, куплену царем, для якої поворот у іншу сторону неможливий. Найбільшою з таких особистих образ

---

³⁹Тарасов С. До питання про роль духовенства в подіях Руїни. Історіографічний аспект проблеми. – С.53.

⁴⁰Там само. – С.52 – 53.

⁴¹Макарій (Булгаков) митрополит Московский и Коломенский История Русской церкви. – Москва, 1996. – Кн.7, т.12. – С.518.

для єпископа Мефодія Г. Карпов вважав наказ помиритися з гетьманом. Крім того, дізнавшись про переговори московського царя з польським королем у 1667 році, Мефодій зробив висновок, що в Москві не цінять його заслуг та відданості, а також «не проти посадити йому на шию Тукальського». Саме єпископ Мефодій підштовхнув гетьмана Івана Брюховецького до повстання тим, що занепокоїв його тлумаченням умов Андрусівського перемир'я, а згодом він висловив думку про те, що Москва і Варшава примирилися, з'єднати свої зусилля для знищення українського козацтва. Г. Карпов підкреслив, що агітація єпископа Мефодія не була таємницею для царського двору. Воєводи послали стрілецького голову І. Лопатнікова, але марно⁴².

Віталій Ейнгорн звернув увагу на роль київського духовенства за часів гетьманування Дем'яна Многогрішного. За означенням історика, посівши посаду гетьмана, Дем'ян Многогрішний не мав необхідних якостей для керування державою. Тож він постійно потрапляв під вплив різних, в тому числі й духовних, осіб. Він, зокрема, доручав представникам духовенства вести перемовини з Москвою. А згодом нібито сам подав Малоросійському приказу ідею підпорядкувати гетьмана нагляду якогось з вірних Москві ієреїв. Бути посередником між царем і гетьманом було дуже вигідно, оскільки це був шлях для отримання нагород з обох сторін⁴³.

На початку гетьманування Дем'яна Многогрішного його наставником, за словами В. Ейнгорна, був Лазар Баранович. Скоріше за все він не був призначений Москвою, а діяв за власним бажанням. Саме на Лазаря Барановича була покладена місія збору відомостей про внутрішнє становище українських земель⁴⁴. Наприклад, у його зверненнях другої половини 1660-х років ми натрапляємо на часті згадки про намір гетьмана Правобережної України (якого названо агарянином) Петра

---

⁴²Тарасов С. До питання про роль духовенства в подіях Руїни. Історіографічний аспект проблеми. – С.54.

⁴³Эйнгорн В. Очерки истории Малороссии в XVIIвеке. Сношения малороссийского духовенства в царствование Алексея Михайловича. – С.818 – 823.

⁴⁴Там само. – С.823 – 827.

Дорошенка укласти союз з османським султаном⁴⁵. В той же час в історіографії поширена думка про те, що Лазар Баранович всіляко намагався привернути Петра Дорошенка на бік московського царя, вбачаючи в цьому значно меншу шкоду для українських земель, ніж союз з Портою. Сучасний дослідник Дмитро Семко знаходить підтвердження цій тезі у листах Лазаря Барановича до Петра Дорошенка. Крім того, Баранович клопотався про звільнення з московського полону брата Петра Дорошенка і ця справа завершилася успішно. У відповідь на це Дорошенко, за спостереженням історика, відправив до Барановича листа, в якому висловлював владиці подяку за клопотання перед царем про звільнення з московського полону брата Григорія. Ще одну спробу відмовити Дорошенка від союзу з османським султаном, за означенням історика, Баранович зробив в листопаді 1675 року, відправивши гетьману листа. В ньому Баранович повідомляв про обіцянки царя і лівобережного гетьмана Івана Самойловича надати Дорошенку всілякі милості, гарантом яких мав виступати Баранович⁴⁶.

Архімандрит Києво-Печерського монастиря Інокентій Гізель повідомляв московського царя про останні події в Речі Посполитій і Османській імперії. Г. Карпов робив наголос на тому, що в Москві добре пам'ятали про те, чим обернулася ощадливість стосовно єпископа Мефодія, і тому тепер не шкодували подачок і всіляко намагалися ні в якому разі не ображати представників київського духовенства. Тут же історик припускає, що у Москві навряд чи були задоволені постійними скаргами Лазаря Барановича на порушення Глухівських статей⁴⁷. Тож, хоч Лазар Баранович удостоївся царської похвали, Малоросійський приказ при першій же нагоді доручив наглядати за гетьманом та керувати їм Симеону Адамову,

---

⁴⁵ Писмо к царю архиепископа Лазаря Барановича о неудовольствии гетмана Многогрешного, по поводу листов польских комисаров, разосланных к Дорошену и в малороссийские города // Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 9. – Москва, 1877. — с.136 - 140.

⁴⁶ Семко Д. Листування Лазаря Барановича з козацькою старшиною як джерело до історії Гетьманщини другої половини XVII століття // Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів. — Т. 21. — К., 2010. — С. 7-13.

⁴⁷ Тарасов С. До питання про роль духовенства в подіях Руїни. Історіографічний аспект проблеми. – С. 54 – 57.

який був більш податливим⁴⁸. При цьому архієпископу зовсім не дали помітити, що його діяльністю незадоволені⁴⁹.

Поступово, за означенням Віталія Ейнгорна, вплив духовенства зріс до такої міри, що став викликати роздратування у правлячої верхівки, і у простих козаків. Однак Іван Самойлович, що посів місце Дем'яна Многогрішного, дуже швидко зрозумів, що може обходитися без посередників у взаєминах з Москвою. Після цього, за словами історика, київське духовенство втратило ті позиції, які мало за часів Дем'яна Многогрішного⁵⁰.

Як висновок можна сказати, що контакти Київської митрополії з Московським царством цікавили істориків від XIX століття. Деякі дослідники розглядали посольства київських ієрархів до Москви в контексті культурної і церковної історії Речі Посполитої і Московського царства. Інші вчені, зосереджувалися на окремих аспектах звернень київського духовенства до московських царів і московських патріархів – обставини і причини виникнення цих контактів, їхні особливості в різні періоди, а також участь київських ієрархів у політичному житті. Натомість на сьогодні немає комплексного дослідження контактів Київської митрополії з Московським царством у XVI – XVII століттях, в якому було б проаналізовано риторичні засоби й формули-кліше у чолобитних київських ієрархів. Наша робота присвячена саме цим питанням.

---

⁴⁸Романова О. Малороссийское духовенство в русско-украинских взаимоотношениях (1659-1672 гг.): Симеон Адамович // Проблемы истории России. — Екатеринбург, 2008. — Вып. 7: Источник и его интерпретации. — С. 38-55.

⁴⁹Тарасов С. До питання про роль духовенства в подіях Руїни. Історіографічний аспект проблеми. — С.57.

⁵⁰Эйнгорн В. Очерки истории Малороссии в XVII веке. Сношения малороссийского духовенства в царствование Алексея Михайловича. — С. 908.

Розділ II Посольські контакти Київської митрополії з Московським царством у 1583 – 1686 роках

Перші задокументовані контакти

У другій половині XVII століття представники православної церкви в Речі Посполитій домагалися виконання привілею польського короля Владислава III (1434 – 1444 рр.) від 1443 року, який гарантував їм рівні з католиками права⁵¹. При цьому вони ніби забували, що цей привілей передбачав прийняття православними умов Флорентійської унії. Крім того, представники Київської митрополії намагалися порозумітися з православною шляхтою, аби заручитися її підтримкою у цій боротьбі⁵². На цей же час припадають перші контакти київських православних ієрархів з московським царем. Достеменно про перші посольства нам відомо починаючи з 1583 року, коли за дорученням архімандрита Києво-Печерського монастиря Мелетія до Москви прибули ієромонах Іаков, а також старці Михайло та Йосиф з проханнями підтвердити можливість збору «данини» з монастирів на Чернігово-Сіверщині, які були приписані до Києво-Печерського монастиря. Пізніше факт збирання цієї данини знайшов своє втілення у підробній грамоті князя Андрія та патріарха Максима (з датами 1159 та 1481 р. відповідно). Таким чином монастир додатково легітимізував збирання цієї данини як дарчу давнього князя.

Сучасна українська дослідниця Олена Русина припускає, що ці терени були пожалувані Києво-Печерському монастирю князями Можайськими (чий рід фігурує у печерському пом'янику) та Шемячичами (котрі володіли цими землями у другій половині XV століття). Також про певний зв'язок між Сіверщиною та Печерським монастирем свідчить грамота константинопольського патріарха Максима на ставропігію цьому монастирю від 1481 року, в якій монастир фігурує разом з його «пределами» – київським Микільським Пустинським монастирем і «трема

---

⁵¹ *Флоря Б.* Положение православной и католической церквей в Речи Посполитой: Развитие национально-конфессионального сознания западнорусского православного общества во второй половине XVI века // Брестская уния 1596 г. и общественно-политическая борьба на Украине и в Белоруссии в конце XVI - начале XVII века. Ч. 1. М., 1996. - С. 85-94.

⁵² *Флоря Б.* Епископы, православная знать и братства: Вопросы о реформе церкви в последних десятилетиях XVI века // Брестская уния 1596 г. и общественно-политическая борьба на Украине и в Белоруссии в конце XVI - начале XVII века. Ч. 1. М., 1996. - С. 95-116.

монастыри Северское земли, черниговский, бранский и Новгородка Сиверского». Однак, на думку, О. Русиної, цей документ є фальсифікатом початку 1590-х років, в якому відбилися історичні реалії того часу – спроби печерського архімандрита підкорити своїй духовній владі сусідній Пустинський монастир. Про це також свідчить королівський лист Володимирському єпископу Мелетію Храбтовичу-Богурнському від 2 липня 1578 року із заборною «без жадного права, над привилея и вольность их, наданя и фундуши...монастиру Пустинскому надание...в повинность владзи и послушенства своего их мети»⁵³.

У царській грамоті, яку видали у відповідь на жадання київських прохачів, читаємо, що відповідні документи були втрачені під час пожежі, а тому наразі відновити жалувану грамоту неможливо. Тож постановили видати монастирю 40 рублів, а остаточно вирішити це питання згодом⁵⁴.

Наступне звернення представників того ж таки Києво-Печерського монастиря до московського володаря з проханням про надання милостині Костянтин Харлампович датує 1586 роком. Тоді архімандрит Мелетій відправив у Москву монастирського священника Феофіла разом з двома старцями та слугою Мартином Хотковичем. Представники київського монастиря також не отримали милостині, однак отримали щедрі дарунки у вигляді 250 рублів на поминання душі царя Івана⁵⁵, його дружини Анастасії⁵⁶ та сина Івана⁵⁷, 33 рубля старцям, що мешкали недалеко від Києво-Печерського монастиря, а також 6 рублів печерським старцям та іншим⁵⁸.

В «Архиве Юго-Западной России» ми знаходимо чолобитну від представників Київського Миколо-Пустинського монастиря, яка також датується 1586 роком. В ній натрапляємо на прохання про відновлення прав монастиря на землі недалеко від

---

⁵³ Русина О. Київ як sanctacivitasу московській ідеології та політичній практиці XIV – XVIст. // «Істину встановлює суд історії». Збірник на пошану Федора Павловича Шевченка. – Київ, 2004. – С.173.

⁵⁴ Харлампович К. Малороссийское влияние на великорусскую церковную жизнь. – С. 13.

⁵⁵ Іван IV (Іван IVВасильович Грозний, 1530-1584 рр.) –великий князь московський (1533 – 1547 рр.), перший російський цар від 1547 року. Син великого князя московського Василя III Івановича та Олени Глинської, племінниці литовського князя М. Глинського.

⁵⁶ Анастасія Романівна (?-1560 рр.) — московська цариця, перша дружина Івана Грозного. дочка боярина Р. Ю. Кошкіна-Захар'їна-Юр'єва

⁵⁷ Іоанн Іоаннович (1554 – 1581 рр.) – царевич, син Іоанна IVГрозного й Анастасії Романівни.

⁵⁸ Харлампович К. Малороссийское влияние на великорусскую церковную жизнь. – С. 13.

Путивля та Новгород-Сіверського (ці права, за їхніми словами, монастирю надав великий московський князь Василь III)⁵⁹. У Москві відмовили і замість цього видали государеве жалування у розмірі сорока куниць та 25 рублів⁶⁰.

У 90-х роках XVI століття, за твердженням Костянтина Харламповича, до московського царя продовжували звертатися представники монастирів та братств Київської митрополії. У 1592 році до Москви приїхали священник львівського братства Михайло та три члени братства з мирян. Вони привезли кілька чолобитних – чотири від львівського православного братства, від митрополита Київського, Галицького і всієї Русі Михаїла Рагози, від львівського єпископа Гедеона, від митрополита турновського Діонісія до московського царя, а також від імені братства до думного дяка Андрія Щелкалова⁶¹. Тоді ж в Москву відправили благословенні грамоти братству від антиохійського патріарха Іоакима та константинопольського патріарха Ієремії. Костянтин Харлампович припускає, що у такий спосіб львівські братчики хотіли підтвердити свою легітимність в очах московського царя. У вересні цього ж року львівських послів відпустили назад з грамотами та дарунками для будівництва церкви та шпиталю п'ять сороків соболів, п'ять сороків куниць, а також гроші⁶². Можна припустити, що тут йшлося про монастир святого Онуфрія, який був переданий від Унівського монастиря Львівському Ставропігійному братству у 1590 році⁶³. Наступного року київський митрополит Михайло Рогоза видав братству благословенну грамоту про облаштування цього монастиря⁶⁴. У 1593 році Трифон Коробейников передав царську милостиню для семи кам'янець-подільських церков⁶⁵.

---

⁵⁹ Харлампович К. Малороссийское влияние на великорусскую церковную жизнь. – С.13.

⁶⁰ Харлампович К. Малороссийское влияние на великорусскую церковную жизнь. – С.13.

⁶¹ Андрій Щелкалов – думний дяк та дипломат за часів царювання Іоанна Васильовича та Федора Іоанновича.

⁶² Харлампович К. Малороссийское влияние на великорусскую церковную жизнь. – С.13 – 14.

⁶³ Грамота Киевского митрополита Михаила Рогозы, утверждающая за Львовским Братством свободное и независимое управление монастырем св. Онуфрия // Памятники, изданные Киевской Комиссией для разбора древних актов. – Том III. – Киев, 1898. – С.22 – 26.

⁶⁴ Благословенная грамота Киевского митрополита Михаила Рогозы, данная Львовскому Братству относительно устройства монастыря св. Онуфрия // Памятники, изданные Киевской Комиссией для разбора древних актов. – Том III. – Киев, 1898. – С.30 – 33.

⁶⁵ Харлампович К. Малороссийское влияние на великорусскую церковную жизнь. – С.14.

Після затвердження польським королем Сигізмундом III ухвал Берестейського собору 1596 року, на якому був укладений союз між римо-католицькою церквою та частиною київської православної митрополії, а також відмовлено визнати канонічність православних ієрархів, що не прийняли унію – єпископів Гедеона Балабана та Михаїла Копистенського, Київська митрополія опинилася в нелегальному становищі⁶⁶. Тобто відтепер з одного боку, православні ієрархи були позбавлені можливості одержати королівські грамоти, які б підтверджували їхній статус, для перетину московського кордону. З іншого ж – серія польсько-московських воєн включно з «Димитріадою» ставила православних ієрархів у позицію конфлікту лояльностей, коли посольства до Москви могли б кваліфікуватися як шпигунство на користь останньої. Відтак, ці контакти тимчасово припинилися. Нам відомо лише про одну опосередковану згадку, що представники Київської митрополії могли звертатися до Москви в кінці XVI століття. Так, 1597 року у місті Вільно було порушено кримінальну справу проти міщанина Івана Порошка, який нібито за ініціативи віленських братчиків прохав у царя милостиню для будівництва братської школи. Захисники Порошка заперечували факт звертання по милостиню до Москви, однак не відкидали можливості подібних прохань та відвідування Москви купцями з Литви⁶⁷.

Як бачимо, перші задокументовані контакти Київської митрополії з Московським царством припадають на 1580 – 1590-ті роки. Всього нам відомо про 5 посольств представників українських монастирів Київської митрополії та львівських братчиків за цей період

Посольства за часів митрополитів Йова Борецького та Ісаї Копинського

Пожвавлення контактів між Київською митрополією та Московським царством припадає на 1622 рік після висвячення нової православної ієрархії у Києві. Як відомо, єрусалимський патріарх Феофан, повертаючись з Москви через Київ, видав свої грамоти православним монастирям, а також висвятив ігумена Михайлівського

---

⁶⁶Плохій С. Наливайкова віра: Козацтво та релігія в ранньомодерній Україні. – Київ, 2006 – С.119.

⁶⁷Харламович К. Малороссийское влияние на великорусскую церковную жизнь. – С.13.

Золотоверхого монастиря Йова Борецького митрополитом київським, ієромонаха Мелетія Смотрицького – полоцьким архієпископом та ще кількох єпископів, які мали очолити окремі єпархії київської митрополії⁶⁸. Слід зазначити, що нова православна ієрархія була висвячена без згоди короля Речі Посполитої. Ба більше, король Сигізмунд III видав наказ заарештувати нових єпископів. Тож лише завдяки втручання гетьмана Петра Конашевича, який на чолі козацького війська надав допомогу Речі Посполитій під час критично важливої Хотинської кампанії 1621 р., дія цих наказів була призупинена⁶⁹.

Виглядає, що саме невизнання відновленої православної ієрархії з боку короля Сигізмунда III спонукало нових православних ієрархів шукати матеріальної допомоги у володарів інших держав. Найближчим джерелом такої підтримки в очах київських ієрархів був московський цар. Поза тим, після падіння Константинополя саме Москва опинилася у позиції лідера православного світу, а отже саме сюди зверталися з проханнями про милостиню православні з різних куточків світу. Так, протягом XVI століття до Московського царства регулярно надходили чолобитні про допомогу від православних кліриків з Османської імперії⁷⁰.

Так, відомо, що у 1622 році до Москви приїхав старець Гедеон, якого відправив перемиський єпископ Ісаєя Копинській з чолобитною про надання милостині задля успішної боротьби з римо-католиками та прихильниками Берестейської унії⁷¹. Зі схожим проханням до московського володаря звертався також луцький та острозький єпископ Ісакій Борискович 1625 року⁷². У 1623 році до Москви прибув служник Києво-Печерської Лаври Андрій, який привіз туди різноманітні церковні книги⁷³.

---

⁶⁸Плохій С. Наливайкова віра: Козацтво та релігія в ранньомодерній Україні. – С.121

⁶⁹Там само. – С.122.

⁷⁰Гудзяк Б. Православні мандрівники XVI століття на шляху з Османської імперії до східнослов'янських земель // *Марра Mundi*. Збірник наукових праць на пошану Ярослава Дашкевича з нагоди його 70-річчя / Ред. І. Гирич, Я. Грицак, М. Капраль, В. Остапчук, Г. Сварник, Я. Федорук. – Львів-Київ-Нью-Йорк, 1996. – С.212 – 229.

⁷¹Кулиш П. Матеріали для истории воссоединения Руси. – С.130 – 132.

⁷²Кулиш П. Матеріали для истории воссоединения Руси. – С.132 – 134.

⁷³Малороссийские дела. Описи фонда №124 Российского государственного архива древних актов. – С.11.

А наступного року київський митрополит Йов Борецький відправив до Москви ієромонаха Памви Беринди «для виправлення церковних книг»⁷⁴. В Московському царстві в цей час відбувалася кампанія з виправлення неточностей і помилок у церковних книгах. Перша комісія з цією метою виникла у 1617 році. До неї входили архімандрит Троїце-Сергієва монастиря Діонісій, монах Арсеній та священник Іван Наседка. Московський патріарх Філарет сильно боявся того, що під час цих виправлень в церковні книги можуть потрапити елементи єретичного вчення. Тож не дивно, що він запросив лексикографа Памво Беринду, який блискуче знав церковнослов'янську та грецьку мови, а також латину.

У тому ж таки 1624 році до Москви прибув київський священник Філіп, який супроводжував Олександра Ахію – політичного авантюриста, який видавав себе за сина султана Мехмеда III (1593 – 1603 рр.), претендуючи на престол Османської імперії, титулувався султаном. Розповідав, що мати, походження якої виводив із династії Комнінів, таємно хрестила його за православним обрядом. З розповіді при московському царському дворі ми довідуємося, що Олександр Ахія мріяв здобути султанський престол. І саме для цього йому було необхідно заручитися підтримкою європейських монархів і Війська Запорозького. З цією метою він і прибув до Києва, де за посередництва митрополита Йова Борецького налагодив зв'язки з українськими козаками – переконав їх організувати похід проти османів. Зі схожою пропозицією він звернувся і до кримського калги Шагін-Гірея, але безуспішно. Так само невдачею завершилася спроба переконати московського царя відправити своє військо у похід проти османів. Пантелеймон Куліш пояснював відмову московської сторони небажанням псувати взаємини з Османською імперією, а також боязню того, що Олександр Ахія може виявитися самозванцем з Речі Посполитої⁷⁵.

Окрім того, представники Київської митрополії, як і православні клірики з грецького Сходу, повідомляли московський царський двір про останні події в Речі Посполитій. За це вони отримували додаткову матеріальну вигоду. Наприклад, у

---

⁷⁴ Письмо И. Борецкого к царю и патриарху об отправлении иеромонаха Памвы Беринды для исправления церковных книг // Воссоединение Украины с Россией. – Том 1. – с.48 – 49.

⁷⁵ Куліш П. История воссоединения Руси. – Том III. – Москва, 1877. – С.206 –240.

травні 1625 року до Путивля приїхали два послы від митрополита Йова – Василь Полочанін та Лук'ян Балакірев з грамотами для московського царя, боярина князя Івана М. Воротинського, думного дяка Івана Грамотіна та ігумена Петронія. Вони повідомили політичні новини, пов'язані з польським сеймом, а також деякі вісті від митрополита київського для царя та патріарха. Послы привезли також листи від київського митрополита Йова Борецького до московського царя. Пантелеймон Куліш⁷⁶ та Костянтин Харлампович⁷⁷ припускають, що в цих листах митрополит Борецький висував ідею про політичне та релігійне об'єднання Великої та Малої Русі. Утім, прилучення українських земель Речі Посполитої до простору, яким володіє московський цар, могло бути не більш як риторичним ходом, який мав спонукати царя надати матеріальну допомогу.

У 1626 році київський митрополит Йов Борецький надіслав московському царю Михаїлу Романову листа, в якому повідомив про майбутній собор прихильників Берестейської унії у місті Кобрині та запевнив у своїй непохитній вірності православ'ю⁷⁸. У цьому ж листі київський митрополит переконував царя у вірності всього руського населення батьківській вірі – православ'ю. Почасти цей наголос можна пояснити бажанням митрополита Борецького зберегти добрі взаємини з московським правителем – що в майбутньому могло втілитися в матеріальній підтримці церквам і монастирям Київської митрополії з боку останнього.

Зверталися до Москви за часів митрополита Йова Борецького і київські братчики. Так, у 1625 році вони надіслали листа думному дяку Івану Грамотіну з проханням правильно витлумачити московському царю Михаїлу Федоровичу значення православних братств. Братство в цьому зверненні постає як зібрання всього православного населення Речі Посполитої в одному місці – лише так вони можуть зберегти чистоту православної віри – адже тільки тут православні Речі Посполитої можуть уберегтися від постійних утисків і нападів з боку римо-

---

⁷⁶Куліш П. История воссоединения Руси. – Том III. – С.236.

⁷⁷Харлампович К. Малороссийское влияние на великорусскую церковную жизнь. – С.27.

⁷⁸Письмо Киевского митрополита Йова Борецкого к царю с сообщением про униатский собор в городе Кобрине // Архив Юго-Западной России. – Киев, 1883. – Часть I. Том VI - с.580.

католиків й уніатів⁷⁹. В цьому ж листі київські братчики звертаються до московського думного дяка з проханням виклопотати у царя милостині для закінчення розпочатого будівництва нової братської церкви, оскільки самостійно закінчити цю справу для захисту православної віри вони не мають змоги⁸⁰.

В тому ж таки 1625 році до московського царя зверталися ієромонах Києво-Братського монастиря Федір⁸¹, Василій Полочанін та Лук'ян Балакіреєв (від імені Київського митрополита Йова Борецького⁸²), ієромонах Автамон Каличевський та старець Миколаївського монастиря Віктор.⁸³

У наступному, 1626 році, київські братчики звернулися до царя Михаїла Федоровича з проханням про милостиню для прикрашання та оздоблення Києво-Братського монастиря⁸⁴. В своїй чолобитній вони пояснювали своє звернення до московського царя жалюгідним матеріальним становищем. Крім того, вони постійно наголошували на аналогічній практиці в минулому (предки московського царя всіляко допомагали розвитку освіти і культури – зокрема, відкривали школи, а братства якраз займаються освітньою діяльністю – тож цар має дорівнятися до діянь предків – допомогти братствам матеріально), а також на тому, що їхнє братство

---

⁷⁹ Письмо членов православного братства Киевского к Московскому думному дяку Ивану Грамотину с просьбой истолковать царю значение малороссийских церковных братств и исходательствовать у него пособие для окончания постройки начатой церкви братской // Архив Юго-Западной России, издаваемый временною комиссиею для разбора древних актов, высочайшие учрежденною при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе. – Киев, 1883. – Часть I. – Том VI. – С.553 – 554.

⁸⁰ Письмо членов православного братства Киевского к Московскому думному дяку Ивану Грамотину с просьбой истолковать царю значение малороссийских церковных братств и исходательствовать у него пособие для окончания постройки начатой церкви братской // Архив Юго-Западной России, издаваемый временною комиссиею для разбора древних актов, высочайшие учрежденною при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе. – Киев, 1883. – Часть I. – Том VI. – С.553 – 554.

⁸¹ Малороссийские дела. Описи фонда №124 Российского государственного архива древних актов. – С.11.

⁸² Малороссийские дела. Описи фонда №124 Российского государственного архива древних актов. – С.12.

⁸³ Малороссийские дела. Описи фонда №124 Российского государственного архива древних актов. – С.12.

⁸⁴ Письмо членов православного Киевского братства к царю Михаилу Федоровичу с просьбой о пособии для покрытия железом и украшения иконами строящегося храма Богоявления Господня // Архив Юго-Западной России, издаваемый временною комиссиею для разбора древних актов, высочайшие учрежденною при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе. – Киев, 1883. – Часть I. – Том VI. – С.551 – 553.

висвятив Єрусалимський патріарх Феофан (1608 – 1644 роки) – аби показати, що вони не просто якісь жебраки, а товариство, визнане найвищими церковними ієрархами. Саме ж братство у цих зверненнях постає знаряддям боротьби та захисту православних від утисків та гонінь з боку католиків та прихильників Берестейської унії.

У тому ж таки 1626 році до московського царя з проханнями про милостиню зверталися ігумени та старці різних монастирів Київської митрополії – Києво-Пустинно-Миколаївського, Лубенського Мгарського, Києво-Миколаївського Пустинського, Прилуцького Троїцького⁸⁵, Києво-Межигірського⁸⁶, Прилуцького Густинського⁸⁷, а також Києво-Кирилівського⁸⁸. Як бачимо, в цей рік до Москви прибули представники багатьох українських церков і монастирів Київської митрополії. Можливо, це могло бути викликано тим, що відомості про матеріальну підтримку з боку московського правителя почали поширюватися серед православних кліриків Речі Посполитої, і кожен монастир забажав отримати окремо милостиню від московського царя.

Окремо серед звернень представників Київської митрополії до царя Михаїла Романова та московського патріарха Філарета варто згадати листи від 1628 року ігумена Лубенського Преображенського монастиря та перемиського єпископа Ісаї Копинського до Путивльського воєводи з проханням не приймати монахів, які вирішили перейти у Московське царство. Так, ігумен Лубенського Преображенського монастиря наголошує на тому, що для подібних рішень немає жодних підстав, оскільки православні в Речі Посполитій не зазнають жодних утисків чи гонінь⁸⁹. Доволі цікаво, що чимало представників православних церков і

---

⁸⁵Малороссийские дела. Описи фонда №124 Российского государственного архива древних актов. – С.12.

⁸⁶Малороссийские дела. Описи фонда №124 Российского государственного архива древних актов. – С.13.

⁸⁷Малороссийские дела. Описи фонда №124 Российского государственного архива древних актов. – С.13.

⁸⁸Малороссийские дела. Описи фонда №124 Российского государственного архива древних актов. – С.13.

⁸⁹Письмо игумена Лубенского Преображенского монастыря к Путивльским воеводам о побеге в пределы Московского государства малороссийских монахов, с просьбой не будущее время не

монастирів жалілися московському правителю на численні утиски і гоніння з боку римо-католиків і уніатів. А вже через два роки інші київські ієрархи переконували московську сторону в спокійному становищі православної церкви на теренах Речі Посполитої. Тут можна припустити, що прохачі милостині, акцентуючи на утисках і гоніннях, намагалися переконати царя надати грошову допомогу. Натомість ігумени монастирів, монахи яких перейшли в Московське царство, намагалися повернути свою братію, запевняючи царя Михаїла Федоровича у відсутності будь-яких гонінь чи утисків православного населення Речі Посполитої з боку римо-католиків чи уніатів.

Також у 1628 році до московського царя звернулися і ченці Києво-Печерського монастиря. У справі про їхній приїзд цитовано грамоту московського правителя Федора Івановича, згідно з якою 1586 року архімандрит цього монастиря Мелетій разом з іншими грошовими сумами отримав «50 рублев за оброк, что шло в Печерской монастырь с тех сел, которые были за моастырем в государевых в северских городех»⁹⁰.

В останні два роки перебування на митрополичій кафедрі Йова Борецького контакти київських ієрархів з Московським царством були досить активними. В цей час до московського царя Михаїла Федоровича зверталися львівський єпископ та ігумен Г. Заплатинский⁹¹, ігумен Овруцького Успенського монастиря Ф. Кизаревич⁹², уставщик Києво-Печерського монастиря Ісакій з товаришами⁹³, ігумен Лубенського монастиря Йов та будівельник Прилуцького Густинського монастиря Евгарій⁹⁴, ієромонах Києво-Миколаївського монастиря Лука⁹⁵, служителі Києво-

---

принимать подобных беглецов и возвращать их обратно // Архив Юго-Западной России, издаваемый временною комиссиею для разбора древних актов, высочайше учрежденною при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе. – Киев, 1883. – Часть I. – Том VI. – С.575 – 576.

⁹⁰ Русина О. Київ як sancta civitas у московській ідеології та політичній практиці XIV – XVI ст. — С.173.

⁹¹Воссоединение Украины с Россией. Том I. – С.69 - 70.

⁹²Воссоединение Украины с Россией. – Том I. – С.76.

⁹³Малороссийские дела. Описи фонда №124 Российского государственного архива древних актов. – С.13.

⁹⁴Малороссийские дела. Описи фонда №124 Российского государственного архива древних актов. – С.13.

Братського Богоявленського монастиря Федір Олеський та Григорій Беревецький⁹⁶, ігумен монастиря Белозеряньського архистратига Михаїла Герасим⁹⁷, ієромонах Києво-Софійського монастиря Іосиф⁹⁸, старець Прилуцького монастиря Арсеній з двома послухниками⁹⁹, а також представники Прилуцького, Києво-Печерського та Миколаївсько-Пустиннського монастиря¹⁰⁰. А Київський митрополит Йов Борецький навіть відправив до Москви свого сина Андрія та племінника¹⁰¹ – вони передали царю вісті про підготовку запорозькими козаками нового походу, який вони не зможуть здійснити без допомоги Москви¹⁰². Можна припустити, що тут йшлося про козацьке повстання 1630 року під проводом гетьмана Тараса Федоровича.

Наступник Йова Борецького на митрополичій кафедрі Ісая Копинський (1631 – 1640 роки), не був призначений або затверджений польським королем Сигізмундом III, а односторонньо обраний церквою і висвячений митрополитом верейським. Новий київський митрополит також звертався до володаря Московського царства з проханнями про милостиню¹⁰³. Зокрема, на початку 1630-х років до Москви приїздили старець Києво-Межигірського монастиря Павло¹⁰⁴, старці Лубенського Мгарського монастиря Євгеній та Кипріан¹⁰⁵, а також ієромонах Феофілакт та

---

⁹⁵Малороссийские дела. Описи фонда №124 Российского государственного архива древних актов. – С.13.

⁹⁶Малороссийские дела. Описи фонда №124 Российского государственного архива древних актов. – С.14.

⁹⁷Малороссийские дела. Описи фонда №124 Российского государственного архива древних актов. – С.14.

⁹⁸Малороссийские дела. Описи фонда №124 Российского государственного архива древних актов. – С.14.

⁹⁹Малороссийские дела. Описи фонда №124 Российского государственного архива древних актов. – С.14.

¹⁰⁰Малороссийские дела. Описи фонда №124 Российского государственного архива древних актов. – С.14.

¹⁰¹Кулиш П. Материалы для истории воссоединения Руси. – С.299 – 301.

¹⁰²Кулиш П. История воссоединения Руси. – Том III. – С.237 – 240.

¹⁰³Эйнгорн В. Очерки истории Малороссии в XVII в. Сношения малороссийского духовенства в царствование Алексея Михайловича. – С.22 – 23.

¹⁰⁴Малороссийские дела. Описи фонда №124 Российского государственного архива древних актов. – С.15.

¹⁰⁵Малороссийские дела. Описи фонда №124 Российского государственного архива древних актов. – С.15.

старець Антоній Болгарин з Києво-Печерського монастиря¹⁰⁶. У зверненнях цього періоду ми знову натрапляємо на апеляції до важкого матеріального становища православних через конфлікти з римо-католиками та прихильниками Берестейської унії¹⁰⁷.

Як бачимо, контакти київських ієрархів з московським царем Михаїлом Федоровичем і московським патріархом Філаретом у другій чверті XVII століття були найбільш активними. Всього за цей період нам відомо про 10 посольств і 20 чолобитних від київських ієрархів й ігуменів українських монастирів і церков Київської митрополії. Почасти таку активність контактів можна пояснити тим, що Київська митрополія в цей час не була визнаною з боку польського короля Сигізмунда III – тож київські ієрархи мусили шукати інших джерел матеріальної підтримки.

Посольські контакти за часів київського митрополита Петра Могили

Більшість вчених, що розглядають посольства Київських ієрархів до Москви у другій чверті XVII століття, стверджують, що на початку 1630-х років посольські контакти між Київською митрополією та Московським царством, які були встановлені за часів митрополита Йова Борецького, змінили свій характер – вони стали не такими регулярними. Однак фахівці пропонують різні пояснення такій зміні. Наприклад, Віталій Ейнгорн та Костянтин Харлампович стверджують, що Київський митрополит Петро Могила культурно був ближчим до Речі Посполитої, ніж до Московського царства, тож у перші роки перебування на митрополичій кафедрі всіляко намагався підтвердити свою лояльність польському королю. Саме тому в першій половині 1630-х років Київські ієрархи не відправляли посольств до Москви¹⁰⁸. До того ж можна згадати про те, що новий київський митрополит Петро Могила був сином волоського і молдавського господаря Симеона Могили і

---

¹⁰⁶Малороссийские дела. Описи фонда №124 Российского государственного архива древних актов. – С.15.

¹⁰⁷Ейнгорн В. Очерки истории Малороссии в XVII в. Сношения малороссийского духовенства в царствование Алексея Михайловича. – С.22 – 23.

¹⁰⁸Там само. – С.23 – 24.

угорської княжни Маргарити, а також мав родинні зв'язки з польськими магнатами

109

Сучасний російський дослідник Борис Флоря згадує про ще одну причину зміни характеру взаємин між Київською митрополією та Московським царством в цей час. Після виникнення загрози нової війни з Московським царством на початку 1630-х років влада Речі Посполитої вирішила піти на певні поступки на користь своїх православних підданих. Складені у 1632 році «Пункти заспокоєння...» визнали легальне існування в Польсько-Литовській державі православної митрополії. Однак король не бажав допустити того, щоб очолювали цю (православну) митрополію єпископи, висвячені єрусалимським патріархом без королівської санкції. Замість них єпархії в київській митрополії мали очолити лояльні до польського короля ієрархи. Серед прийнятних для короля кандидатур був, зокрема, архімандрит Києво-Печерського монастиря Петро Могила, який і посів Київську митрополічну кафедру. Благословення українського козацтва від Петра Могили на війну з Московським царством¹¹⁰, на думку Бориса Флорі, сприяло формуванню позитивного ставлення влади Речі Посполитої до нового Київського митрополита¹¹¹. У відповідь на такі дії митрополита Петра Могили московські послы в Стамбулі добилися того, що константинопольський патріарх Кирило Лукарис не надав Київському митрополиту «благословення», оскільки від нього *«царському величеству добра никоторого не будет ни в чем»*¹¹². І саме тому, на думку Бориса Флорі, посольські контакти між Київською митрополією та Московським царством на деякий час припинилися. Крім того, можна припустити, що війна Речі Посполитої з Московським царством робила недоречною саму ідею відправляти посольства до Москви. адже Київський митрополит Петро Могила, отримавши з рук

---

¹⁰⁹ Голубев С. Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники. (Опыт исторического исследования) в 2 томах. – Киев, 1883. – С.1 –8.

¹¹⁰ Смоленська війна (1632 – 1634 роки) – війна між Річчю Посполитою та Московським царством, яка закінчилася підписанням Полянського миру, який, зокрема, передбачав зречення Владиславом IV претензій на царський трон, а також зобов'язання не укладати союзи із ворогами протилежної сторони.

¹¹¹ Флоря Б. Киевский митрополит Петр (Могила) и русская власть: Эволюция взаимоотношений // Вестник церковной истории. – 2013. – №1/2(29/30). – С.181 – 185.

¹¹² Там само. – С.185.

короля Владислава IV грамоту на відновлення митрополії, проявив би в такий спосіб свою явну нелояльність.

Відновити ці контакти вдалося у середині 1630-х років за ініціативи того ж митрополита Петра Могили. Можливо, це було пов'язано з тим, що в цей час за ініціативи Петра Могили почалася кампанія з реставрації церков і монастирів, які були православним від уніатів у 1634 році. Для втілення подібних проектів у життя потрібен був «спонсор», на роль якого добре підходив православний московський цар. У 1635 році він повідомив «великим» послам з Московії, що саме поверталися з Варшави, про те, що король Владислав IV відібрав у уніатів і віддав православним Софійський собор, де *«лежат великие князи киевские»*¹¹³. Також Петро Могила висловив надію, що *«для своего многолетнего здоровья»*¹¹⁴ цар Михаїл Романов відправить в Київ «милостиню». У відповідь на це Петро Могила обіцяв ревно молитися за всю царську родину до кінця свого життя. За означенням Б. Флорі, Петро Могила такими діями бажав довести своє служіння православ'ю і турботу про київські святині. Можливо, митрополит очікував, що після такої заяви московський цар Михаїл Романов відправить до нього гінця, проте його звернення в Москві проігнорували¹¹⁵.

Відкрито у відступництві від православ'я митрополита Петра Могилу звинувачували монахи Густинського монастиря, що 1638 року прибули до Путивля в пошуках притулку. Вони повідомили, що їхній духовний наставник Ісайя Копинський запевнив їх, що митрополит Могила *«веры хрестьянской ныне отпал и благословлен-де митрополит Петр (Могила) от папы Римского в Великой пост в Патриархи»*¹¹⁶. Митрополит нібито навіть приніс присягу *“хрестьянскую веру учением своим попрасть и уставить всю службу церковную по повелению папы Римского»*. Саме це і змусило монахів шукати притулку в Московії. Разом з монахами Густинського монастиря на «царське ім'я» перейшли і деякі представники

---

¹¹³ Флорія Б. Киевский митрополит Петр (Могила) и русская власть: Эволюция взаимоотношений // Вестник церковной истории. – 2013. – №1/2(29/30). – С.179 – 181.

¹¹⁴ Там само.

¹¹⁵ Там само.

¹¹⁶ Там само.

Ладинського і Мгарського монастиря. Старці цих монастирів зверталися до московського царя з проханнями про збільшення щоденного корму. Для отримання бажаного духовник жіночого Ладинського монастиря наголошував на тому, що старці його монастиря під час їхньої поїздки до Московського царства були пограбовані ворогами (якими у зверненні виступають поляки), тож тепер всі вони можуть померти від голоду¹¹⁷. У чолобитних з проханням про виділення певного монастиря для постійного проживання вихідці з православних монастирів Речі Посполитої обіцяли до кінця своїх днів ревно молитися за царську родину¹¹⁸.

Наступна спроба митрополита Петра Могили відновити контакти з московським царем припадає на 1637 рік і пов'язана з подорожжю намісника Віленського братства Святого Духа Леонтія Шитика Заславського до Московії. З собою він віз грамоти для московського царя та московського патріарха. Ставлення до цього посольства з боку росіян було доволі стриманим. Посли Віленського братства не були допущені в Москву, а жалування для них відправили у Вязьму. Довідавшись про це, послы спробували передати грамоти київського митрополита Вяземським воєводам. Однак ті відмовилися прийняти грамоти через відсутність *«государевого указа»*¹¹⁹. Тоді Леонтій Шитик написав до Михаїла Романова листа, в якому прохав повернути йому проїзну грамоту Владислава IV – вона слугувала би в Речі Посполитій доказом того, що посольство членів Віленського братства Святого Духа в Московію було організоване з дозволу польського короля Владислава IV. Одночасно він звернувся до царя з проханням прийняти грамоти від митрополита Петра Могили та членів Віленського братства. В грамоті, яку надіслали у відповідь на звернення Леонтія Шитика йшлося лише про повернення старцям проїзної

---

¹¹⁷ Челобитная духовника женского Ладинского монастыря о даровании приюта и пособия бежавшим от преследования поляков монахинь и челобитная о том же. - Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 3. – с.24 – 25.

¹¹⁸ Челобитная старцев Густынского монастыря о выдаче им пособия. - Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 3. – с.18 – 19.

¹¹⁹ *Флоря Б.* Киевский митрополит Петр (Могила) и русская власть: Эволюция взаимоотношений // Вестник церковной истории. – 2013. – №1/2(29/30). – С.185 – 187.

грамоти, а грамоту митрополита Петра Могили цар Михаїл Романов так і не прийняв¹²⁰.

У 1639 році на московський кордон прибув відомий видавець Спиридон Соболю, який привіз з собою книги для продажу та готові форми для друку. Він представився як слуга «кир Петра Могили». 21 квітня московського видавця Василя Бурцева спитали, хто такий Соболю. Бурцев відповів, що Петро Могила, якому служить Соболю «*православные крестьянские веры отпал и приступил к римской вере и ныне он унеят*»¹²¹. Важливою є реакція московського царського двору на цю заяву. Було вирішено «*Спиридона Соболя отпустить назад в Литву, чтоб в его ученье и в книгах смуты не было*»¹²², оскільки він служить Могилі, «*а Петр (Могила) от православные крестьянские веры отпал*»¹²³.

Однак, у тому ж таки 1639 році перед київським митрополитом відкрилася ще одна можливість нав'язати контакти з Москвою. Пов'язана ця можливість була зі встановленням доволі тісних контактів між московським царем та молдавським воєводою Василям Лупу – останній сповіщав московську сторону про події в Османській імперії, з якою Московське царство перебувало в конфлікті через Азов¹²⁴. Про розвиток цих взаємин знав і Петро Могила, який також мав тісні контакти з молдавським володарем. У серпні 1639 року Василій Лупу повідомив московському царю про появу в Молдавії самозванця, що їхав до османського султана і видавав себе за сина Василя Шуйського. Молдавський володар наказав

---

¹²⁰Флоря Б. Киевский митрополит Петр (Могила) и русская власть: Эволюция взаимоотношений // Вестник церковной истории. – 2013. – №1/2(29/30). – С.179 – 181.

¹²¹Там само. – С.179 – 181.

¹²²Там само. – С.179 – 181.

¹²³Там само. – С.179 – 181.

¹²⁴Азовське сидіння (1637 – 1642 рр.) – оборона донськими і запорозькими козаками фортеці Азов. Навесні 1637 року донські козаки, довідавшись про наміри Османської імперії витіснити їх з Дону, вирішили випередити противника і відвоювати фортецю. Об'єднавшись із запорожцями, козаки розпочали штурм фортеці. Не витримавши натиску, османський гарнізон відступив у степ. Через 4 роки очолювана 4 пашами османська армія і кримське військо на чолі з ханом, а також кілька тисяч німецьких найманців рушили на Азов морем і суходолом – аби здійснити реванш. Козакам вдалося відстояти фортецю ціною неймовірних зусиль. В цей же час вони кілька разів зверталися до Москви з проханнями про допомоги, однак безрезультатно. Навесні 1642 року, дізнавшись про підготовку нового походу османських сил на Азов, козаки вивезли гармати, зруйнували всі укріплення і 18 червня 1642 року залишили фортецю. – Енциклопедія історії України: У 10 т. – Київ, 2003. – Т.1 –С.47.

заарештувати цього чоловіка. Для проведення розслідування та покарання злочинця в Молдавію був відправлений московський дяк Богдан Дубровський. Зважаючи на таємність його місії, дяк вдавав з себе іконника, якого нібито запросили для розпису храму. Благополучно проїхати в Молдавію через землі Речі Посполитої Богдану Дубровському вдалося завдяки допомозі Петра Могили. Адже лише незадовго до цього взаємини між Річчю Посполитою та Османською імперією почали покращуватися. Так, у 1635 між цими державами був укладений мирний договір, якому передували кілька десятиліть війни¹²⁵. Згодом в Москві відзначали, що митрополит *«радел и берег... государева посланника»*¹²⁶. Після надання такої послуги митрополит мав підстави розраховувати, що його послі будуть прийняті в Москві¹²⁷.

Тож лише наприкінці 1639 року (за іншими даними, у 1640 році) Київський митрополит Петро Могила зміг відновити посольські контакти з Московським царством. Членами його першого посольства до московського царя Михаїла Федоровича та московського патріарха були монахи Видубицького, Київського Братського та Київського Микільського монастирів, а також намісник Києво-Печерського монастиря Ігнатій Старушич. Представники київських монастирів привезли з собою чолобитні з проханнями про матеріальну допомогу для своїх церков. У цих зверненнях натрапляємо на апеляції до спільної віри та історії. Московський цар Михаїл Романов у чолобитних виступає прямим нащадком князів Володимира та Ярослава Рюриковичів, а просвітительська діяльність цих давніх правителів має стати прикладом і для Михаїла Романова. Крім того, монахи київських монастирів у своїх зверненнях до московського царя намагалися зобразити себе надзвичайно убогими. Вони, зокрема, прохали прислати богослужбові книги (фігурують Мінея місячна, Євангеліє та Устав), ікони, а також

---

¹²⁵ Зашикільняк Л., Крикун М. Історія Польщі – Львів, 2002.– С.147.

¹²⁶ Флоря Б. Киевский митрополит Петр (Могила) и русская власть: Эволюция взаимоотношений // Вестник церковной истории. – 2013. – №1/2(29/30). – С.186 – 187.

¹²⁷ Там само. – С.187.

жалування задля будівництва нових церков¹²⁸. В той же час, за твердженням сучасної дослідниці Людмили Шаріпової, Київської митрополит Петро Могила жертвував різноманітні, в тому числі й богослужбові, книги монастирям і церквам з власної бібліотеки¹²⁹. Тож можна припустити, що подібні згадки у чолобитних ігуменів українських монастирів Київської митрополії не відображали реальну ситуацію, а скоріше були способом переконати московського правителя надати їм милостиню.

Серед київських монастирів, які у першій половині 1640-х роках зверталися до Москви з чолобитними про надання допомоги, можна згадати Густинський. У своїх зверненнях про надання милостині для продовження будівництва церкви старці цього монастиря апелювали до важкого фінансового становища. Крім того, вони згадували про сейм, на якому нібито встановили нові тяжкі податки. Проте, хоча, у 1640 році в Речі Посполитій справді відбувся сейм, в його ухвалі ми не знаходимо інформації про якісь нові податки¹³⁰. Старці Густинського монастиря зверталися з проханнями надати жалувані грамоти для можливості вільного приїзду за милостинею в майбутньому. Задля досягнення цієї мети вони наголошували на тому, що монастирі, які розташовані далі від кордонів з Московським царством мають подібний привілей, а їхній, хоч і розташований ближче до кордонів з Московським царством, - ні¹³¹.

Київський митрополит Петро Могила також надсилав чолобитні до Московського царства. У одному із найперших звернень (датується 1640 роком) він запевняв московського царя Михайла Федоровича, що незважаючи на досить тривалу перерву контактів між Київською митрополією та Московським царством,

---

¹²⁸ Челобитная монахов и игумена Выдубецкого монастыря царю Михаилу Федоровичу о милостыне. - Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 3. – с.29 – 30.

¹²⁹ Charipova L. V. Latin books and the Eastern Orthodox clerical elite in Kiev, 1632 – 1780. – Manchester University Press, 2006. – P. 66 – 67.

¹³⁰ Volumina Constitutionum. – Т. 3 (1611 – 1640). – Warszawa, 2013. – S.352 – 360.

¹³¹ Челобитная монахов Густынского монастыря о пропускной грамоте в Московское государство для исправления милостыни // Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 3. - с.57 – 58.

він весь цей час ревно молився за життя, здоров'я та добробут царської родини¹³². В чолобитних Київського митрополита Петра Могили про милостиню для відбудови церков, які були повернуті православним від уніатів за рішенням конвокаційного сейму 1632 року натрапляємо на апеляції до спільної історії.¹³³

Серед київських ієрархів, які зверталися з чолобитними до Москви у 1640-х роках можна згадати насамперед намісника Києво-Печерського монастиря Ігнатія Старушича. На прийомі у царя 3 квітня 1640 року він запропонував заснувати у Москві монастир, в якому мешкали б київські монахи для навчання боярських дітей грецької та слов'янської граматики. Для більшої переконливості він згадував молдавського господаря Василя Лупула, який за ініціативи Київського митрополита Петра Могили відкрив подібну школу в своїй країні¹³⁴.

Ігумен київського Микільського Пустинського монастиря у своєму зверненні до московського правителя нагадував, що «от прежних государей царей и великих князей Московского великого государства в уезде Путивльском некоторые отчины и земли на тот святой Пустынский наш монастырь грамотами печатными записаны суть, с которых за войною и посямест ничтоне приходит обители нашей; и сего ради молим величества царствия твоего, пресветлый царю государю, благоизволи любо той отчине и земле zde к монастырю нашему Пустынскому, по прежних царей и государей грамотах, прилучити и чпез многие лета задержанья, по своей благости царской, повели отдати или в то место царским своим жалованьем нас, богомолцев своих, ущедрити»¹³⁵. На підтвердження своїх прав монастирем була представлена

---

¹³² Челобитная Киевского митрополита Петра Могили царю Михаилу Федоровичу о милостыне на устранение разоренных униатами церквей. - Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 3. – с.27 - 29.

¹³³ Челобитная Киевского митрополита Петра Могили царю Михаилу Федоровичу о милостыне на устранение разоренных униатами церквей. - Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России – Том 3. – с.27 – 29.

¹³⁴ Флоря Б. Киевский митрополит Петр (Могила) и русская власть: Эволюция взаимоотношений // Вестник церковной истории. – 2013. – №1/2(29/30). – С.179 – 181.

¹³⁵ Русина О. Київ як sancta civitas у московській ідеології та політичній практиці XIV – XVIст. – С.173 – 174.

жалувана грамота московського великого князя Василя Івановича від 1510 чи 1511 року¹³⁶.

Також серед звернень представників Київської митрополії до Москви у першій половині 1640-х роках можна згадати чолобитну сестри колишнього Київського митрополита Йова Борецького до московського царя з проханням надати їй особисто милостиню. Аргументувала вона своє звернення тяжким фінансовим становищем через постійні утиски та гоніння з боку польської влади, а також татарські напади. Нам не вдалося знайти інформацію про родину митрополита Борецького, тож не можемо сказати наскільки ці апеляції відповідали дійсності¹³⁷. Крім того, в цій чолобитній натрапляємо на згадки про вірну службу московському володарю її брата Київського митрополита Йова Борецького¹³⁸.

У 1645 році на московський престол зійшов новий цар Олексій Михайлович. Контакти між Київською митрополією та Московським царством у період 1645 – 1646 років (від часу сходження на престол царя Олексія Михайловича до смерті Київського митрополита Петра Могили) були більш активними, ніж у першій половині 1640-х роках. Так, у 1646 році до Москви прибуло посольство з листами від київського митрополита Петра Могили¹³⁹, а також з чолобитними від ігуменів кількох монастирів київської митрополії (зокрема, Пустинського, Густинського, Видубицького та Мгарського) з привітаннями нового московського володаря зі сходженням на престол. Крім того, представники Київської митрополії надіслали московському царю Олексію Михайловичу чолобитні з проханням про жалувані грамоти задля можливості вільно приїжджати до Москви за милостинею. Головним аргументом у цих зверненнях виступає апеляція до аналогічних випадків у

---

¹³⁶ Русина О. Київ як sancta civitas у московській ідеології та політичній практиці XIV – XVI ст. – С.173 – 174.

¹³⁷ Polski słownik biograficzny. – Т.2: Beyzym Jan – Brownsford Maria. – Krakow, 1936. – S.315 – 317.

¹³⁸ Челобитная сестры Киевского митрополита Иова Борецкого царю Михаилу Федоровичу о вспоможении по случаю разорения от польских жовниров и татар // Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 3. – с.38 – 39.

¹³⁹ Челобитная Киевского митрополита царю Алексею Михайловичу о милостыни на монастырь. - Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 3. – с.68 – 70.

минулому – подібні жалувані грамоти Київським монастирям неодноразово надавав батько Олексія Михайловича московський володар Михаїл Романов¹⁴⁰.

Як бачимо, в перші роки перебування на митрополичій кафедрі Петра Могила представники Київської митрополії не відправляли посольства і не надсилали чолобитні в Москву. Почасти це можна пояснити відновленням прав і статусу Київської митрополії польським королем Владиславом IV, а також родинними зв'язками митрополита Могили з представниками польських владних кіл. Ситуація змінилася у другій половині 1630-х років, зокрема, через активізацію козацьких повстань у цей час. Повністю відновити контакти з московським царем і московським патріархом митрополиту Петру Могили вдалося у 1640 році. Всього за часів його перебування на митрополичій кафедрі київські ієрархи відправили до Москви 5 посольства і надіслали 32 чолобитні.

Київські церковні посольства у другій половині XVII століття

Наступником Петра Могили на митрополичій кафедрі був обраний єпископ могильовський, професор і ректор київського колегіуму Сильвестр Косів (1647-1657 рр.). Саме на час його перебування на митрополичій кафедрі припадають дискусії про можливий новий статус київської митрополії, зважаючи на «перехід Війська Запорозького с городами и землями» під юрисдикцію московського царя. Утім, за твердженням В. Ейнгорна, колишній білоруський шляхтич не мав намірів митрополита Йова Борецького про об'єднання Малої та Великої Росії. Натомість він бажав залишитися під владою польського короля. Митрополит Сильвестр Косів мав майже повну самостійність в церковних справах, а також право засідати в сенаті. До того ж за часів повстання під проводом Богдана Хмельницького православне духовенство та монастирі отримували маєтності, які були відібрані в уніатів. Саме тому, на думку В. Ейнгорна, митрополит Сильвестр Косів й архімандрит Києво-

---

¹⁴⁰ Челобитная игумена Пустынского монастыря И. Трофимовича с братией о жалованой грамоте на исправление милостыни. - Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 3. – с.71 – 73.

Печерського монастиря Іосиф схилили Богдана Хмельницького до миру з поляками¹⁴¹.

Також таку позицію митрополита Сильвестра Косова можна пояснити тим, що він здобув освіту в єзуїтських колегіумах та західноєвропейських університетах, а також був відданим митрополиту Петру Могилі. Про це, зокрема, свідчать деякі його твори – наприклад, листи та молитви про митрополита Петра¹⁴². Однак, за спостереженням сучасних дослідників, ставлення київського духовенства до Московського царства, а також до переходу Війська Запорозького «під високу царську руку» у першій половині – середині XVII ст. було різним. Так, представники Київської митрополії у тогочасних зверненнях до московського царя висловлювали радість з приводу Переяславської угоди. Наприклад, монахи моголівського Глядовського монастиря під час допиту у Посольському приказі 1649 року за дорученням Богдана Хмельницького повідомили про бажання всього народу перейти «під високу царську руку». А ігумен Мгарського Лубенського монастиря Калістрат в своєму листі до Посольського приказу звертався з проханням дозволити братії переселитися в межі Московського царства через переслідування з боку римокатоликів¹⁴³. Вже під час Переяславської ради представники нижчого духовенства начебто заявляли про здійснення «усердного желания православия нашего¹⁴⁴».

Натомість Київський митрополит Сильвестр Косов, який до цього звертався до московського царя з проханням про надання допомоги київським школам¹⁴⁵ та

---

¹⁴¹ *Эйнгорн В.* Очерки истории Малороссии в XVII в. Сношения малороссийского духовенства в царствование Алексея Михайловича. – С.36 – 37.

¹⁴² *Синкевич Н.* Два вектора православной идентичности в Украине XVII в.? Москва и москвиты в двух произведениях Могилянского времени // Древняя Русь после Древней Руси: дискурс восточнославянского (не)единства / отв. сост. А. В. Доронин; отв. ред. серии А. В. Доронин. – М.: Политическая энциклопедия, 2017. – С. 273 – 274.

¹⁴³ Лист игумена Мгарского Лубенского монастыря в Посольский приказ с просьбой разрешит братии переселиться в пределы Русского государства ввиду преследования католиками // Воссоединение Украины с Россией. – Том II. – Москва, 1953. – С.202 – 203.

¹⁴⁴ Статейный список послон 1653, октября 9 – 1654 февраля 5 // Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Т.10. – Санкт-Петербург, 1878. – Стб.205 – 206.

¹⁴⁵ Лист киевского митрополита С. Косова в Посольский приказ с сообщением о посылке в Москву монахов для ученых занятий и с просьбой оказать помощь киевским школам // Воссоединение Украины с Россией. – Том II. – С.221 – 222.

дякував білгородському воєводі Б. Рєпніну за подарунок¹⁴⁶, ніяк не відзначив Переяславську раду у своїй промові під час зустрічі московського посольства на чолі з В. Бутурліним. Він наголошував на минулому Києва як столичного і «первопрестольного граду» давньоруських князів, а також персоніфікував своє привітання поцілунками найголовніших персонажів київської історії – князя Володимира, апостола Андрія, а також печерських святих.

Для розуміння сенсу цього ритуалу варто звернутися до послання апостола Павла до римлян. Від ранньохристиянських часів поцілунок символізував належність до християнської громади. Відповідно, Київський митрополит Сильвестр Косів вітав московських послів поцілунком як пастир усіх православних київської митрополії, символічно долучав московських послів до власної церкви, а також закликав поважати її, жити з нею в мирі. Використання згадок про апостола Андрія, князя Володимира та печерських святих можна трактувати як сигнал того, щоросіяни потрапили в лоно «Володимирової церкви». А згадані герої мали допомогти правильно розпізнати цю церкву. Апостол Андрій – засновник патріаршої кафедри у Києві, його розглядали (зокрема, Захарій Копистенський у своєму творі «Палінодія») як першого хрестителя Русі, через якого вона ще до часів князя Володимира долучилася до найдавнішої апостольської церкви – Царгорода. Князя Володимира сприймали як фундатора руської церкви з центром у Києві, який нібито надав церкві різноманітні права та привілеї. А подвиги печерських святих Антонія і Феодосія засвідчували прояв особливої Божої благодаті до київської церкви¹⁴⁷. Подібні апеляції до давньої історії Київського православ'я можна почасти розглядати як підкреслення недоречності переходу під зверхність московського патріарха, адже київська церква у згаданих ритуалах означалася як більш давня

Побоювання представників Київської митрополії про можливість втрати свого особливого статусу не були безпідставними. Адже присягу гетьмана Богдана

---

¹⁴⁶Лист киевского митрополита С. Косова белгородскому воеводе Б. Рєпнину с благодарностью за подарок // Воссоединение Украины с Россией. – Том II. – С.380.

¹⁴⁷*Затилюк Я.* Давньоруська історія на службі у Київських церковних ієрархів середини – другої половини XVIIст.: політична риторика та статус митрополії. – Український історичний журнал. – 2012. - №6. – С.40 – 42.

Хмельницького на вірність московському цареві обґрунтовували спільністю віри та «початкової історії», апелюючи, зокрема, до хрещення князем Володимиром, а також до ідеї про династичний зв'язок московських Романових з давньою київською династією Рюриковичів. І перехід підконтрольної Війську Запорозькому території під владу московського царя обґрунтовували саме як перехід династичної «отчини». Так цар отримав не лише право на участь у відновленні «київського спадку», але й саме право володіння Києвом та його церквами. Тож київське духовенство усвідомлювало необхідність підтвердити статус своєї митрополії, а також права і майнові володіння кожної окремої інституції¹⁴⁸.

Вже у другій половині 1654 року київський митрополит Сильвестр Косов відправляє до царя посольство на чолі з ігуменом київського Пустинно-Микільського монастиря Інокентієм Гізелем разом з листами та чолобитними від ігуменів київських церков і монастирів. Головне завдання посольства полягало в тому, щоб цар підтвердив збереження підпорядкування Київської митрополії Константинополю. Також представники цього посольства мали отримати царське підтвердження маєткових та інших прав окремих київських монастирів (наприклад, Видубицького та Києво-Печерського). У своїх чолобитних настоятелі наголошували на династичному зв'язку царя з князем Володимиром і згадували фундаторів відповідних монастирів, підкреслюючи їх зв'язок із родом князя Володимира. Однак, крім підтвердження майнових прав, а також заборони царським воєводам у Києві втручатися в юрисдикцію церковного суду, київське духовенство не отримало інших гарантій щодо статусу своєї митрополії¹⁴⁹.

Друга спроба представників київської митрополії домогтися у царя визнання свого особливого статусу як ставропігії константинопольського патріарха припадає на 1658 рік. Тоді печерський архімандрит Інокентій Гізель відправив до Москви посольство, представники якого мали подарувати царю мощі князя Володимира та

---

¹⁴⁸Затилюк Я. «Мощі» князя Володимира у посольствах київських церковних ієрархів до Москви XVII століття // Україна в Центрально-Східній Європі. – Вип. 15, 2015. – С.185.

¹⁴⁹Там само. – С.186.

підтвердити грамоту Андрія Боголюбського, яка нібито гарантувала особливий статус та майнові права Києво-Печерського монастиря¹⁵⁰.

Завдання намісника Андрія Устрицького, старців й ігумена Печерського Больничного монастиря Сильства полягало в отриманні царської грамоти про підтвердження прав власних інституцій. Заради цього вони використовували різноманітні документи, які б засвідчували легітимність своїх вимог. Представники Києво-Печерського монастиря з цією метою використали моці князя Володимира, а також привілей Андрія Боголюбському цьому монастирю на ставропігії, який був додатком до грамоти константинопольського патріарха Єремії II Траноса (датована 1592 р.). Визнання Посольським приказом справжності цієї фальсифікованої грамоти, на думку Я. Затилюка, можна пояснити автентичністю грамоти константинопольського патріарха Єремії від 1592 р., в якій містився текст привілею Андрія Боголюбського¹⁵¹.

Для переконання московської сторони надати милостиню київські прохачі піднесли царю в дар моці князя Володимира, а в чолобитних наголошували на спорідненості роду Романових із Рюриковичами. Описуючі славні діяння давньоруських князів, прохачі демонстрували приклади, що їх належало наслідувати «нащадкам» - царям з роду Романових. Наприклад, архімандрит Києво-Печерського монастиря наголошував на діяннях князя Андрія Боголюбського. А ігумен Троїцького Больничного монастиря Сильвестр апелював до того, що цей монастир є «строение благоверного князя Николая Святоши, даль вкладь его церкви в Болничноймонастирь». Так київські ієрархи закликали дорівнятися своїми діями до давніх київських князів, а також примножити надані ними права і привілеї¹⁵².

Реакція московської сторони на дарунки київських прохачів цього разу була іншою, ніж у 1640 році. Посольство було обдаровано цінними подарунками, а також домоглося бажаного. Московський цар підтвердив печерську ставропігію і

---

¹⁵⁰Затилюк Я. «Моці» князя Володимира у посольствах київських церковних ієрархів до Москви XVII століття. – С.186.

¹⁵¹Там само. – С.186 – 187.

¹⁵²Там само. – С.187.

документ, на якій вона засновувалася. Також були визнані усі представлені майнові документи Києво-Печерської лаври і Троїцького Больницького монастиря¹⁵³.

Почасти зміну реакції московської сторони на піднесення київськими ієрархами мощей князя Володимира у порівнянні з 1640 роком можна пояснити зміною ситуацій. Якщо за часів київського митрополита Петра Могили московська еліта не мала особливих запитів щодо князя Володимира, то після 1654 року такий дарунок трактувався як матеріальний доказ права власності московського царя на «київську спадщину». В той же час київські ієрархи в такий спосіб хотіли показати, що давня київська історія та істинна церква Володимира збережена саме в Києві¹⁵⁴.

У другій половині XVII століття, після укладання Переяславської угоди, посольські контакти київських ієрархів з московською стороною активізувалися. Почасти це можна пояснити тим, що відтепер не існувало державних кордонів та інших перешкод на шляху представників Київської митрополії до Москви. Форми ж цих контактів, за означенням К. Харламповича, не змінилися – київське духовенство зверталось до московських царів Олексія Михайловича та Федора III Олексійовича з проханнями про надання милостині, підтвердження грамот на земельні володіння (які належали або особисто київським ієрархам, або ж монастирям Київської митрополії), а також привозили до Москви різноманітні подарунки для московських царів та московських патріархів¹⁵⁵.

Варто відзначити, що у другій половині XVII століття представники Київської митрополії адресували свої листи і чолобитні не лише московським правителям і московським патріархам, але й намагалися заручитися підтримкою найближчого оточення. Так, київські ієрархи повідомляли про останні політичні новини та зверталися з проханнями про милостиню до очільників Посольського приказу Лаврентія Ордіна-Нащокіна (1667 – 1671 рр.), Артамона Матвеева (1671 – 1676 рр.) та Василя Голіцина (1682 – 1689 рр.). Найбільш часто у 1650 – 1680-х роках до московського правителя зверталися представники Києво-Печерського монастиря.

---

¹⁵³ *Затилюк Я.* «Мощі» князя Володимира у посольствах київських церковних ієрархів до Москви XVII століття. – С.187.

¹⁵⁴ Там само. – С.188.

¹⁵⁵ *Харлампович К.* Малороссийское влияние на великорусскую церковную жизнь. – С.149 - 150.

Так, у 1670 році архімандрит Києво-Печерського монастиря Інокентій Гізель скаржився царю Олексію Михайловичу на новгородського архімандрита Михайла Ложайського, який нібито хотів відібрати маєтності Києво-Печерського монастиря на Сіверщині¹⁵⁶. 1680 року представники Києво-Печерського монастиря, в тому числі й намісник Варлаам Ясинський, які прибули до Москви, клопоталися про підтвердження ставропігії обителі та приписаних до неї монастирів на основі кількох документів московських правителів, зокрема, грамоти князя Боголюбського. За твердженням Ярослава Затилюка, цього разу представники Києво-Печерського монастиря використовували «допрацьований» у порівнянні з 1658 роком варіант грамоти. У відповідь вони отримали грошову милостиню та підтвердження прав монастиря на «сіверську спадщину».

У 1684 році своїх посланців – архідіякона Антонія Прокоповича, чорного попа Йосифа, двоє слуг архієпископа, кухара та трьох візників до Москви відправив Чернігівський і Новгородський архієпископ Лазар Баранович. Вони привезли з собою декілька книг («Благодать и истина» в двох екземплярах, «О чудесах иконы Пресвятыя Богородицы Ильинской Черниговской»), мідну дошку, а також листи Лазаря Барановича до царів Івана й Петра, цариці Софії та Василя Голіцина. У цих листах ми натрапляємо на подяку за вже надану царську милостиню – дзвін для нової церкви в місті Чернігові. В той же час Лазар Баранович акцентує на численних небезпеках для цієї церкви, в тому числі й для дзвону, який прислали за розпорядженням московського царя. Тож він звертається з проханням надати нову милостиню. Окремо можна згадати чолобитну Лазаря Барановича, в якій він просить прислати нову книгу білоруського церковного і літературного діяча Симеона Полоцького «Вечеря духовная». У Москві задовільнили всі прохання Чернігівського

---

¹⁵⁶ Письмо Киевопечерского архимандрита Иннокентия Гизеля к думному дворянину Матвееву, в котором просит покровительства Печерской лавре и жалуется на архимандрита Новгородского монастыря Михаила Лежайского, по козням которого хотят отнять у лавры некоторые села и хранящиеся в ней вещи бывшего епископа Мефодия // Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Санкт-Петербург, 1877. – С.342 – 346.

і Новгородського архієпископа Лазаря Барановича та надали милостиню його посланцям¹⁵⁷.

Також у другій половині XVII століття до московських царів і московських патріархів зверталися й інші київські ієрархи (особливо активними були контакти Мстиславського і Оршанського єпископа Мефодія та Ніжинського протопопа Симеона Адамова, що почасти можна пояснити тим, що вони як місцєблюстителі Київської митрополії мали повідомляти московського правителя про всі події в Гетьманщині), а також ігумени українських монастирів Київської митрополії – наприклад, Києво-Братського, Ладинського Покровського, Густинського та інших. Всього нам відомо про 39 посольств і 96 чолобитних представників Київської митрополії до московських царів і московських патріархів протягом 1650 – 1680-х років. Однак ці дані є умовними, оскільки до більшості архівних матеріалів про контакти Київської митрополії з Московським царством у цей період ми не мали доступу.

У чолобитних цього періоду ми натрапляємо на прохання про надання допомоги задля задоволення матеріальних потреб Київської митрополії (наприклад, колишній старець Києво-Печерського монастиря Іларіон Добродешенко прохав про допомогу Софійському монастирю, а чернігівський архієпископ Лазар Баранович – про милостиню для відновлення Спаського монастиря в Новгороді-Сіверському, який був розорений ворогами), а також з особистими проханнями київських ієрархів (наприклад, Чернігівський архієпископ Лазар Баранович прохав московського царя посприяти виданню його творів).

Як висновок можна сказати, що у період з кінця XVI до кінця XVII століття представники Київської митрополії відправляли посольства і надсилали чолобитні московським царям і московським патріархам. Достеменно про контакти Київської митрополії з Московським царством нам відомо з 1583 року, коли до Москви прибули представники Києво-Печерського монастиря. Вони звернулися з проханням відновити жалувану грамоту, яка нібито закріпила за цим монастирем села і міста на

---

¹⁵⁷ *Sakal I.* The Embassy of Lazar Baranovych to Moscow in 1684: Gifts, Request and Other Expenses // Київська Академія. 2017. – Випуск 14. – С.152 – 180.

Чернігово-Сіверщині. Всього за 1583 – 1686 роки нам відомо про 61 посольство і 148 чолобитних київських ієрархів до московських царів і московських патріархів. Однак ці дані є умовними, оскільки ми не мали доступу до більшості архівних матеріалів про контакти представників Київської митрополії з московськими царями і московськими патріархами у другій половині XVII століття. Утім, найбільш активними ці контакти були у другій чверті XVII століття. Почасти це можна пояснити тим, що польський король Сигізмунд III не визнав відновленої єрусалимським патріархом Феофаном вищої православної ієрархії. Тож представники Київської митрополії активно шукали матеріальної допомоги у православного правителя сусідньої держави - московського царя. Натомість лояльність Київського митрополита Петра Могили до польської влади, а також зміна статусу Київської митрополії у 1632 році вплинули на те, що у 1630-х роках київські ієрархи не зверталися до Москви. У чолобитних і листах представників Київської митрополії до московських царів і московських патріархів ми натрапляємо на прохання про милостиню для українських церков і монастирів Київської митрополії, а також повідомлення про останні події в Речі Посполитій і Гетьманщині.

Розділ III Стратегії переконання у чолобитних Київської митрополії до московських царів та московських патріархів

Образ Московського царства в очах православних інтелектуалів Речі Посполитої, за твердженням сучасного українського історика Сергія Савченка, на зламі XVI – XVII століть зазнав кардинальних змін. З чужого дивного і дикого краю Московське царство перетворилося на незалежну країну, в якій править православний самодержець. На такі характеристики ми, зокрема, натрапляємо у тогочасних текстах. Так, князь Костянтин Острозький у своєму листі до Іпатія Потія від 1593 року радить йому звернутися до московського правителя, аби той зважив на численні «поругання и унижения», які терпить тутешній руський народ. Схожі думки ми бачимо і в полемічній літературі. Наприклад, у трактаті «Вопроси і отвіти православному з паніжником», який датований 1603 роком, московський цар звеличується як «просвітитель Цитійських орд», а православ'я Московії та Русі трактується як фактор їхньої єдності та спільності на протиставлення латинському світу. А Іван Вишенський у своїй полеміці з Петром Скаргою представляв Московське царство як край, що випромінює святість і благодать¹⁵⁸.

Натомість у Московському царстві православне населення Речі Посполитої на зламі XVI – XVII століть сприймали як еретиків. Едвард Кінан пояснює таке ставлення «культурною віддаленістю» росіян від інших східних слов'ян у цей час¹⁵⁹. Тетяна Опаріна додає, що ближче знайомство з українським козацтвом, яке брало участь у польському війську часів Смути та у загонах Владислава IV, також не сприяли формуванню добрих взаємин між росіянами та руським населенням Речі Посполитої. Все це вилилося у те, що 1620 року за розпорядженням московського патріарха Філарета був виданий «Указ», згідно з яким всі вихідці з Речі Посполитої підлягали перехрещуванню у православ'я московського зразка¹⁶⁰. За

---

¹⁵⁸ Савченко С. Московія очима України-Руси XVI – XVIIст. // *Confraternitas*. Ювілейний збірник на пошану Ярослава Ісаєвича / Відп. Редактор Микола Крикун, заступник відп. редактора Остап Серета (Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Збірник наукових праць. Вип. 15 / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України). – С.282 – 297.

¹⁵⁹ Кінан Е. Російські історичні міфи. – Київ, 2001. – С.45.

¹⁶⁰ Опаріна Т. Иноземцы в России XVI – XVII вв. – Москва: Прогресс – Традиция, 2007. – С. 227 – 268.

спостереженням Тетяни Опаріної, ретельність виконання цього «Указу» змінювалася залежно від стану взаємин між Військом Запорізьким і Московським царством, а також ставлення того чи іншого московського патріарха до істинності київського православ'я. Найбільш ретельно його виконання контролювали у 1620-х роках, коли в Московське царство перейшли козаки під проводом Ждана Конши, а також ті, що брали участь у козацькому повстанні 1625 року. А вже у наступному десятиріччі це правило почали поширювати лише на мирян, а його виконання контролювали все менше і менше¹⁶¹. Тож можна припустити, що саме таке ставлення до київських прохачів з боку московського царського двору спонукало їх у своїх чолобитних вдаватися до різноманітних стратегій переконання.

Риторичні засоби та формули-кліше мали переконати московського царя у необхідності надати милостиню православним церквам і монастирям в Речі Посполитій. Найбільш активно різноманітні стратегії переконання представники Київської митрополії використовували у чолобитних і листах другої чверті XVII століття. Почасти це можна пояснити тим, що в цей період київські ієрархи, не отримавши визнання з боку польського короля Сигізмунда III, шукали матеріальної підтримки з боку правителів сусідніх держав. Натомість у середині – другій половині XVII століття, коли єдине комунікативне поле для православних інтелектуальних кіл Речі Посполитої і представників царського двору вже було витворене, київські прохачі вдавалися до тих чи інших риторичних засобів все менше і менше. У чолобитних 1650-1680-х років свої звернення до московського царя з проханнями про милостиню київські ієрархи вважали цілком очевидними і справедливими. Адже московський правитель як праведний християнин має всіляко допомагати тим, кого він прийняв під свою високу царську руку.

---

¹⁶¹ *Опарина Т.* Украинское духовенство и Московский патриархат в середине XVII века: контакты и конфликты (вопрос об отношении к киевскому благочестию в русских церковных кругах, circa 1651) // Православие Украины и Московской Руси в XV – XVII веках: общее и различное / Ред. М. В. Дмитриев. – Москва: Издательство «Индрик», 2012. – С.232 – 266.

Зображення становища православних у максимально негативному світлі

У своїх чолобитних і листах до московського царя і московського патріарха представники Київської митрополії намагалися зобразити своє становище у максимально негативному світлі. Однак головна причина їхніх негараздів змінювалася з часом. Так, за часів київських митрополитів Йова Борецького та Ісаї Копинського київські прохачі акцентували на постійних конфліктах і суперечках православних з римо-католиками й уніатами. Наприклад, у зверненні єпископа Ісакія Борисковича натрапляємо на такі пояснення:

Сотвори нам убогим и зело оскудным богомольцам своим, понеже не имамы к кому прибегнуть: царей и князей и бояр благочестивых не имамы. Все отступницы от благочестивой веры нашей. Едины ляхи, вторые униаты, третьи сыны еретические. Отовсюду обстоят скорби и гонения на благочестие наше и церковь сионскую восточную, матку нашу, хотяще растерзать как звери дикие и как львы рыкают на христоименитых людей, хотяще поглотить. И нигде не имамы от них упокою, только все мы благочестивые в маленьком кутку теснимся на Украине в земле Киевской¹⁶²

На схожі апеляції ми натрапляємо й в інших джерелах. Як приклад можна згадати актові книги гродських судів у Речі Посполитій. Деякі історики, зокрема Михайло Грушевський, використовували ці свідчення як доказ масового опору православного населення спробам ввести Берестейську унію на руських землях Речі Посполитої. Крім того, вчені висували припущення про масовий характер виступів православних проти уніатів і римо-католиками, який нібито часто набував гіпертрофованих форм. Однак сучасні дослідження, наприклад, Михайла Довбищенка, пропонують зовсім інше бачення взаємин між представниками різних конфесій у Речі Посполитій протягом кінця XVI – початку XVII століть. Так, вчений припускає, що частіше можна говорити про серії локальних конфліктів на релігійному ґрунті, які тісно перепліталися зі звичайними побутовими суперечками (релігійні мотиви учасники цих конфліктів найчастіше використовували для більшого переконання влади у своїй правоті). Крім того, були поширені факти співробітництва різноманітного характеру між представниками різних конфесій. Так, православні та уніати часто вели спільне господарство, разом святкували

---

¹⁶²Кулиш П. Материалы для истории воссоединения Руси. – Москва, 1877. – Т.1. – С.130 – 132.

весілля та інші свята, а також організовували спільну боротьбу проти римо-католиків¹⁶³. Тож можна припустити, що згадки про конфлікти та суперечки з уніатами і римо-католиками у православні ієрархи у своїх чолобитних до московського царя і московського патріарха використовували для більшої переконливості аби спонукати своїх адресатів надати їм матеріальну допомогу. Говорити про те, що подібні апеляції відображали реальні взаємини між представниками різних конфесій досить ризиковано.

Також у своїх чолобитних київські ієрархи акцентували увагу на численних збитках, які терплять українські монастирі і церкви Київської митрополії від постійних набігів польського і татарського військ. Наприклад, львівський єпископ І. Тисаровський та ігумен Г. Заплатинський у своєму листі з подякою за надання грошової допомоги від 1628 року зазначають:

иж хан царь крымский, пришел до нашей Литовской земли з великою потугою и з кагалкою белгородским 120 000 люду з собою мает 40 дел¹⁶⁴

В чолобитних представників Ладинського, Мгарського та Густинського монастирів, які у 1638 році перейшли у Московське царство, ми натрапляємо на численні згадки про утиски і гоніння з боку польського війська. Так, у чолобитній духовника Ладинського монастиря про надання допомоги читаємо:

ограблены от врагов ляхов изо всех животов монастырских¹⁶⁵.

У чолобитних другої половини XVII століття київські ієрархи жалілися московському царю Олексію Михайловичу на те, що царське військо часто здійснює набіги на землі і маєтності українських монастирів Київської митрополії. Так, архімандрит Києво-Печерського монастиря Інокентій Гізель у своєму листі царю від 1660 року пише:

---

¹⁶³ Довбищенко М. Реалії та міфи релігійного протистояння на Волині в кінці XVI – першій половині XVII ст. - С. 58–82.

¹⁶⁴ Письмо львовского епископа И. Тисаровского и игумена Г. Заплатинского царю Михаилу Федоровичу с благодарностью за выдачу денежной помощи на строительство монастыря и с просьбой о присылке икон // Воссоединение Украины с Россией. – Материалы и документы в трех томах. - Том 1. - с.67 – 68.

¹⁶⁵ Челобитная духовника женского Ладинского монастыря о даровании приюта и пособия бежавшим от преследования поляков монахиням и челобитная о том же Ладинского монастыря игуменьи. – Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 3. – с.24 – 25.

Обид и насилий наших, яже ратные люди Киевские разными временами обители святой Печерской починили, и описать нам невозможно. Сие многим известно, что многие прежде вотчины и хуторы пресвятая Богородицы от них есть разорены, церкви разрушены, престолы опровержены, Тайны пресвятая с сосудов пометаны, священники обнажены, иноки за выю связаны биены, порублены, а иные помучены и попучены, а иным руки и ноги отсечены; прочие же на смерть побиты. Также и в самой святой обители и в больнице хлебные запасы, сильно потравлены, кроме запасов с нашего местечка пойманы¹⁶⁶.

В цьому ж листі архімандрит Києво-Печерського монастиря Інокентій Гізель звертається до царя з проханнями видати грамоту, яка забороняла б здійснювати подібні набіги:

Запрети своєю царскою грамотою наальным Киевским, так ныне будучим, как и по них насупающим и до конца имения пресвятая Богородицы, и намьбы самим здоровья нашего безопасными пребывать¹⁶⁷.

В чолобитній від 1680 року Інокентій Гізель також акцентує увагу на поганому становищі Києво-Печерського монастиря та його маєтностей на березі Дніпра. Можна припустити, що тут йдеться про міста і села на Чернігово-Сіверщині, які були закріплені за цим монастирем:

В своей его агарянской да потопиту крови пролив и преспреный о стреемь мяса воинства вашего царского пресветлого величества в Боге пречестный Иннокентий Гизель архимандрит святая нелюдотворная лавры Киево Печерской со его о Христе братиею видя как сию святая обитель едва не к поледорнему приходи оскудение лишения в его маєтностей на той стороне Днепра...¹⁶⁸

В той же час варто відзначити, що саме київські ієрархи протягом 1660-1670-х років неодноразово зверталися до царя з проханнями прислати царське військо для захисту українських теренів від набігів польського і татарського військ. Наприклад, Мстиславський і Оршанський єпископ Мефодій прохав прислати царське військо у Київ, аргументуючи це наближенням польського війська до цього міста та намірами польського короля продовжити похід на українські терени:

Известно тебе великому государю царю творю, что король Польский осьмого отоврия в Белую Церковь пришел, а Белая Церковь от Киева 60 верст, и хочет вскоре

¹⁶⁶ Жалоба Киевопечерского монастыря архимандрита Иннокентия Гизеля на разорения чинимые великорусскими ратными людьми во вотчинах Печерского монастыря // Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 5 – с.69 – 70.

¹⁶⁷ Жалоба Киевопечерского монастыря архимандрита Иннокентия Гизеля на разорения чинимые великорусскими ратными людьми во вотчинах Печерского монастыря // Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 5 – с.69 – 70.

¹⁶⁸ РГАДА. – Ф.124. – Оп.1.1680 р. – Спр.5. – Арк.5.

под Киев идти, а Киев осадивши, хочет за Днепр идти; или сам или войско пустит, тое нам горазд не ведомо... Изволь, великий государь, Бога ради вскоре в прибавку своих великого государя ратных людей в Киев прислать, с ким бы против короля стати¹⁶⁹

Також Оршанський і Мстиславський єпископ Мефодій у 1669 році звертався до думного дяка Дохтурова з проханням прислати царське військо на допомогу гетьману Дем'яну Многогрішному в його боротьбі з татарами:

Прикажи боярину своему князю Григорию Григорьевичу Ромодяновському с ратными силами к гетману к Демьяну Игнатовичу на помощь отчины своей Украины поспешати; а гетман уже с войском своим, Господа Бога взяв на помощь, пошел из Батурина против басурман и всяких недругов вашего царского пресветлого величества¹⁷⁰.

Тож можна припустити, що згадки про постійні конфлікти і суперечки з римо-католиками й уніатами, а також про збитки від польського, татарського і царського військ допомагали представникам Київської митрополії зобразити своє становище перед московським царем у максимально негативному світлі, що воно мало підкреслити їхню потребу в допомозі.

Руські землі Речі Посполитої – це династична спадщина, якою володіє московський цар

Для переконання московського царя надати милостиню православним церквам і монастирям в Речі Посполитій київські ієрархи не лише робили наголос на своєму скрутному становищі, але й вдавалися до різноманітних риторичних стратегій, які тісніше пов'язували б Русь і Московію. Вперше ця стратегія переконання виникає у чолобитних 1620-х років. Задля цього вони зверталися до власних традицій, польських (з яких вони запозичили концепцію слов'янської єдності та ідею, що Русь була спільним минулим руського населення Речі Посполитої та росіян), а також московських (завдяки яким виник образ Русі, що виходив поза межі тогочасних

---

¹⁶⁹ Письмо к царю епископа Мстиславского и Оршанского Мефодия с просьбою о присылке в Киев ратных людей по случаю приближения поляков к этому городу и намерения польского короля продолжать поход в Малороссию // Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 5. – с.184 – 185.

¹⁷⁰ Три письма нежинского протопопа Симеона Адамова к Богдану Хитрово, к думному дяку Дохтурову и к Лукьяну Голосову, в которых он, уверяя в своей преданности к правительству, говорит о неприятностях, испытанных от Многогрешного, и оветует не выводит из Малороссии ратных людей // Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 8. – с.13 – 15.

кордонів) джерел. Поступово руське духовенство віднайшло ланки, що пов'язували Русь та Московію – династія, віра, земля та народ. В устах представників Київської митрополії Московія прямо чи безпосередньо асоціювалася з Руссю та нав'язувалася до середньовічної давньоруської держави. Попри етнічну різноманітність існував також ширший «православний російський народ», який жив на землях давніх князів Рюриковичів. Цей народ заселяв «Росію» (цей термін об'єднував Московське царство та руські землі Речі Посполитої) і ним мав правити православний самодержець, предки якого походили з Рюриковичів. Таким володарем в очах київських ієрархів був московський цар, якого вони називали прямим нащадком князів Рюриковичів.

Згодом ці уявлення в основу концепції *Slavia Orthodoxia* – слов'янського православного світу, що тримався на православній вірі, слов'янській мові, візантійській та поствізантійській культурі, руській літературі та мистецтві, а також південно-слов'янських впливах. Територіально цей світ охоплював сучасні українські, білоруські, російські, болгарські та молдавські землі. населенню *Slavia Orthodoxia*, за твердженням київських прохачів, постійно загрожувала небезпека з боку римо-католиків й уніатів. І саме московський цар мав стати на його захист. Найяскравішим виявом такого захисту, за твердженням київських ієрархів, була милостиня царя православним церквам у Речі Посполитій¹⁷¹.

У своїх чолобитних московським царям і московським патріархам представники Київської митрополії використовували різноманітні елементи концепції *Slavia Orthodoxia*. Вони, зокрема, прилучали руські землі Речі Посполитої до простору, яким володіє московський цар. Задля цього київські прохачі фіксували «часовий вимір» старовинності роду. Подібні засоби використовували і панегіристи у похвалах руських князів, наприклад роду Острозьких. За умовний орієнтир у таких генеалогічних легендах служила постать предка-засновника роду. Найчастіше його шукали в далеких краях (у панегіриках членів роду Острозьких, автори яких намагалися прирівняти цих руських князів до польських шляхтичів, першопредком

---

¹⁷¹ *Когут З.* Коріння ідентичности. Студії з ранньомодерної та модерної історії України. – Київ, 2007. – С.141 – 143.

постає засновник Руської держави Рус – найближчий родич Чеха та Ляха¹⁷²), або ж навпаки підкреслювали його тубільне походження. Першопредками московських царів у чолобитних київських ієрархів виступають члени князівського роду Рюриковичів – князі Володимир та Ярослав. На подібні означення ми натрапляємо у зверненнях другої чверті – кінця XVII століття. Наприклад, у чолобитній намісника Києво-Печерського монастиря Ігнатія Старушича до царя Михаїла Федоровича від 1640 року про раку для мощей князя Володимира читаємо:

приказал мне богомольцу твоему побить челом тебе праведному государю и попрашать милости, чтобы ты милосердный государь, по прежней своей царской милости, пожаловал его богомольца своего, велел своим государевым мастерам своею царскою казною сделать раку на мощи прародителя своего святого и равноапостольного великого князя Владимира, которая поставлена будет с его мощи в соборной церкви у Святой Софии, уже соорудил великий князь Ярослав сын его¹⁷³.

Київський митрополит Петро Могила у своїй чолобитній про надання грошової милостині для реконструкції церков, які були розорені уніатами, наводить схожі означення:

великого всея России князя и самодержца всесветлого твоего царского величества прародителя Ярослава, во святом крещении Георгия, святого равноапостольного Российского князя Владимира сын¹⁷⁴.

Наступник Михаїла Федоровича на царському престолі Олексій Михайлович також виступає прямим нащадком князя Володимира Великого. На такі означення ми натрапляємо, зокрема у листах архімандрита Києво-Печерського монастиря Інокентія Гізеля, а також Чернігівського і Новгородського єпископа Лазаря Барановича.

За допомогою подібних заяв Михаїл та Олексій Романови символічно прилучалися до простору, яким колись володіли Рюриковичі, а їхня віртуальна

---

¹⁷²Яковенко Н. Паралельний світ. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI – XVIIст. - С.246.

¹⁷³Челобитная его же о раке на моще святого князя Владимира // Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные археографической комиссией. – СПб, 1862. - Т.3. – С.44.

¹⁷⁴Челобитная Киевского митрополита Петра Могилы царю Михаилу Федоровичу о милостыне на устранение разоренных униатами церквей. - Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные археографической комиссией. – СПб, 1862. - Т.3. - с.27 – 29

«влада» отримувала подвійне санкціонування. Адже вона мала сакралізований початок (Русь заснував предок Романових Рюрикович) і Романови були нащадками та законними спадкоємцями Рюриковичів – це й слугувало беззаперечним доказом безперервної тяглості царського роду¹⁷⁵. Показуючи прямий зв'язок між Рюриковичами і Романовими, київські ієрархи наголошували і на зв'язку московського правителя зі всім населенням руських земель Речі Посполитої – тими теренами, якими у минулому володіли їхні предки-Рюриковичі. Так, ігумен Густинського монастиря Йов у своїй чолобитній називає царя Михаїла Федоровича і його дружину батьком і матір'ю всіх православних Речі Посполитої¹⁷⁶. Саме тому допомога церквам і монастирям Київської митрополії мала являти собою прямий обов'язок московського володаря.

Вперше ідею про генеалогічний зв'язок між Рюриковичами і Романовими виголосили саме представники київського духовенства на початку XVII століття у своєму спілкуванні з московським царем. При цьому київські ієрархи, на переконання Ярослава Затилюка, мали конкретну мету – спонукати московського правителя надати їм грошову милостиню. В той же час для всіх інших питань про спадкоємців київської спадщини залишалося відкритим. Наприклад, у трактаті Захарії Копистенського «Палінодія» охоронцями «тої руської землі / спадщини» виступають українські козаки. А в часи київського митрополита Петра Могили спадкоємцями спадщини князів Рюриковичів називали і московського царя Михаїла Федоровича, і прихильного до православ'я князя Ігоря-Святополка Четвертинського¹⁷⁷.

---

¹⁷⁵ Яковенко Н. Паралельний світ. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI – XVIIст.- С.251.

¹⁷⁶ Письмо Иова, игумена Густинского монастыря к царю Михаилу Федоровичу об отправлении к нему монастырского келаря Илариона с просьбой о милостыне // Архив Юго-Западной России, издаваемый временною комиссиею для разбора древних актов, высочайшие учрежденною при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе. – Киев, 1883. – Часть I. – Том VI. – С.548 – 549.

¹⁷⁷ Затилюк Я. «Спадкоємці», «власники» та «охоронці» киево-руської спадщини в уявленнях мешканців Гетьманщини другої половини XVIIст. // Український історичний журнал. – 2011. - №5. – С.30.

Однак з часом ситуація змінилася, і подібна риторика почала мати більш важливе значення. Під час переговорів у Переяславі 1654 року гетьман Богдан Хмельницький переніс її в площину державно-правових відносин. Відтепер московський цар поставав не просто нащадком князя Володимира, але і спадкоємцем колись належних йому земель¹⁷⁸. На таке тлумачення ідеї про генеалогічний зв'язок між Рюриковичами і Романовими ми натрапляємо і в публіцистиці, і в творах образотворчого мистецтва другої половини XVII століття. Наприклад, Чернігівський і Новгородський єпископ Лазар Баранович супроводжує присвяту своєї книги «Меч духовний» (яка була видана на кошти з царської казни) гравюрою із зображенням князя Володимира, який лежить на боці, а з його коліна виростає дерево. Сучасний історик Володимир Ричка називає цей твір першим зображенням генеалогічного дерева, що виростає із фігури князя Володимира¹⁷⁹. Так само й архімандрит Києво-Печерського монастиря Інокентій Гізель у панегірику царя Олексія Михайловича називає його прямим спадкоємцем князя Володимира. А в першому друкованому творі зі східнослов'янської історії «Синописис», автором якого також називають Інокентія Гізеля, Київ часів князя Володимира названо споконвічною спадщиною царя Олексія Михайловича¹⁸⁰.

В Московському царстві, як це переконливо показав сучасний історик Борис Флоря, «право» Михайла Романова на московський престол обґрунтовували місцевим походженням і кровними зв'язками з останнім московським правителем до часів Смути Федором Івановичем¹⁸¹. І так само, наголошуючи на прямому зв'язку між Рюриковичами і Романовими, в Москві пояснювали необхідність прийняти Військо Запорозьке та все православне населення Речі Посполитої під протекцію царя.

---

¹⁷⁸ *Затилюк Я.* «Спадкоємці», «власники» та «охоронці» киево-руської спадщини в уявленнях мешканців Гетьманщини другої половини XVII ст. – С.31.

¹⁷⁹ *Ричка В.* Лицар духу: Володимир Великий в історії та пам'яті. – Київ: Інститут історії України НАН України, 2015. – С.71 – 72.

¹⁸⁰ Там само. – С.72.

¹⁸¹ *Флоря Б.* Избрание царя Михаила // Журнал Исторический вестник. – 2013. - №3(150). – С.6 – 24.

Тож можна припустити, що згадки про прямий генеалогічний зв'язок між Романовими і Рюриковичами у чолобитних київських ієрархів були досить поширеним засобом спонукати московського царя надати милостиню.

В ранньомодерну добу, за твердженням Наталі Яковенко, задля обґрунтування кожної інновації необхідно було віднайти паралелі цієї інновації у минулому. Схожу стратегію використовували і київські монахи у своїх чолобитних. Вони, зокрема, аргументували своє звернення до московського правителя з чолобитними про милостиню тим, що в минулому були подібні випадки. Наприклад, Київський митрополит Петро Могила у чолобитній про грошову милостиню для відновлення церкви, яка перейшла під порядкування православних за наказом польського короля Владислава IV, зазначає, що його предок князь Володимир також надавав матеріальну допомогу церквам і монастирям.

У чолобитних, які адресовані царю Михаїлу Федоровичу, «ідеальним» предком, з якого треба брати приклад для наслідування виступають князі Рюриковичі – Володимир Святославич і Ярослав Мудрий. А в чолобитних же царю Олексію Михайловичу – його батько Михаїл Романов.

У своєму листі до цариці Софії Олексіївни від 1684 року Чернігівський і Новгородський архієпископ Лазар Баранович закликав виконати заповіт її батька царя Олексія Михайловича:

Завещание, храня отца своего государева, бывшего в животе своем благодетелю, ибо яко отец премногая всем благодения творяще, тако и по себе в Вашем пресветлом Величестве благородных его чадах по премного всем благотворящих остави [...] ¹⁸²

Почасти як апеляції до минулого можна трактувати згадки про вірність Київського митрополита Йова Борецького у чолобитній його сестри від 1640 року:

служил верно, до смерти живота своего ¹⁸³.

---

¹⁸² Лист Лазаря Барановича до цариці Софії Олексіївни // *Sakal I. The Embassy of Lazar Baranovych to Moscow in 1684: Gifts, Request and Other Expenses* // Київська Академія. 2017. – Випуск 14. – С.160 – 164.

¹⁸³ Чолобитная сестры Киевского митрополита Йова Борецького царю Михаїлу Федоровичу о вспоможении по случаю разорения от польских жовниров и татар // *Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России*. – Том 3. – с.38 – 39.

Крім того, представники Київської митрополії робили наголос на подібній практиці – надання грошової милостині релігійним представникам східного християнства. На подібні апеляції ми, зокрема, натрапляємо у чолобитні й монахів Києво-Братського монастиря від 1640 року:

Сиче Богу строящу, яко величество пресветлейшого и благочестивого владычества твоего, всесветлейший царю, не токмо в странах северских, но и на востоке и западе славне возвещается, щедротство же и благодетельство преславного величества твоего во многопространных державах, а наипаче во святых обителях на востоке сущих Греческих, пресветло прославляется [...] ¹⁸⁴.

Справді, протягом XVI – XVII століть до московських правителів з проханнями про грошову милостиню зверталися православні клірики з грецького Сходу. Тож можна припустити, що київські ієрархи мали на увазі саме ці посольства.

Представники Києво-Печерського монастиря у своїх чолобитних про «сіверську спадщину», апелювали до грамоти, яку нібито видав князь Андрій Боголюбський. На думку сучасного історика Ярослава Затилюка, ця грамота є фальсифікатом кінця XVI століття, в якій втілилися дані літописних (зокрема, Іпатіївського, Никонівського та Тверського літописів, а також Степанної книги), а також інших джерел. Появу цієї підробки вчений пояснює бажанням представників Києво-Печерського монастиря захистити права й земельні володіння своєї обителі ¹⁸⁵.

Історичне пов'язання та релігійна тяглість

В ранньомодерну добу, за твердженням Наталі Яковенко, задля обґрунтування кожної інновації необхідно було віднайти паралелі цієї інновації у минулому. Схожу стратегію використовували і київські монахи у своїх чолобитних. Вони, зокрема, аргументували своє звернення до московського правителя з чолобитними про милостиню тим, що в минулому були подібні випадки. Наприклад, Київський митрополит Петро Могила у чолобитній про грошову милостиню для відновлення

---

¹⁸⁴ Челобитная игумена Киево-Братского монастыря о милостыне на украшение храма Трех Святителей в Киеве // Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 3. – с.42 – 44.

¹⁸⁵ *Затилюк Я.* Грамота Андрія Боголюбського Києво-Печерському монастирю // *Ruthenica*. – Том VII. – Київ, 2008. – С.215 – 236.

церкви, яка перейшла під порядкування православних за наказом польського короля Владислава IV, зазначає, що його предок князь Володимир також надавав матеріальну допомогу церквам і монастирям.

У чолобитних, які адресовані царю Михаїлу Федоровичу, «ідеальним» предком, з якого треба брати приклад для наслідування виступають князі Рюриковичі – Володимир Святославич і Ярослав Мудрий. А в чолобитних же царю Олексію Михайловичу – його батько Михаїл Романов.

У своєму листі до цариці Софії Олексіївни від 1684 року Чернігівський і Новгородський архієпископ Лазар Баранович закликав виконати заповіт її батька царя Олексія Михайловича:

Завещание храня отца своего государева, бывшего в животе своем благодетелю, ибо яко отец премногая всем благоденяния творяще, тако и по себе в Вашем пресветлом Величестве благородных его чадах по премногу всем благотворящих остави [...]186

Почасти як апеляції до минулого можна трактувати згадки про вірність Київського митрополита Йова Борецького у чолобитній його сестри від 1640 року:

служил верно, до смерти живота своего¹⁸⁷.

Крім того, представники Київської митрополії робили наголос на подібній практиці – надання грошової милостині релігійним представникам східного християнства. На подібні апеляції ми, зокрема, натрапляємо у чолобитні й монахів Києво-Братського монастиря від 1640 року:

Сице Богу строящу, яко величество пресветлейшего и благочестивого владычества твоего, всесветлейший царю, не токмо в странах северских, но и на востоке и западе славне возвещается, щедротство же и благодетелство преславного величества твоего во многостранных державах, а наипаче во святых обителях на востоке сущих Греческих, пресветло прославляется [...]188.

Справді, протягом XVI – XVII століть до московських правителів з проханнями про грошову милостиню зверталися православні клірики з грецького Сходу. Тож можна припустити, що київські ієрархи мали на увазі саме ці посольства.

---

¹⁸⁷ Чолобитная сестры Киевского митрополита Йова Борецького царю Михаїлу Федоровичу о вспоможении по случаю разорения от польских жовниров и татар // Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 3. – с.38 – 39.

¹⁸⁸ Чолобитная игумена Киево-Братского монастыря о милостыне на украшение храма Трех Святителей в Киеве // Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 3. – с.42 – 44.

У своїх чолобитних до московських царів і московських патріархів представники Київської митрополії часто наголошували, що Михаїл Федорович і Олексій Михайлович мають продовжити благі діяння своїх предків. Вони, зокрема, повинні поширювати християнство і освіту на руських теренах Речі Посполитої. Задля цього московські правителі знову ж таки можуть надавати грошову милостиню православним церквам і монастирям Речі Посполитої. Як приклад можна навести цитату з листа Київського митрополита Йова Борецького:

прародители языческую отрясли слепоту, святого благоразумия просветиться¹⁸⁹

В таких чолобитних київські ієрархи коротко переповідали історію про хрещення Русі, наголошуючи на місії князя Володимира. Найчастіше цей сюжет ми знаходимо у чолобитних другої чверті XVII століття. Зокрема, про хрещення Русі як найбільше діяння князя Володимира згадують Київський митрополит Йов Борецький та єпископ Ісая Копинський. Варто відзначити, що ця тема у XIV – XVII століттях була популярною серед книжників Речі Посполитої.¹⁹⁰ Серед таких творів можна, зокрема, згадати трактат унійного архієпископа Льва Кревзи «Оборона церковної єдності». Відповідно до головної мети свого твору – показати і довести необхідність та правильність Берестейської унії 1596 року – автор пропонує власну версію цих подій. Для нього Володимирове хрещення не є ключовою подією давньоруської історії, оскільки нібито до цього Русь двічі хрестили попередні правителі – князі Аскольд і Дір, а також княгиня Ольга. Крім того, Лев Кревза наголошує на тому, що всі три хрещення відбулися до церковного розколу 1054 року. А це означає, що руська церква від самого початку була в союзі з Римом, а не Константинополем¹⁹¹.

Своєрідною відповіддю православних Речі Посполитої на ці закиди з боку уніатів став вже згаданий твір Захарії Копистенського «Палінодія». В його інтерпретації Русь так само хрестили декілька разів, починаючи ще з часів апостола

---

¹⁸⁹ Кулиш П. Материали для истории воссоединения Руси. - Том 1. – с.130 – 136.

¹⁹⁰ Затилюк Я. Хрещення Русі князем Володимиром: конструювання історичної оповіді та її доповнення православними книжниками XII – XVIст. // Український історичний журнал. – 2014. - №1. – С.54 – 55.

¹⁹¹ Затилюк Я. «Перепрочитання історії» хрещення Русі князем Володимиром в історичній культурі ранньомодерної України: збірник наукових трудов // України в Центрально-Східній Європі / Відп. ред. В. Смолій. – Київ: Інститут історії України НАНУ, 2014. – Вип.14. – С.73.

Андрія Первозданного. На відміну від Льва Кревза, Захарій Копестинський акцентує на тому, що Русь від початку була в союзі саме з Константинополем¹⁹².

Натомість аналіз московських текстів показує, що на початку XVII століття ідея про генеалогічний зв'язок Романових з Рюриковичами не була популярною в Московському царстві¹⁹³. Тож можна припустити, що подібні апеляції до спільної віри Московії та Русі не мали того ефекту, на який розраховували київські ієрархи.

Довершений образ жертводавців – московських царів

Київські ієрархи у своїх зверненнях до московських царів і московських патріархів змальовували ідеальний образ своїх жертводавців. Для цього вони, зокрема, використовували різноманітні формули-кліше, які б возвеличували московського правителя. Серед них можна виокремити підкреслення богообранності та благочестя Михайла Федоровича й Олексія Михайловича. Найчастіше такі формули-кліше ми зустрічаємо в інтитуляціях чолобитних, що можна вважати загальноприйнятною тогочасною практикою. Найчастіше київські ієрархи в інтитуляціях чолобитних використовували такі формули-кліше:

Божею милостью благоверному, благородному, христоробивому и Богом венчанному¹⁹⁴.

Игумен Густинського монастиря починає свою чолобитну про милостиню такими словами:

Божею милостью, пресветлый, Богом венчаный, Богом избранный, Богом посаженный...¹⁹⁵.

Представники Видубицького та Мгарського монастирів у своїй чолобитній так звертаються до царя Олексія Михайловича:

Божею милостью, благоверный, благородный, христоробивый, Богом венчаный царю¹⁹⁶

---

¹⁹² *Затилюк Я.* «Перепрочитання історії» хрещення Русі князем Володимиром в історичній культурі ранньомодерної України: збірник наукових трудов. – С.81 – 84.

¹⁹³ *Козут З.* Коріння ідентичності. Студії з ранньомодерної та модерної історії України. – С.169 – 187.

¹⁹⁴ Челобитная игумена Пустынского монастыря Исаии Трофимовича с братиею царю Алексею Михайловичу о жаловании грамоте на испрошение милостыни // Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 3. – с.71 – 73.

¹⁹⁵ Челобитная игумена и братии Густынского монастыря царю Алексею Михайловичу о милостыне, присланной со строителем того же монастыря Ионою // Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 3. – с.73 – 75.

Крім того, київські прохачі порівнювали московських царів з біблійними героями. Найбільш яскравим прикладом є чолобитна київського митрополита Йова Борецького, в якій цар Михаїл Федорович порівнюється з біблійним царем Йосифом Прекрасним:

Якоже некогда Иосиф прекрасный, сын патриаршш, от патриархи, смотреньем Божиим, в чужду краину братьями своими в землю Египетскую проданный, господин и владыка всему Египту поставлен о прокормлении в богопопущенную казнь не токмо Египту, в немже начальник явися и прочим странам и языкам, но и самому роду, племени и братьям, ими же продася, просежде и прелюбезному родителю не скуп, токмо не пшеницопродавец, но и зело щедр и премилостив, и тем же, имиже прожася, единоотчим братьям, предателям своим, родитель второй и благодетель богат поставися и во всех милостивне памятовал и единоутробного Вениамина благоутробне с слезами пригова: тако и твое пресветлое царское величество, царь от царей сын, отрасль и племя великих всея Руси самодержцев, Божею волею и его всевольным манованием не в чужду заведен краину, но свою от заведения освобождай землю, десницею Вышнего царскую восприял еси диадиму и Российской великой державы увенчася венцем и обличен бысть порфиною, яко да в первых ратных от твоей державы отчинных силою креста ту без беды сотвориши, таже да благочестивых род и церковь православных в плузе работы в злочестивых и безбожных агарянь озлоблении обретающихся, щедротами ты царскими утешить, последи же и о нас, российского ты племени единоутробным людям державы ты и твоему самому царскому величеству родом плоти и родом духа единая святая соборная апостольская церковь людей же и градах, от нихже банею пакибытия в прародителях ты языческую отрясь слепоту, светом благородумия просветися и в порождении от воды и духа сыноположения дар прият, глаголю, последи же о святой родительницы церкви в нас обретающейся и о нас юныших ты братьях, да памятуеш и хлеб прекормлением щедротами ты милостью и промыслом о свободе обою, да родитель тем благословением Божиим явишися, о нихже Владыку Христа и твою пресветлую царскую державу смиренiem припадающее, умильно молим, яко да хлебом державы ты препокоени, возвеличим возвеличешего тя имя Бога нашего¹⁹⁷

Згідно з Біблійною оповіддю Йосип Прекрасний – улюблений син батька Якова та Рахілі, якого старші брати за 20 срібняків продали ізраїльтянам або аравітянам, після чого він потрапив до Єгипту. Там завдяки своєю вмінню витлумачувати сни він став улюбленцем фараона. Протягом всього життя Йосип захищав свій рід, і

---

¹⁹⁶ Челобитная игумена Выдубицкого монастыря Игнатия Старушевича царю Алексею Михайловичу о милостыне на монастырь, разоренный татарами и униатами, и о пожаловании грамоты на приезд Выдубицких монахов в Москву // Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 3. – с.75 – 77; Челобитная игумена Мгарского монастыря Ивана с братиею царю Алексею Михайловичу о милостыне на монастырь и о пожаловании грамоты на приезд Любенских монахов в Москву // Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 3. – с.81 – 82.

¹⁹⁷Кулиш П. Материалы для истории воссоединения Руси. – Москва, 1877. – Т.1. –С.134 – 137.

навіть після смерті Якова, коли брати побоювалися, що він помститься їм за їхню жорстокість, він продовжував ставитися до них з братньою любов'ю.

Таке порівняння можна пояснити бажанням представників Київської митрополії наголосити, що цар Михаїл Федорович є їхнім духовним братом, а, отже, він як праведний християнин зобов'язаний всіляко допомагати своїм одновірцям. І одним із проявів такої допомоги є грошова милостиня київським церквам і монастирям.

А київські братчики у своєму листі з проханням про милостиню бажають московському царю Михаїлу Федоровичу:

Долгоденствие Авраамское и лета даровати...¹⁹⁸

Згідно з Біблійною оповіддю Авраам, який був родоначальником багатьох народів, прожив 175 років. Тож можна припустити, що подібне порівняння відображало бажання київських братчиків уподібнити московського царя Михаїла Федоровича біблійному герою Аврааму. І тим самим спонукати його надати милостиню представникам Київської митрополії.

Також у чолобитних ми часто натрапляємо на різноманітні уривки зі Старого Завіту, які підтверджують, що за всі добрі справи під час земного життя Господь обов'язково буде допомагати царю до кінця життя, а також віддячить йому після смерті.

Наприклад, київські братчики у своєму листі до думного дяка Івана Грамотіна робили наголос на тому, що за надану Київському братству милостиню у розмірі 40 соболів

Господь пошлет великому царю свою милость...благодать Господь десницею возмездит¹⁹⁹.

---

¹⁹⁸ Письмо членов Киевского церковного братства к царю Михаилу Федоровичу с просьбою о милостыне для содержания братской школы // Архив Юго-Западной России - Часть I. Том VI - с.573 – 574.

¹⁹⁹ Письмо Киевского православного братства думному дяку Ивану Грамотину о ходатайстве перед царем относительно выдачи средств для постройки церкви // Воссоединение Украины с Россией. Документы и материалы в трех томах. – Том 1. – с.53 – 54.

На схожі апеляції натрапляємо і в листі Чернігівського і Новгородського архієпископа Лазаря Барановича до царів Івана та Петра Олексійовичів від 1684 року:

Да воздаст Царь небесный со сторицею всеми желаемыми вашему царскому пресветлому величеству благами²⁰⁰.

Як бачимо, задля створення «ідеального» образу московського правителя представники Київської митрополії у своїх чолобитних наділяли царя тими характеристиками, які притаманні праведному християнину. Прикметно, що при цьому вони використовували уривки саме зі Старого Завіту. Тобто для них більш звичною була старозавітна традиція.

Натомість у Московському царстві для пояснення божественної природи царської влади більш поширеною була новозавітна традиція. Московські правителі, на відміні від візантійських царів (які уподібнювалися царям Ізраїлю) ототожнювалися з Ісусом Христом, а «неблагочестивих» володарів сприймали як Антихристів. Також можна згадати, що у першій половині XVII століття було поширеним уявлення про сакральний статус царя, який він отримує в момент свого помазання на царство. Таке сприйняття царської влади можна пояснити, зокрема, тим, що у Московії, на відміну від Західної Європи та Візантійської імперії, помазання під час акту коронації ототожнювали з таїнством помазання, котре в православ'ї здійснюють безпосередньо після хрещення. Так, московський митрополит, а згодом патріарх, помазуючи царя, проголошував «Печать дара Духа Святого» – ці слова вживають під час здійснення таїнства миропомазання²⁰¹.

Як бачимо, у чолобитних представників Київської митрополії використовували різноманітні уривки зі Старого Завіту, а також порівнювали московських царів зі старозавітними царями. Натомість у Московському царстві більш популярною була новозавітна традиція. Тож можна припустити, що такий «ідеальний» образ жертводавців не мав того ефекту, на який розраховували київські прохачі.

---

²⁰⁰ Лист Лазаря Барановича до царів Івана та Петра Олексійовичів // *Sakal I. The Embassy of Lazar Baranovych to Moscow in 1684: Gifts, Request and Other Expenses* // Київська Академія. 2017. – Випуск 14. – С.160.

²⁰¹ *Успенский Б. Царь и патриарх. Харизма власти в России (Византийская модель и ее русское переосмысление)*. – Москва, 1998. – С. 14 – 29.

Довершений обрах прохачів – київських ієрархів

Крім возвеличення московського правителя, у чолобитних представників Київської митрополії ми натрапляємо на «довершений» образ київських прохачів. Вони, зокрема, постають єдиними охоронцями «благочестивого» православ'я в Речі Посполитій. Також саме вони роблять все можливе, аби вистояти у постійній боротьбі з римо-католиками та уніатами. А своє звернення до московського царя київські ієрархи обґрунтовують тим, що їм просто нема більше до кого звернутися по допомогу. Адже більше «благочестивих» правителів, які є вірними батьківській вірі, не залишилося. На такі означення ми натрапляємо, зокрема, у чолобитній перемишльського єпископа Ісаї Копинського:

понеже не имама к кому прибегнуть: царей и князей и бояр благочестивых не имама. Все отступницы от благочестивой веры нашей. Едины ляхи, вторые униаты, третьи сыны еретические. Отовсюду обстоят скорби и гонения на благочестие наше и церковь сионскую восточную, матку нашу, хотяще растерзать как звери дикие и как львы рыкают на христоименитых людей, хотяще поглотить²⁰².

За твердженням Наталі Яковенко, представники Київської митрополії в різні часи по-різному тлумачили відступлення чи прихильність «сильних світу цього» щодо православ'я. Наприклад, за часів митрополитів Йова Борецького та Ісаї Копинського київське духовенство наголошувало на важливості терпіти утиски від іновірців. Адже згідно з ранньохристиянською доктриною істинною Христовою є церква гнана і бідна, а не багата й пишна. Захарій Копистенський у своїх творах закликав читачів не журитися відходом від православної церкви знаті. Однак вже в наступному десятиріччі ситуація змінилася. Утвердження на митрополичій кафедрі Петра Могили, людини з найвищих аристократичних кіл, робило такі твердження менш актуальними. Тепер у київських колах виразно наголошувалася присутність у руській церкві сильних світу цього. Ймовірно, таку позицію київське духовенство запозичило від панегіристів, які створювали похвали на честь відомих руських князів. І над князями світу цього мусить височіти православна церква, яка забезпечить фундамент тривалості їхніх родів і порятунок душі²⁰³.

²⁰² Кулиш П. Материали для истории воссоединения Руси. – С.130 – 132.

²⁰³ Яковенко Н. Паралельний світ. – С.312 – 313; 317 – 319.

Крім того, київські прохачі постійно наголошували на тому, що до кінця життя будуть молитися за щасливе правління московських царів, і за здоров'я всієї царської родини, а також повідомлятимуть про останні події в Речі Посполитій. Наприклад, у листі львівського єпископа І. Тисаровського й ігумена Г. Заплатинського до царя Михаїла Федоровича, в якому він висловлює подяку за надання грошової допомоги на будівництво монастиря, натрапляємо на такі обіцянки:

пока нас станет, будем за вас Господа Бога просить и во всем будем давать знать вам²⁰⁴.

Схоже обіцяють і монахи Видубицького монастиря:

купно с поклонением нашим и со вседневыми молитвами, благодетельству твоему царскому вручаем²⁰⁵.

У листі київського митрополита Петра Могили до царя Михаїла Федоровича, в якому він висловлює подяку за відправку сусальника, читаємо такі обіцянки:

усердно соборно и келейно день и ночь со всем клиром здешнего моего собора милостивого Бога о долголетнем во здравии пребывании и мирном царствовании светлейшего вашего царского всесветлого величества молитвою вторице к ногам касаюсь²⁰⁶.

Стариці Ладинського монастиря у своїй чолобитній про надання милостині також обіцяють до кінця життя молитися за московського царя Михаїла Федоровича:

за тебя Бога молишь вечно по своему обещанию²⁰⁷.

Архімандрит Києво-Печерського монастиря Інокентій Гізел у чолобитній від 1680 року також акцентує на тому, що постійно молиться за царя та всю його родину:

Я всегдашний богомолец слуга смиренный ниже архиепископ яко превели и премилостивому благодетелю²⁰⁸.

---

²⁰⁴ Письмо львовского епископа И. Тисаровского и игумена Г. Заплатинского царю Михаилу Федоровичу с благодарностью за выдачу денежной помощи на строительство монастыря и с просьбой о присылке икон. - Воссоединение Украины с Россией. - Том I. - №34

²⁰⁵ Челобитная монахов и игумена Выдубецкого монастыря царю Михаилу Федоровичу о милостыне. - Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные археографической комиссией. - СПб, 1862. - Т.3. - С.67 - 68.

²⁰⁶ Челобитная Киевского митрополита Петра Могилы с благодарностью за присылку сусальника и с сообщением новостей в Молдавии // Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. - Том 3. - с.68 - 70..

²⁰⁷ Челобитная стариц Ладинского монастыря о том же // Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. - Том 3. - с.25 - 26.

Чернігівський і Новгородський архієпископ Лазар Баранович у своєму листі від 1684 року обіцяв до кінця життя молитися за царів Івана і Петра Олексійовичів:

и со всею братиею тоя обители, и со всею паствою моею престол Божий молитвами до конца живота моего должен...²⁰⁹

Як бачимо, у чолобитних московським царям київські ієрархи виступають єдиними охоронцями істинного православ'я в Речі Посполитій. Крім того, вони обіцяли до кінця життя молитися за всю царську родину і за щасливе правління московських царів. Все це допомагало створили «довершений» образ київських прохачів, що, в свою чергу, мало переконати московського правителя надати їм милостиню.

Київ – другий Єрусалим

Якщо у своїх зверненнях до московських царів і московських патріархів представники Київської митрополії постійно возвеличували московських правитель, то Москва як місце їхнього осідку майже не згадується. Натомість в їхніх чолобитних фігурує Київ – місто, в якому постало Київське православне братство – єдине місце, де православні можуть знайти захист від постійних утисків та гонінь з боку римо-католиків й уніатів²¹⁰. На такі апеляції ми, зокрема, натрапляємо у листі київських братчиків до думного дяка Івана Грамотіна:

Сие братство и мы, граждане и благороднии, духовные и мирстии в граде Кieve, идеже иноверство возрастает, сотворше, монастырь иноком и церковь великим иждивением храм Богоявления Господня иже на Иордани, Благовещения пресвятой Владычицы нашей Богородицы и преподобных отцов наших Антония и Феодосия Печерских, здати начахом, и немогуще скудости ради нашей в совершение толикого дела привести...да нас милостынею царскою и обычным милованием, еже к требующим никогда не возбранным, ущедрит и пожалует, еже и сотвори уже, прислав нам мимошедшаго лета сорок соболей, до послет ему Господь милость

---

²⁰⁸ РГАДА. – Ф.124. – Оп.1.1680 р. – Спр.5. – Арк.1.

²⁰⁹ *Лист Лазаря Барановича до царів Івана та Петра Олексійовичів // Sakal I. The Embassy of Lazar Baranovych to Moscow in 1684: Gifts, Request and Other Expenses // Київська Академія. 2017. – Випуск 14. – С.160.*

²¹⁰ Письмо членов православного братства Киевского к Московскому думному дяку Ивану Грамотину с просьбой истолковать царю значение малороссийских церковных братств и исходательствовать у него пособие для окончания постройки начатой церкви братской // Архив Юго-Западной России, издаваемый временною комиссиею для разбора древних актов, высочайшие учрежденною при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе. – Киев, 1883. – Часть I. – Том VI. – С.553 – 554.

свыше...Но понеже благородие ты премудрь сый и еже ко требующим милости благоуветлив²¹¹.

Київ постійно фігурує у чолобитних другої чверті XVII століття²¹². Почасти це можна пояснити тим, що саме в цей час київські церковні інтелектуали реанімували стару легенду про Київ як «матір руських міст». В основі цієї конструкції, за означенням Наталі Яковенко, ліг топос «богохранимості» Києва – «другого Єрусалиму». Це давнє візантійське мовне кліше з часів Халкедонського та II Константинопольського церковних соборів використовували як метафоричну назву Константинополя – сакрального центру християнської імперії²¹³. В часи князів Володимира Великого та Ярослава Мудрого схожі означення почали використовувати і як назву Києва. За твердженням Володимира Рички, саме на цей час припадають перші спроби уподібнити Київ Константинополю та Єрусалиму. Наприклад, Золоті ворота, які були символом захисту християнського світу від хаосу та місця входу Бога в своє місто, будували за константинопольським та єрусалимським зразком. Так само й при будівництві найважливіших церков і храмів XI століття орієнтувалися на Константинополь і Єрусалим. Прикметним є і те, що церкви освячували 11 травня – в день, коли імператор Константин переніс столицю Римської імперії в нове місто, Константинополь²¹⁴.

На подібні спроби показати особливий статус Києва ми натрапляємо не лише в архітектурі, але й в літературі. Так, у середині XV – середині XVI століття київські книжники використовували різні терміни для наголошення особливого статусу Києва. Наприклад, в тексті редакції Києво-Печерського патерика, яка була укладена 1462 року, Київ названо «стольним», «славним» та «богоіменним градом». А в

---

²¹¹Письмо членов православного братства Киевского к Московскому думному дьяку Ивану Грамотину с просьбой истолковать царю значение малороссийских церковных братств и исходательствовать у него пособие для окончания постройки начатой церкви братской // Архив Юго-Западной России, издаваемый временною комиссиею для разбора древних актов, высочайшие учрежденною при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе. – Киев, 1883. – Часть I. – Том VI. – С.553 – 554.

²¹² Детально це показано у додатку до цієї кваліфікаційної роботи.

²¹³Яковенко Н. Паралельний світ. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI – XVIIст. – С.296.

²¹⁴Ричка В. «Київ – Другий Єрусалим» (з історії політичної думки та ідеології середньовічної Русі). – С.90, 130.

прикінцевому записі списку Патерика за 1554 р. Київ постає «богоспасаемим градом». Водночас Олена Русина, посилаючись на ту ж редакцію Києво-Печерського патерика, переконує, що обидва терміни - «преславный» й «богоспасаемый» для означення Києва використовували паралельно. Також вона зауважує, що подібним чином означали не лише Київ, але й інші міста (наприклад, у Рогозькому літописі «многославным, мати градом» названо Володимир)²¹⁵. А Н. Яковенко зазначає, що у другій половині XVI століття місце Києва як центру руського духовного життя посіли Львів та Острог, і на деякий час він став глибокою провінцією.

Повернути собі колишнє значення Києву вдалося на початку XVII столітті, коли тут почали концентруватися інтелектуальні кола навколо Київської братської школи та Лаврської друкарні. Висвячення єрусалимським патріархом Феофаном ієромонахів без згоди польського короля спонукало київських інтелектуалів намагатися ствердити самодостатність православ'я в історичному та сакральному бутті, а відповідно – і в бутті «руського народу». Тут можна згадати «Палінодію» Захарії Копистенського та «Густинський літопис», в яких ми натрапляємо на поєднання прадавніх «вольностей» княжої Русі та річпосполитеського сьогодення. Концепцію п'ятиразового хрещення Русі використовували для того, щоб показати безперервність існування руської християнської традиції, уособленням якої виступала київська православна церква. Саме їй, оформленій ще за часів Володимира Святославича та Ярослава Мудрого, нині вручено долю руських теренів. Така роль київської православної церкви обумовлюється тим, що на ній спочиває «знак притомності Духа Святого и благодати его». Доказом наявності цього «знаку» саме в Києві є здатність київських церков до чудотворення (Бог прославляє це місце чудами), а також особлива опіка Бога над руською церквою і в минулому, і в XVII столітті. Адже саме в Києві найпершими прийняли християнство східного обряду, а також відбулося висвячення православної ієрархії єрусалимським

---

²¹⁵Русина О. Київ як sancta civitas у московській ідеології та політичній практиці XIV – XVI ст. // «Істину встановлює суд історії». – С.168.

патріархом Феофаном. Це допомагало переконати царя у тому, що київські прохачі визнані з боку вищих православних ієрархів. З формального боку ця акція була протиправною і саме для її обґрунтування новопоставлені священники у 1620-х роках створили кілька творів (як-от вищезгадані трактат Захарія Копистенського «Палінодія» та «Густинський літопис»), в яких намагалися ствердити самодостатність православ'я в історичному та сакральному бутті, а відповідно – і в бутті «руського народу»²¹⁶.

«В якості аргументів автори цих творів намагалися поєднати прадавні «вольності» княжої Русі та річпосполитське сьогодення, аби показати безперервне проживання руського народу на Русі. Так само за допомогою концепції п'ятиразового хрещення Русі підкреслювалися давність та безперервність тривання руської християнської традиції, яку уособлювала київська православна церква. Саме їй, оформленій ще за часів Володимира Святославича та Ярослава Мудрого, нині вручено долю руських теренів. Така роль київської православної церкви обумовлюється тим, що на ній спочиває «знак притомності Духа Святого и благодати его». Доказом наявності цього «знаку», що асоціюється насамперед з Києвом, є здатність київських церков, насамперед Києво-Печерського монастиря, до чудотворення (це значить, що Бог прославив це місце чудами), а також особлива опіка Бога над руською церквою – найпершим християнство грецького обряду прийняли саме в Києві (минуле), а також саме в Києві єрусалимський патріарх Феофан відновив православну ієрархію (сучасність). Чуда здійснювалися в минулому і продовжують здійснюватися в сучасності (XVII ст.) – а, отже, це є «істинні» чуда, які сталися завдяки особливій ласці Божій до місця, де їх виявлено»²¹⁷

Ще одним елементом концепції «Кієва як другого Єрусалиму», який використовували київські прохачі у своїх чолобитних до московського царя, є теза про «вищість християнства грецького обряду та Константинополя над латинським

---

²¹⁶Яковенко Н. Паралельний світ. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI – XVIIст.- С.304 – 305.

²¹⁷Там само. – С.307; 311 – 314.

християнством та Римом»²¹⁸. Для підтвердження цієї думки вони згадують, що всі найближчі сусіди прийняли християнство саме з Константинополя, звідси ж пішла наука і саме тут найбільше дбають про збереження в цілості духовності, а не про світські справи та матеріальні блага²¹⁹. Це твердження, зокрема, використовував київський митрополит Сильвестр Косов в якості аргументу про необхідності залишити Київську митрополію підпорядкованою Константинопольському патріархату.

У чолобитних другої половини XVII століття ми не натрапляємо на згадки про Київ за винятком 1669 року²²⁰. Як відомо, у 1667 році Московське царство і Річ Посполита уклали Андрусівське перемир'я, за умовами якого Київ повинен був відійти до Речі Посполитої у 1669 році. Цим і можна пояснити звернення представників Київської митрополії до московського царя з проханнями залишити Київ під своєю царською рукою.

Можна припустити, що згадки про Київ як місце збереження істинного православ'я у чолобитних другої чверті XVII століття відображали тогочасні уявлення представників православних інтелектуальних кіл Речі Посполитої. Натомість звернення 1669 року ули викликані боязкістю київських ієрархів того, що єдине місце, де збереглося істинне православ'я, може перейти під владу польського короля, що сповідує католицизм.

Представники Київської митрополії у своїх чолобитних часто згадували про «золотий вік» в історії Русі, який вони безпосередньо пов'язували з часами правління Рюриковичів. Адже Володимир Великий та Ярослав Мудрий принесли світло християнства та культури населенню цих теренів – за їх правління збудували чимало монастирів і церков, а також відкрили школи²²¹. Цим «благочестивим» царям протиставляються «неблагочестиві» (найчастіше такими виступають хан

---

²¹⁸Яковенко Н. Паралельний світ. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI – XVIIст. – С.311.

²¹⁹Там само. – С.314.

²²⁰ Детально це показано у додатку до цієї кваліфікаційної роботи.

²²¹Челобитная Киевского митрополита Петра Могилы царю Федоровичу о милостыне на устранение разоренных униатами церквей // Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 3. – С.218– 220 .

Батий та польські королі²²²), які розорили славне місто Київ, а також знищили православні церкви й монастирі. Київські прохачі постійно наголошували на тому, що Романови мають рівнятися на князів Володимира й Ярослава і так само сприяти поширенню освіти і культури на руських теренах Речі Посполитої. Це знову ж таки проявлялося у наданні матеріальної допомоги тамтешнім церквам і школам. Наприклад, у листі київських братчиків з проханням надати грошової милостині на утримання братської школи натрапляємо на такі означення:

Всегда видяще, разсмотрим древнего благолепия созданные драгоценные храмы, прославления ради всесильного имени единосущная преестественная Троица, от прародителей благочестием равноцветущим великодержавного величества вашей царская милости в Киеве²²³.

Також у цих чолобитних київські ієрархи робили наголос на тому, що подібні благі діяння обов'язково сприятимуть поширенню слави про московського правителя на весь світ. Зокрема, намісник Київського митрополита Петра Могили Ігнатій Старушич у своїй чолобитній про раку на мощі святого князя Володимира зазначає:

то дело сотворишь и в наследие царствия небесного и славу себе и всему пресветлому твоему царскому роду и во вечную память всему Российскому народу²²⁴.

В чолобитній колишнього старця Києво-Печерського монастиря Іларіона Добродяшека з проханням про милостиню для Софійського монастиря натрапляємо на схожі апеляції:

Богу на хвалу вечную, а вашей царской милости на славу и на честь вечную²²⁵.

---

²²² Кулиш П. Материалы для истории воссоединения Руси. – С.130 – 132.

²²³ Письмо членов православного Киевского братства к царю Михаилу Фндоровичу с просьбой о пособии для покрытия железом и украшения иконами строящегося храма Богоявления Господня // Архив Юго-Западной России, издаваемый временною комиссиею для разбора древних актов, высочайшие учрежденною при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе. – Киев, 1883. – Часть I. – Том VI. – С.551 – 553.

²²⁴ Челобитная его же о раке на мощи святого князя Владимира // Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 3. – с.44.

²²⁵ Письмо к царю бывшего старца Киевопечерского монастыря Илариона Добродяшека с просьбою о вспомоществовании Софийскому монастырю // Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 5. – с.183 – 184.

В листі Чернігівського і Новгородського архієпископа Лазаря Барановича з проханням посприяти виданню його книги «Меч духовний» акцентує на тому, що благі діяння московського царя сприятимуть поширенню слави і його держави:

в честь и хвалу Богу, на вечную славу державы вашего царского пресветлого величества²²⁶.

А монахи Києво-Братського монастиря аргументували своє звернення до московського царя Михаїла Федоровича тим, що про його славу знають у різних куточках світу:

Сице Богу строящу, яко величество пресветлейшего и благочестивого владычества твоего, всесветлейший царю, не токмо в странах северских, но и на востоке и западе славне возвещается...²²⁷

Можна припустити, що київські ієрархи використовували у своїх чолобитних подібні акценти для того, щоб переконати московського царя, що завдяки добрим справам він зможе не лише дорівнятися до своїх предків, але й стати відомим на весь світ. А це, на їх думку, мало спонукати московського правителя надати допомогу православним церквам і монастирям в Речі Посполитій.

Українські гетьмани – вірні піддані та відступники

Як ми зазначали в попередньому розділі, представники Київської митрополії зверталися до московських правителів з проханнями про надання милостині, а також повідомляли про останні політичні події. Найчастіше на подібні повідомлення ми натрапляємо у листах другої половини XVII століття. Почасти це можна пояснити досить частою зміною гетьманів з різними, інколи й діаметрально протилежними, політичними орієнтаціями у період 1660-1680-х років. У цих повідомленнях київські ієрархи досить часто давали оцінку діяльності того чи іншого гетьмана. Наприклад, Мстиславский і Оршанський єпископ Мефодій у листі від 1663 року запевняв царя Олексія Михайловича у вірності гетьмана Івана Брюховецького:

А гетман, великий государь, Иван Брюховецкий тебе великому государю от всего сердца верно служит и служить желает²²⁸.

---

²²⁶ От Лазаря Барановича к царю о принятии под покровительство книги «Труба» и о напечатании оной в царской типографии // Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 8. – с.205- 206.

²²⁷ Челобитная монахов Киевского Братского монастыря царю Михаилу Федоровичу о милостыне // Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 3. – с.30 – 31.

Натомість Павла Тетерю у цьому ж листі єпископ Мефодій називає зрадником:

И изменник Тетера вскоре вометь мзду своего клятвопреступства²²⁹.

Для кращого розуміння таких означень цих гетьманів у листах київських ієрархів до московського царя доцільно коротко охарактеризувати політичні орієнтації цих гетьманів станом на 1663 рік. Павло Тетеря, якого обрали гетьманом на козацькій раді в Чигирині у січні 1663 року, за твердженням Наталі Яковенко, пов'язував майбутнє Гетьманату не з Москвою, а більше орієнтувався на союз із поляками і татарами. Натомість Іван Брюховецький, який бажав стати гетьманом Лівобережної України, демонстрував перед московським воєводою Григорієм Ромодановським й та рядовими козаками підкреслену лояльність московському царю²³⁰. Тож можна припустити, що Мстиславський і Оршанський єпископ Мефодій, який в цей час був довіреною особою московського царя на українських теренах, знав про наміри Павла Тетері та намагався попередити про це московського правителя. В той же час єпископ прагнув довести, що виконує покладені на нього московською стороною обов'язки. Адже, за твердженням сучасної дослідниці О. Романової, головним завданням Мефодія як місцеблюстителя Київської митрополії в цей період було залучення населення Гетьманщини на службу московському царю Олексію Михайловичу²³¹.

До нас дійшло 18 листів київських ієрархів до московського царя Олексія Михайловича від другої половини 1660-х років з повідомленнями про діяльність

---

²²⁸ Письмо к царю епископа Мстиславского и Оршанского Мефодия с просьбой о присылке в Киев ратных людей по случаю приближения поляков к этому городу и намерения польского короля продолжать поход в Малороссию // Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. — Том 5. — с.184 — 185.

²²⁹ Письмо к царю епископа Мстиславского и Оршанского Мефодия с просьбой о присылке в Киев ратных людей по случаю приближения поляков к этому городу и намерения польского короля продолжать поход в Малороссию // Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. — Том 5. — с.184 — 185.

²³⁰ Яковенко Н. Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII ст. — Київ, 1997. — С.252 — 255.

²³¹ Романова О. Малороссийское духовенство в русско-украинских взаимоотношениях (1659 — 1672 гг.): Симеон Адамов // Проблемы истории России. — Екатеринбург : Волот, 2008. — Вып. 7: Источник и его интерпретации. — С. 38-55.

гетьмана Петра Дорошенка. За твердженням Наталі Яковенко, ставши гетьманом, Петро Дорошенко рішуче придушив опозиційні виступи лідерів промосковської орієнтації, і невдовзі скликав старшинську раду, яка схвалила запропоновану ним програму – «вигнати усіх ляхів з України до Польщі і, заручившись підтримкою хана Аділь-Гірея, під гетьманською булавою об'єднати Лівобережжя та Правобережжя»²³². В цей же час ноий гетьман розпочав перемовини з Османською імперією. Можна припустити, що інформація не могла не занепокоїти православних ієрархів. Тож вони почали активно повідомляти московського царя Олексія Михайловича про всі дії гетьмана Петра Дорошенка. Архімандрит Києво-Печерського монастиря Інокентій Гізель, зокрема, у своїх листах писав про спільний похід українських козаків і татарського війська проти поляків у 1667 році. Цей похід завершився поразкою Петра Дорошенка через диверсію запорожців на чолі з кошовим отаманом Іваном Сірком на Перекоп і Північний Крим. Довідавшись про такі дії українських козаків, калга Крим-Гірей, підписав сепаратну угоду з поляками. Тож гетьману Дорошенку довелося присягнути на вірність королю й Речі Посполитій і повернутися до Чигирини ні з чим.

В цей же час у політичному житті Гетьманщини активну участь брав Чернігівський і Новгородський архієпископ Лазар Баранович. Після невдачі гетьмана Петра Дорошенка саме Баранович у своїх проповідях невтомно закликав повернутися під високу руку царя. Під таким тиском, на думку Наталі Яковенко, старшина Чернігівського, Новгород-Сіверського і Стародубського полків обрала на малій раді сіверським гетьманом Дем'яна Многогрішного і постановила розпочати переговори з московськими владами, в результаті яких були підписані Глухівські статті²³³. В цей же час Чернігівський і Новгородський архієпископ Лазар Баранович писав до царя Олексія Михайловича листи, в яких запевняв у лояльності і вірності нового гетьмана²³⁴.

---

²³² Яковенко Н. Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII ст. – С.255 – 256.

²³³ Яковенко Н. Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII ст. – С.252 – 255.

²³⁴ Письмо к царю архиепископа Лазаря Барановича с благодарностью за царскую милостивую грамоту, присланную с игуменом Иеремеем Ширкевичем // Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 9. –с.175 – 176.

Як висновок можна сказати, що на початку XVII століття представники московського царського двору сприймали руське населення Речі Посполитої як еретиків. Московський патріарх Філарет у 1620 році видав «Указ», згідно з яким всі вихідці з Речі Посполитої, миряни і духовенство, підлягали обов'язковому перехрещуванню у православ'я московського зразка. Подібне ставлення спонукало київських ієрархів у своїх чолобитних не лише зображувати становище православних Речі Посполитої у максимально негативному становищі, але й вдаватися до різноманітних риторичних засобів та формул-кліше, які б тісніше пов'язували Русь і Московію. Серед них можна згадати акцентування на постійних конфліктах і суперечках з римо-католиками й уніатами та численних збитках від польського і татарського військ (подібні згадки не завжди відображали реальні ситуації, а скоріше служили способом переконати московського царя надати милостиню), створення «ідеального» образу жертводавців – московських царів та московських патріархів, а також прохачів (подібну практику можна трактувати як загальноприйняту на той час). Крім того, київські ієрархи завдяки виведенню Романових від князівського роду Рюриковичів прилучали руські землі Речі Посполитої та населення цих теренів до простору, яким володіє московський правитель. Подібні згадки та риторичні формули-кліше, які не завжди мали під собою «реальний ґрунт», мали переконати московського царя надати милостиню українським церквам і монастирям Київської митрополії. Найчастіше ми натрапляємо на різноманітні стратегії переконання у чолобитних і листах другої чверті XVII століття. Натомість коли у середині - другій половині XVII століття витворилося єдине комунікативне поле для православних кліриків Речі Посполитої та представників царського двору, київські ієрархи вдавалися до риторичних засобів і формул-кліше набагато рідше.

Висновки

За результатами дослідження, в рамках якого ми проаналізували контакти Київської митрополії з Московським царством у 1583 – 1686 роках, можна зробити такі висновки:

- Історики звертаються до вивчення контактів київських ієрархів з московськими царями і московськими патріархами від XIX століття. Костянтин Харлампович та Михайло Грушевський розглядали посольства представників Київської митрополії до Москви як один із варіантів культурних контактів між населенням цих теренів. Віталій Ейнгорн аналізував причини і обставини зародження цих контактів та їхні особливості у різні періоди. Борис Флоря досліджував сприйняття київських прохачів представниками царського двору. Також можна згадати окремі розвідки, зокрема Сергія Тарасова і Олександра Морозова, про участь київського духовенства у політичному житті.

- Протягом XVI – XVII століть представники Київської митрополії відправляли посольства і надсилали чолобитні до московських царів та московських патріархів. Про подібні практики нам відомо від 1583 року, коли до Москви прибули представники Києво-Печерського монастиря. Вони прохали московського володаря підтвердити право монастиря збирати «данину» з церков і монастирів на Чернігово-Сіверщині. Згодом для підтвердження цього права представники Києво-Печерського монастиря використовували грамоти князя Андрія і патріарха Максима від 1169 та 1481 років. На основі аналізу опублікованих й архівних документів ми можемо говорити про 61 посольство і 148 чолобитних київських ієрархів та ігуменів українських монастирів Київської митрополії до московських царів та московських патріархів протягом досліджуваного періоду. Однак ці дані є умовними, оскільки ми не мали доступу до більшості архівних матеріалів про контакти Київської митрополії з Московським царством у другій чверті XVII століття. Найбільш активними ці контакти були у 1620-х, коли православні клірики Речі Посполитої мусили шукати визначення і матеріальної підтримки серед володарів сусідніх держав. Натомість у перші роки перебування на митрополичій кафедрі Петра

Могили ці контакти припинились. Почасти це можна пояснити культурною близькістю митрополита Могили, а також зміною статусу Київської митрополії згідно з рішенням елекційного сейму 1632 року. У чолобитних представників Київської митрополії до московських царів і московських патріархів ми натрапляємо на прохання надати грошову допомогу – милостиню та повідомлення про останні події в Речі Посполитій, а згодом в Гетьманщині.

- На початку XVII століття київські ієрархи, як і все руське населення Речі Посполитої, в очах представників московського царського двору були єретиками. У 1620 році з ініціативи московського патріарха Філарета був виданий «Указ», за яким у Московському царстві всі вихідці з Речі Посполитої підлягали обов'язковому перехрещуванню у православ'я московського зразка. Подібне ставлення спонукало київських ієрархів у своїх чолобитних вдаватися до різних риторичних засобів та формул-кліше, які б переконали московського царя надати милостиню церквам і монастирям Київської митрополії. Вони, зокрема, акцентували увагу на постійних конфліктах і суперечках з римо-католиками і уніатами, а також численних збитках від польського і татарського військ (подібні згадки не завжди відображали реальні ситуації, а скоріше служили способом переконати московського правителя надати милостиню), створювали «ідеальний» образ жертводавців – московських царів і московських патріархів (для цього вони використовували старозавітні алюзії – уривки зі Старого Завіту, а також порівняння московських царів зі старозавітними героями) та прохачів – київських ієрархів. Крім того, представники Київської митрополії відшуковували ланки, які тісніше пов'язували б Русь і Московію. Завдяки виведенню Романових від князівського роду Рюриковичів вони прилучали руські землі Речі Посполитої та населення цих теренів до простору, яким володіє московський правитель. Подібні стратегії переконання, які не завжди мали під собою «реальний ґрунт», мали переконати московського царя надати милостиню церквам і монастирям Київської митрополії. Натомість аналіз московських текстів показує, що не всі стратегії переконання мали той ефект, на який розраховували київські ієрархи. Так, у Московському царстві на той час більш поширеною була

новозавітна традиція, а ідея про генеалогічний зв'язок Романових і Рюриковичів не була популярною до Переяславської угоди 1654 року. Найчастіше ми натрапляємо на риторичні засоби і формули-кліше у чолобитних і листах другої чверті XVII століття. Натомість, коли у середині - другій половині XVII століття витворилося єдине комунікативне поле для православних кліриків Речі Посполитої та представників московського царського двору, київські ієрархи вдавалися до риторичних засобів і формул-кліше набагато рідше.

Список використаних джерел і літератури

Джерела

Неопубліковані джерела:

1. РГАДА. – Ф.124. Малороссийские дела. – Оп.1. – Спр.1.
2. РГАДА. – Ф.124. Малороссийские дела. – Оп.1. – Спр.2.
3. РГАДА. – Ф.124. Малороссийские дела. – Оп.1. – Спр.5.

Опубліковані джерела:

1. Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археографическою комиссиею / ред. Костомаров Н. – Санкт-Петербург, 1861. – Т.Ш (1638 – 1657 р.р.).
2. Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археографическою комиссиею / ред. Костомаров Н. – Санкт-Петербург, 1867. – Т.V (1659 – 1665 рр.).
3. Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археографическою комиссиею / ред. Костомаров Н. – Санкт-Петербург, 1869. – Т.VI (1665 – 1658 рр.).
4. Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археографическою комиссиею / ред. Костомаров Н. – Санкт-Петербург, 1872. – Т.VII (1657 – 1663, 1668 – 1669 рр.).
5. Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археографическою комиссиею / ред. Костомаров Н. – Санкт-Петербург, 1873. – Т.VIII (1668 – 1669? 1648 – 1657 рр.).
6. Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археографическою комиссиею / ред. Костомаров Н. – Санкт-Петербург, 1877. – Т.IX (1668 – 1672 рр.).
7. Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археографическою комиссиею / ред. Костомаров Н. – Санкт-Петербург, 1878. Т.X (Доп. к т.3: Переговоры об условиях соединения Малороссии с Великою Россией. 1653 - 1654).

8. Архив Юго-Западной России, издаваемый временной комиссией для разбора древних актов, высочайше учрежденной при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе / ред. Юзефович М. – Киев, 1883. – ч. I. – Т. VI (Акты о церковно-религиозных отношениях в юго-западной Руси (1322 – 1648 гг.)).
9. Воссоединение Украины с Россией. Документы и материалы в трех томах / Ред. Коллегия А. Касименко, А. Новосельский, А. Сидоров, Л. Черепнин, П. Рудзенко, Ф. Шевченко. – Москва, 1953. – Т. I.
10. Воссоединение Украины с Россией. Документы и материалы в трех томах / Ред. Коллегия А. Касименко, А. Новосельский, А. Сидоров, Л. Черепнин, П. Рудзенко, Ф. Шевченко. – Москва, 1953. – Т. II.
11. Заборовский Л. Католики, православные, униаты. Проблемы религии в русско-польско-украинских отношениях конца 40-х – 80-х гг. XVII в. Документы. Исследования. Часть 1. Источники времени гетманства Б. М. Хмельницкого. – Москва: Памятники исторической мысли, 1998. – 374 с.
12. Материалы для истории воссоединения Руси / Ред. Кулиш П. – Москва, 1877. – Т. I (1578 – 1630).
13. Памятники, изданные Киевской Комиссией для разбора древних актов. – Киев, 1897. Том II.
14. Памятники, изданные Киевской Комиссией для разбора древних актов. – Киев, 1898. Т. III.

Література

Монографії, збірки статей, брошури, тези конференцій

1. Голубев С. Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники (Опыт исторического исследования). – Киев: Типография С. В. Кульженка, 1883. – Т. I. – 1165 с.
2. Грушевський М. Історія української літератури. – Київ: АТ «Обереги», 1995. – Т. 6. – 708 с.

3. *Гудзяк Б.* Православні мандрівники XVI століття на шляху з Османської імперії до східнослов'янських земель // *Marra Mundi*. Збірник наукових праць на пошану Ярослава Дашкевича з нагоди його 70-річчя / Ред. І. Гирич, Я. Грицак, М. Капраль, В. Остапчук, Г. Сварник, Я. Федорук. – Львів-Київ-Нью-Йорк, 1996. – С. 212 – 229.
4. *Каптерев Н.* Характер отношений России к православному Востоку в XVI и XVII столетиях. – Сергиев Посад: Типография Вильде, 1914. – 567 с.
5. *Кінан Е.* Російські історичні міфи. – Київ: Критика, 2002. - 284 с.
6. *Козут З.* Коріння ідентичності. Студії з ранньомодерної та модерної історії України. – Київ: Критика, 2007. – 352 с.
7. *Макарий (Булгаков) митрополит Московский и Коломенский.* История Русской церкви. – Москва: Издательство Спасо-Преображенского Волоколамского монастыря, 1996. – Кн. 7, т. 12. – 672 с.
8. *Морозов О.* Політична діяльність української православної ієрархії в добу «Руїни»: єпископ Мефодій (Максим Филімонович) // Громадянські протистояння в історії України: від непорозумінь і розбрату до національної консолідації : Матеріали Всеукраїнської науково - практичної конференції, приуроченої до 350-ї річниці Чорної Ради в Ніжині (26 черв. 2013 р., м. Ніжин) / упор. Є.М. Луняк; відп. за вип. С.Ю. Зозуля : Укр. інститут національної пам'яті; Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя ; Ніжинський краєзнавчий музей ім. Спаського І.Г. Ніжинська. Міська рада. – Ніжин: Видавець ПП Лисенко М. М, 2013. – С.97 – 109.
9. *Опарина Т.* Иноземцы в России XVI – XVII вв. Очерки исторической биографии и генеалогии. – Москва: Прогресс-Традиция, 2007. – 384 с.
10. *Опарина Т.* Украинское духовенство и Московский патриархат в середине XVII века: контакты и конфликты (вопрос об отношении к киевскому благочестию в русских церковных кругах) // *Православие*

Украины и Московской Руси в XV – XVII веках: общее и различное / Ред. М. В. Дмитриев. – Москва: Издательство «Индрик», 2012. – С.232 – 266.

11. *Плохий С.* Наливайкова віра: Козацтво та релігія в ранньомодерній Україні. – Київ: Критика, 2006. – 495 с.
12. *Ричка В.* «Київ – Другий Єрусалим» (з історії політичної думки та ідеології середньовічної Русі). – Київ: Інститут історії України НАН, України, 2005. – 243 с.
13. *Ричка В.* Лицар духу: Володимир Великий в історії та пам'яті. – Київ: Інститут історії України НАН України, 2015. – 132 с.
14. *Романова О.* Малороссийское духовенство в русско-украинских взаимоотношениях (1659-1672 гг.): Симеон Адамович // Проблемы истории России. — Екатеринбург, 2008. — Вып. 7: Источник и его интерпретации. — С. 38-55.
15. *Русина О.* До питання про земельні володіння Києво-Печерського монастиря на Лівобережжі (за актами XVI – XVII ст.) // Український археографічний щорічник. – Вип. 1 Т.4. – Київ: Наукова думка, 1992. – С.300 – 306.
16. *Русина О.* Київ як sancta civitas у московській ідеології та політичній практиці XIV – XVI ст. // Істину встановлює суд історії. Збірник на пошану Федора Павловича Шевченка. – Т.2. – Київ: Інститут історії України, 2004. – С.165 – 183.
17. *Семко Д.* Листування Лазаря Барановича з козацькою старшиною як джерело до історії Гетьманщини другої половини XVII століття // Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів. — Т. 21. — Київ, 2010. — С. 7-13.
18. *Тарасов С.* До питання про роль духовенства в подіях Руїни. Історіографічний аспект проблеми // Вісник Маріупольського

державного університету. Серія Історія. Політологія. - 2012. - Вип. 3. – С.51 –57.

19. *Успенский Б.* Царь и патриарх. Харизма власти в России (Византийская модель и ее русское переосмысление). – Москва: Языки славянской культуры, 1998. – 680 с.
20. *Флоря Б.* Епископы, православная знать и братства: Вопросы о реформе церкви в последних десятилетиях XVI века // Брестская уния 1596 г. и общественно-политическая борьба на Украине и в Белоруссии в конце XVI - начале XVII века. Ч. 1. М., 1996. - С. 95-116.
21. *Флоря Б.* Положение православной и католической церквей в Речи Посполитой: Развитие национально-конфессионального сознания западнорусского православного общества во второй половине XVI века // Брестская уния 1596 г. и общественно-политическая борьба на Украине и в Белоруссии в конце XVI - начале XVII века. Ч. 1. Москва, 1996. - С. 85-94.
22. *Харлампович К.* Малороссийское влияние на великорусскую церковную жизнь. – Казань: Издание Книжного магазина М. А. Голубева, 1914. – 986 с.
23. *Шевченко І.* Україна між Сходом і Заходом: нариси з історії культури до початку XVIII ст. – Львів: Інститут історії Церкви Львівської Богословської Академії, 2001. – 250 с.
24. *Эйнгорн В.* Очерки истории Малороссии в XVII в. Сношения малороссийского духовенства в царствование Алексея Михайловича. – Москва: Общество истории и древностей российских, 1899. – 1104 с.
25. *Яковенко Н.* Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII століття. – Київ: Генеза, 1997. – 380 с.
26. *Яковенко Н.* Паралельний світ. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI – XVII ст.- Київ: Критика, 2002. – 416 с.

27. *Chripova V. L.* Latin books and the Eastern Orthodox clerical elite in Kiev, 1632 – 1780. – Manchester: Manchester University Press, 2006. – 260 с.

Статті:

1. *Затилюк Я.* «Мощі» князя Володимира у посольствах київських церковних ієрархів до Москви XVII століття // Україна в Центрально-Східній Європі. – 2015. – Вип.15 – С. 165-191.
2. *Затилюк Я.* «Перепрочитання історії» хрещення Русі князем Володимиром в історичній культурі ранньомодерної України // Україна в Центрально-Східній Європі. – 2014. – Вип.14. – С. 36-56.
3. *Затилюк Я.* «Спадкоємці», «власники» та «охоронці» києво-руської спадщини в уявленнях мешканців Гетьманщини другої половини XVII століття // Український історичний журнал. – 2011. – №5. – С. 28-44.
4. *Затилюк Я.* Грамота Андрія Боголюбського Києво-Печерському монастирю // Ruthenica . –2008.– Том VII. – С. 215-236.
5. *Затилюк Я.* Давньоруська історія на службі у київських церковних ієрархів середини – другої половини XVII століття: політична риторика і статус митрополії // Український історичний журнал. – 2012. – №6. – С. 40-56.
6. *Затилюк Я.* Хрещення Русі князем Володимиром: конструювання історичної оповіді та її доповнення православними книжниками XII – XVI ст. // Український історичний журнал. – 2014. – №1. – С. 40-59.
7. *Медовкіна Л. К. В. Харлампович та його дослідження малоросійського впливу на великоруське церковне життя // Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Серія: Історія. – 2010. – Т.129, Вип. 116. – С.104 –109.*
8. *Флоря Б.* Избрание царя Михаила // Журнал Исторический вестник. – 2013. - №3(150). – С.6 – 24.

9. *Флоря Б.* Киевский митрополит Петр (Могила) и русская власть: Эволюция взаимоотношений // Вестник церковной истории. – 2013. – №1/2(29/30). – С.179–187.
10. *Sakal I.* The Embassy of Lazar Baranovych to Moscow in 1684: Gifts, Request and Other Expenses // Київська Академія. 2017. – Випуск 14. – С.152 – 180.

Довідкові (бібліографічні) видання, енциклопедії, словники

1. *Энциклопедія історії України. У 10 т. / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. – Київ: Наукова думка, 2003. – Т.1. – 688 с.*
2. *Словарь книжников и книжности Древней Руси. Вып. 2 (вторая половина XIV – XVI в.). Ч.1: А – К / Отв. ред. Д. С. Лихачев. – Ленинград: Наука, 1988. – 516 с.*
3. *Словарь книжников и книжности Древней Руси. Вып. 2 (вторая половина XIV – XVI в.). Ч.2: Л – Я / Отв. ред.: Л. С. Лихачев. – Ленинград, 1989. – 528 с.*
4. *Словарь книжников и книжности Древней Руси. Вып.1 (XI – первая половина XIV в.) / Отв. ред. Д. С. Лихачев. – Ленинград: Наука, 1987. – 493 с.*
5. *Polski słownik biograficzny / W. Konopczyński. – Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 1936 – Т.2. – 479 s.*
6. *Volumina Constitutionum / M. Skowronek. – Warszawa: Wydawnictwo sejmowe, 2003. – Т.3. – Vol.2. – 404 s.*

Електронний ресурс:

1. *Флоря Б.* Культурные и политические связи белорусских и украинских земель с Россией, XVI – XVII вв. // *Електронний ресурс:* https://www.youtube.com/watch?time_continue=3459&v=FdGYPrF1WsU (лекція от 09.06.2016 , Государственный исторический музей), відвідано: 27.04.2018.

Додаток 1

Реконструкція контактів представників Київської митрополії з Московським царством у 1583–1686 роках

Документ	Джерело	Короткий зміст	Аргументація / мовні формули
Перші задокументовані контакти			
1. Посольство представників Києво-Печерського монастиря (1583 рік)			
	<i>Харлампович К. Малороссийское влияние на великорусскую церковную жизнь. – Казань, 1914. – С. 13.</i>	Прохання відновити жалувану грамоту, яка дозволяла збирати «данину» з приписаних до монастиря міст і сіл на Чернігово-Сіверщині.	Подібну грамоту свого часу видав князь Андрій Боголюбський.
2. Посольство ієромонаха Києво-Печерського монастиря (1586 рік)			
	<i>Харлампович К. Малороссийское влияние на великорусскую церковную жизнь. – Казань, 1914. – С. 13.</i>	Прохання надати грошову милостиню.	Чітка аргументація відсутня.
3. Посольство представників Київського Микола-Пустинського монастиря (1586 рік)			
	<i>Харлампович К. Малороссийское влияние на великорусскую церковную жизнь. – Казань, 1914. – С. 13 –</i>	Прохання відновити права монастиря на землі недалеко від Путивля та Новгород-Сіверського.	Ці права надав великий московський князь Василь III.

Документ	Джерело	Короткий зміст	Аргументація / мовні формули
	14.		
4. Посольство львівських братчиків (1592 рік)			
	<i>Харлампович К.</i> Малороссийское влияние на великорусскую церковную жизнь. – Казань, 1914. – С. 13 – 14.	Прохання надати грошову милостиню.	Благословенні грамоти братству від антиохійського патріарха Іоакима та константинопольського патріарха Ієремії.
5. Посольство представників семи церков Кам'янця-Подільського (1593 рік)			
	<i>Харлампович К.</i> Малороссийское влияние на великорусскую церковную жизнь. – Казань, 1914. – С.14.	Отримали царську милостиню.	Аргументація не відома.
Контакти за часів Київського митрополита Йова Борецького (1622 – 1631 роки)			
6. Посольство ієромонаха Гедеона від єпископа Ісаї Копинського (1622 рік)			
<i>1. Лист перемишльсько го єпископа І. Копинського патріарху Філарету про переслідування православної релігії в Україні та про</i>	Воссоединение Украины с Россией. Документы и материалы в трех томах - Том 1. - с.26	Всюди панують єреси та небагочестиві люди; до висвячення патріарха Філарета не мали, де прихилити голови свої; спокійно живемо лише в Києві; звідусіль гоніння, потреби, біди; не маємо звідки необхідне взяти; через посланця мого священника Гедеона передаю усні бесіди; милостиво та благословенно вашій	Всесвятейшому и всеблажейнешому кир Филарету; милостью Божею преосвященному патриарху Великой и Малой России и до последних Великого океану; мира, здравия, спасения, многолетствия от Господа Бога вседержителя вашему преосвященству; недостойный в епископах Исаия присно желаю; всесвятейший и всеблажейниший, преосвященный господине отче Филарете; к вашей святительской милости; не имамы бо никакого прибежиша и пристанища, развее Господа Бога и

Документ	Джерело	Короткий зміст	Аргументація / мовні формули
<p><i>відправлення їм у Москву монаха Любенського Мгарського монастиря Гедеона</i></p>		<p>святительській милості вручаю худість свою.</p>	<p>благочестивого и православного царя; всея России самодержца; у нас отнюдь православие умалися и вера благочестивая оскуде; сего ради дерзнул послать к православному вашему царю о милосердии прося; молю вашу святительскую милость, яко да сходатеяствуете святым вашим ходайтеяством милостину и помилование; винен буду всегда, все дни жизни моей, за православного царя и вашу святительскую милость Господа беспрестанно просить; Вашей святительской милости всех благ рачитель и богомольца присный.</p>
<p><i>2. Лист від єпископа Ісакія Борисковича</i></p>	<p><i>Кулиш П.</i> Материалы для истории воссоединения Руси. - Том 1. – с.130 – 136.</p>	<p>Звідусіль гоніння на благочестиву віру з боку відступників; немає місця, де ми могли б відпочити в благочесті; всюди панують злочинці; ми не хочемо в старості втратити всі труди нашої молодості.</p>	<p>Всесвятейшему и блажейнншему о Христе отцу отцов, господину кире Филарету Божею милостью патриарху московскому и всея Великой России; должное поклонение яко верховнейшему пастырю, красные ночи, благовествущие нам мир благочестия святого восточного; благое духом благовение - облобызаем; дивного Божия смотрения таинством хранимому и на высочайшем апостольском престоле венчаный и многими пречистой Божей Матери и угодников его чудодействий сияющему; от начала преосвящения великим спасительным крещением святым просвящещеся; князья, паче солнца сеяющие; ныне паче Юожая благодать везя в державном царствии доброцветущего скипетра пресветлого царя и великого князя; тебе, светлой заре и отрасли везсиявшей; всечестный отче и пастырь добрый; я смиренный и недостойный; понеже наветницы и супостаты и враги креста Христова униаты о</p>

Документ	Джерело	Короткий зміст	Аргументація / мовні формули
			<p>итступники веры святой восточной с царем их и гонителем на благочестие наше, изгнали нас от столиц наших и посадили своих законопреступников и жить нам в благочестии не допускают, кровь христианскую проливают, церкви разоряют; нет свободного места для жизни в святом благочестии; нестерпимые беды терпимь; только радость имеем: наши предки так же делали, взирабчи на начальника своего Иисуса; услышь твоими святыми пастырскими ушами; успокой старость мою и успокой Царство небесное и лоно Авраамово со всеми святыми, аминь. С святыми молитвами и благословением апостольским получаем.; твоей святительской милости верховного пастыря нашего и благодетеля недостойный раб и богомолец присный Исакий, смиренный, низко челом бьет до земли.</p>
<p>3. Лист від Київського митрополита Йова Борецького</p>	<p>Кулиш П. Материали для истории воссоединения Руси. - Том 1. – с.130 – 136.</p>	<p>Апеляції до спільної (рідної) землі, спільного прародителя (предка); предки творив добрі справи – поширив світло християнства для язичників; згадки про злодіяння прихильників Берестейської унії та зрадників батьківської віри – вони сперечаються з істиною; гоніння на тих, хто не хоче з ними йти; вороги вооружилися проти православних.</p>	<p>Пресветлый и благочестивый православный и всеславный, превеликий; милостью Божею; премилостивый владелец и благодетель; смиренный и недостойный богомолец; милостью Божею архиепископ; Богом украшенному образу и богосиятельное лицо; смирение нижайшее до пресветлых царских стоп и до самого лица земного поклон, с молитвами к владельцу Христу непрестанным, припад отдаем; згадують біблійну історію про Іосіфа, якого поставили в Єгипет - так и твое пресветлое царское величество, царь от царей, отрасль и племя великих всея России самодержцев Божею милостью не в чуждую краину</p>

Документ	Джерело	Короткий зміст	Аргументація / мовні формули
			<p>заведен, но свою от заведеня освобождая землю, десницею Высшего царскую восприял еси диадиму и Российской великой державы увенчался венцом и обличен порфиною, яко да в первых ратныя от твоей державы оточеных силою креста ту без беды сотвориши, также благочестивых род и церковь православных в плузе работы в злочестивых и безбожных агарянь озлоблении обретающиеся, щедротами царскими утешить, последи и о нас, российского племени единоутробным людям державы; твоему самому царскому величеству родом плоти и родом духа единого; святой соборной апостольской церкви; прародители языческую отрясли слепоту, святого блегоразумия просветиться; последи о своей родительской церкви; щедроты, милость; понеже в державе великого короля польского, государя Богом попущеного над нами, умножаются злочестия униатские от апостатов церкви святой восточной ереси; поклоняются тому, кому наши отцы не поклонялись; изменники прародительской отеческой восточной веры; в латинскую западную; отступники от преданий святых отцов, сопротивляются истине; всякие гонения на православных, которые не хотят следовать нечистотам; епископов от престолов и от мест и оот обителей изгнали; на святую православную веру вооружились; церкви православные на костелы обращают; мы помним реченное: укройтесь в малом, где мимо идет гнев, кроимся под крылом</p>

Документ	Джерело	Короткий зміст	Аргументація / мовні формули
			христоробивого воинства: черкасских молодцов; молима пресветлому царствию твоему; пречудная, многомилосердая держава твоя с великими щедротами; милости Христовы, благословение пресвятое; свое недостойнство с прилежными молитвами царской благодати вручаю; твоего пресветлого царского величества всегда раб и молитвенник И. Борецкий, смиренный митрополит киевский, рукою власною.
7. Посольство майстра Памви Беринди для виправлення церковних книг (1624 рік)			
<i>4. Лист Й. Борецького до царя та патріарха про відправлення ієромонаха Памви Беринди для виправлення церковних книг</i>	Воссоединение Украины с Россией. Документы и материалы в трех томах - Том 1. – с.48 – 49.	Повідомлення про те, що Київський митрополит Йов Борецький відправляє в Москву ієромонаха Памву Беринду для виправлення церковних книг.	Богоизбранный, Боговенчанный, Богом вознесенный; благочестивый и Богодарованный; великолепный восточный царь, Божею милостью; всесвятый и блаженнейший оту отцем, господину кир Филарету Никитичу, милостью Божею патриарху; Богоспасаемый град Киев; нижайший до лица земного поклонение; мирно, здраво, число лет мафусалевых скипетром; ныне и все градущие веки радоваться желает и Христа Бога молить; пастырь и владыка; недостойнство мое; вашего пресветлого царского и святительского величества благопослушный раб и молитвенник присный, смиренный митрополит, рукою своею
8. Посольство Александра Ахії та священника Філіпа (1624 рік)			
<i>5. Лист Йова Борецького путівльському воєводі Алексію Головіну</i>	Кулиш П. Материалы для истории воссоединения Руси. - Том 1. - с.161 – 162.	Повідомлення про те, що Київський митрополит відправляє до Путівльського воєводи Александра Ахію.	Иов Борецкий, смиренный митрополит киевский. Благочестивому мужу господину воеводе путивльскому благодать и милость от Христа Бога. Понеже благочестивый муж Александр Оттоман, сын царя турского Ахмета, султан Иахия, в православной вере воспитанный восточной

Документ	Джерело	Короткий зміст	Аргументація / мовні формули
			церкви; ваша благодать пресветлого государя; молим всесильную десницу Христову, яко да секрушив тяжкие оковы православных, имиже от безбожного варвара стягнуть; преграда для православных словом и делом; подаст руку помощи единоверным братьям; в день вечного суда освободиться от работы и бесконечно улучит лаженных свободу, молитвами всех святых, аминь. Молитвенник благочестию вашему, смиренный митрополит, рукою власною
6. <i>Розповідь священика Філіпа про Й. Борецького, Александра Ахії та про події в Малоросії</i>	Кулиш П. Материалы для истории воссоединения Руси. - Том 1. - с.226 – 232.	Переказ свідчень, які Дмитро Васильович Лодигін отримав від священика Філіпа – для чого він прибув у Московське царство і чи є в нього якісь грамоти; священник Філіп відповів, що його послав Київський митрополит Йов Борецький, аби він супроводжував Александра Ахію під час його поїздки в Московське царство; повідомив, що Александр Ахія під час сповіді зізнався Київському митрополиту про те, що він є сином османського султана, був хрещений у святу православну християнську віру; священник Філіп супроводжував Александра Ахію під час його мандрівки до Війська Запорозького – прохав козаків організувати похід проти османів і	Аргументація відсутня.

Документ	Джерело	Короткий зміст	Аргументація / мовні формули
		там ввести православну віру; розповідь про те, як священник Філіп познайомився з Александром Ахією; розповідь про мету поїздки Александра Ахії в Московське царство – шукати допомоги у боротьби проти османів.	
7. Розпитування царських слідчих у священника Філіпа про події в Польському королівстві	Кулиш П. Матеріали для истории воссоединения Руси. – Том 1. - с.243-244.	Розповів про битву короля, гетьмана Конєцпольського та запорозьких козаків біля міста Крилова; свійський король забрав у польського чимало міст в Ліфляндії, де зараз свійські люди - не знає; скоро буде сейм; козаків буде за королівським наказом 6 тисяч; на сеймі вирішать всі разом йти на свейських людей; итр короля з татарами і османами - аби справитися із запорозькими козаками; Шан Гірею давали грошей - невідома сума і термін перемиря; куди поїде Александр після московського царя - невідомо (в Польщу і Литву точно не можна);	Аргументація відсутня.
8. Розпитування царських слідчих у священника Філіпа про справжність	Кулиш П. Матеріали для истории воссоединения Руси. - Том 1. - с.256 – 258.	Чи справді Александр Ахія є християнином, а також для чого він прибув у Московське царство; відповідь – на сповіді у Київського митрополита Йова Борецького запевняв, що є християнином, а	Аргументація відсутня.

Документ	Джерело	Короткий зміст	Аргументація / мовні формули
<i>розповіді Александра Ахії</i>		також причащався як християнин; для чого прибув у Московське царство – точної інформації не маємо; прахання надати допомогу у борьбі з османами.	
<i>9. Розповідь священника Філіпа про татар та про їхнє вторгнення в королівську землю</i>	<i>Кулиш П.</i> Материали для истории воссоединения Руси. - Том 1. - с.268 – 271.	Повідослення про контакти поляків з різними татарами; прохання Київського митрополита Йова Борецького прислати богослужбові книги.	Аргументація відсутня.
<i>10. Відправлення Александра Ахії в німецьку землю через Архангельськ, а священника Філіпа у Київ</i>	<i>Кулиш П.</i> Материали для истории воссоединения Руси. - Том 1. - с.282 – 286.	Повідомлення про те, що Александр Ахію відпустили в німецьку землю (дали йому з собою гроші на корм), а священника Філіпа відправили у Київ.	Аргументація відсутня.
9. Посольство київських ієрархів (1626 рік)			
<i>11. Лист про втікачів від єпископа Ісаї Копинського Путивльським воеводам</i>	Архив Юго-Западной России. - Часть I. Том VI - с.577- 578.	Прохання не приймати монахів, котрі переходять на царське ім'я з Малоросії.	Обреть вину не малу, ежи писать к вам, о благороднии сунклитове, уповая, яко, християнам сущим, християнския внимати; понеже, яко солнце с востока восходя, всю землю просвещает, так восточного християнского благочестивого царя и великого князя благодатные лучи щедрот во всей поднебесной християнам бедствующим милостыня лучами озаряя утешает, подавая требующим довольно, ему же со всеми вами сторицею во всем

Документ	Джерело	Короткий зміст	Аргументація / мовні формули
			<p>да воздаст Христом и в будущем животе вечном; есть и те, которые воровством идут; имже ни турской неволи, ни обестояния еретического нет; для них клятва, а не благословение; благословение старца и молебные грамоты / изменники, воры - назад до нас возвращать; чаю, яко и у вас сего блюдут опасно, дабы самовольно старцы не волочились; и нашим волоцюгам безчинно ходить там взброняйте - наказавши, с запрещением возвращайте; что ж вам не любо, и нам не зычте; если б за веру было гонение, до унию нас хотели б наvertать - были б старцы с молебными грамотами; а ныне еще благодатию Божею мирствуем о вере; прочее благодати Божей вас и себе вашей приязни отдаем; вашему благородству всего доброго зычливый и богомольца присный И. Копинский, милостью Божею епископ.</p>
<p>12. Уривок з листа Київського митрополита Й. Борецького до царя з повідомленням про унійний собор у Кобрині</p>	<p>Архив Юго-Западной России. - Часть I. Том VI - с.580.</p>	<p>Повідомлення про майбутній собор прихильників Берестейської унії в місті Кобрині. Обіцянка бути вірними батьківській вірі – православ'ю.</p>	<p>твое пресветлое царство; яко апостатове униатов, отступники святой восточной церкви; повелением великого короля нашего, огласили духовный собор в Кобрине (26 августа этого года); нас православных, если не повинемся, проклять и мирскими судьями, яко осужденных и недостойных от церкви изгнанных, суду и потопления ради благочестия восточного предавати; мы на щедроты вседорovitого владыки Христа и на своей истинной веры несумнительное благочестие уповаючи; ваша пресветлая православная держава хранима молитвами Пречистой Богородицыи всех святых; вашей пресветлой царской Богом</p>

Документ	Джерело	Короткий зміст	Аргументація / мовні формули
			хранимой православной державы недостойный и присный молитвенник и нищий нижайший раб И. Борецкий, смиренный митрополит, рукою власною.
10. Посольство київських братчиків (1625 чи 1626 рік)			
<i>13. Лист членів Київського православного братства царю з проханням про грошову субсидію на утримання церкви та братської школи</i>	Архив Юго-Западной России - Часть I. Том VI - с.573 – 574.	Згадки про спільного прародителя; наша земля – це земля початку російського роду; зараз тут панують різноманітні біди та гоніння; уривки з Біблії про дарунки Бога за гарні справи під час земного життя. Прохання про милостиню на потреби церков та для школи, яку організували для успішної боротьби з еретиками.	благочестивийший, высочайший, Богоизбранный, Богом венчанный, Богом хранимый, державниший, пресветлейший, непобедимый; всегдашнее молитвы и рабское челобытие наше до лица земли; со всяким усердием, верою правою и теплою, умиление творим и приносим; розмотри сущих прежде тебе и тогда разумеешь яже по тебе; згадка про прародителей; отсюда пошла слава всего Российского рода; при них же и мы все с домочадцами нашими всегда молитствовать должны праведного и обильного мздовоздателя; долгоденствие Авраамское и лет даровать, цело и ненавистно соблюсти благочистивое царство; с расширением древним и покорением всякого врага и супостата; от века уготованных благ получить и с Христом Спасителем нашим во веки царствовать вашей царской милости от чиста сердца желаем и всегда молитствуем; вашей царской милости всегдашние молитвенници и малейшие верные рабы; вашей царской милости нижайшее чоломбитие с благоговением творим.
<i>14. Лист Київського православного братства думному дяку І.</i>	Воссоединение Украины с Россией. Документы и материалы в трех томах. – Том 1. – с.53 –	Прохання надати милостиню для будівництва церкви Антонія та Феодосія у Києві. Згадка про те, що Київське православне братство – це єдине місце, де православні можуть	Благородный, премудрый, благочистивый господин; писар великодержавного государя царя и великого князя; здравия, благоденствия, мира, спасения; нижайшее творяще поклонение усердно все купно желаем; правомерные

Документ	Джерело	Короткий зміст	Аргументація / мовні формули
<i>Грамотину про клопотання перед царем щодо надання засобів для будівництва церкви</i>	54.	сховатися від гоніннь з боку прихильників інших конфесій.	християне милостыня царская и обычное милование - ущедрит и пожалует; прислал нам в прошлое лето 40 соболей - пошлет ему Господь милость свыше; но понеже многого нам еще не достает; пошлет таможде дерзнули, введуще нескудную благодать величества его; Господь десницею возмездит; благородие усердия благословит; мы непрестанно Господа о державе его, мире, здравии и долголетнем пребывании и олитствовать будем; твоему благородию присны молитвенницы и рабы нижайшие духовные и светские
11. Посольство представників Київського Пустинсько-Миколаївського монастиря (1626 рік)			
<i>15. Лист ігумена Київського Пустинсько-Миколаївського монастиря Серапіна Бельського до царя з проханням про милостиню</i>	Архив Юго-Западной России. - Часть I. Том VI - с.571 – 572.	Згадки про те, що предки московського володаря та інші князі завжди надавали милостиню; обіцянки про те, що старці монастиря завжди будуть пам'ятати про добрі ім'я царя.	Великое и преславное христолюбие твое; возмеждие.
12. Посольство представників Лубенського Преображенського монастиря (1626 рік)			
<i>16. Лист ігумена Лубенського Преображенського монастиря Путивльським воеводам про</i>	Архив Юго-Западной России. - Часть I - Том VI - с.575 – 576.	Прохання не приймати монахів, які переходять на царське ім'я з Малоросії.	Благочестивого государя царя и великого князя, благоверным и христолюбивым верным его слугам, воеводам Богоспасаемого града Путивля во многа лета благоденства и спасения от Господа многогрешный игумен Василий получить желаю; пишем о старцах, которые не маючи жодных слухных причин, без благословения, самовольно

Документ	Джерело	Короткий зміст	Аргументація / мовні формули
<p><i>втечу в Московську державу малоросійських монахів, з проханням в майбутньому не приймати подібних втікачів і повертати їх назад</i></p>			<p>тамо до вам пошли числом 10; вы бы пожаловали их назад возвратить - бездельно ходят, не маючи никакого извета своему воровству; еще, хвала Господу Богу, никакого гонения здесь близь предел ваших нету; хотят господарского жалования, их же не достойны сподобить, яко не стужи им никакой нужды турецкой или еретического насилования, точию своеволя, не хотяще в послушании быть; как у вас безчинно ходит старцам, где кто хочет, не велят; так и нашим пожалуйте забороняйте такого зраденства; пожалуйте ваша милость, судите праведно: кый из святых отец самовольно ходит без благословения повелевает, или кый смеь будет разрешать, его ж аз скажу; кто Никона святого чел, найдет там, что без благословения старца, духовного своего отца, ученик пошел и ять от идолослужитель и мучен быть; его же мощи благороден нкто и богат всем, храм созда; кровь пролиять Христа ради сподобилс, лица же Христова видеть не сподобился, яко преобидех духовного отца, без благословения его пошел; же не страдать Христа ради только пошли, но наслаждаться, чуючи, что благоверный царь милостив, едою и пуилом и деньгами жалует и всеми достатками; есть у благоверного царя истиннних страдальцов и молебников много, но и своевольников; таковых бы наказанием бездельных отсылать - на что и надеемся по вашем благородстве уповая получить делом - за что будем должны с преобретевшимися нам за благоверного</p>

Документ	Джерело	Короткий зміст	Аргументація / мовні формули
			государя царя и великого князя с пресветлым сунклитом, вами верными его слугами и державными земля, Господа молитесь всегда; вашему благородству всегда зычливый и богомолец недостойный
17. Лист єпископа Ісаї Копинського про втікачів	Архив Юго-Западной России. - Часть I. Том VI - с.577- 578.	Прохання не приймати монахів, котрі переходять на царське ім'я з Малоросії.	Обреть вину не малу, ежи писать к вам, о благороднии сунклитове, уповаю, яко, християнам сущим, християнския внимати; понеже, яко солнце с востока восходя, всю землю просвещает, так восточного християнского благочестивого царя и великого князя благодатные лучи щедрот во всей поднебесной християнам бедствующим милостыня лучами озаряя утешает, подавая требующим довольно, ему же со всеми вами сторицею во всем да воздаст Христом и в будущем животе вечном; есть и те, которые воровством идут; им же ни турецкой неволи, ни обестояния еретического нет; для них клятва, а не благословение; благословение старца и молебные грамоты / изменники, воры - назад до нас возвращать; чаю, яко и у вас сего блюдут опасно, дабы самовольно старцы не волочились; и нашим волоцюгам безчинно ходить там взброняйте - наказавши, с запрещением возвращайте; что ж вам не любо, и нам не зычте; если б за веру было гонение, до унию нас хотели б наvertать - были б старцы с молебными грамотами; а ныне еще благодатию Божею мирствуем о вере; прочее благодати Божей вас и себе вашей приязни отдаем; вашему благородству всего доброго зычливый и богомольца присный И. Копинский,

Документ	Джерело	Короткий зміст	Аргументація / мовні формули
			милостю Божою єпископ.
13. Посольство Львівського єпископа І. Тисаровського та ігумена Г. Заплатинського (1628 рік)			
<i>18. Лист львівського єпископа І. Тисаровського та ігумена Г. Заплатинського до царя Михайла Федоровича подякою за надання грошової допомоги для будівництва монастиря та з прохання про надсилання ікон</i>	Воссоединение Украины с Россией. – Материалы и документы в трех томах. - Том 1. - с.67 – 68.	Згадки про численні та різноманітні біди в цій землі – прихід кримського царя з численною армією. Прохання про милостиню – ікони. У відповідь обіцяють молитися за всю царську родину та повідомляти царя про новини. Згадки про допомогу Бога за всі добрі справи під час земного життя.	ознаймуємо тебе, православному царю, иж сталися в нашей земле розрухи великий в року 1605, иж ган царь кримский, пришел до нашей Литовской земли з великою потугою и з кгалгкою белгородским 120 000 люду з собою мает 40 дел; а умыслене хочет мать под собой Варшаву; посылаем господина отца Спиридона того ж, который от тебя недавно выехал; бьем челом великому царю за милостынню святую, по милости Божей сооружили; умилосердися, сподоби нас святыми иконами святого Зосима и Советия; Крепкою десницею венченному и скипетр царствия содержавшому, великому царю; да узришь бо, Михаиле Феодоровичу, от утробы твоей нарожденного ты сына, да покорит Господь Бог всякого врага тебе под ноги твои и супостаты; поки нас станет, будем за вас Господа Бога просить и во всем будем давать знать вам; Затим милость Божия и помощь Пречистой, и покров на всяком месте да будет с вами всегда. милостию Божою смиренный єпископ и смиренный игумен Гедеон Заплатинский
14. Посольство представників Овруцького Успенського монастиря (1628 рік)			
<i>19. Лист ігумена Овруцького Успенського монастиря Ф. Кизаревича</i>	Воссоединение Украины с Россией. Документы и материалы в трех томах. – Том 1. – с.76.	Прохання надати милостиню для відновлення монастиря, що був розорений прихильниками Берестейської унії. Більше не маємо до кого звернутися.	пресветлосияющему, благочестивому; нищий во иеромонасах; недостойній вашего пресветлого царского величества богомолец; до лица земли челом бю; к твоей пресветлой, благоутробной, благочестивой царской державе посылаю; молясе,

Документ	Джерело	Короткий зміст	Аргументація / мовні формули
<p><i>царю про надання матеріальної допомоги монастирю, який був розорений уніатами</i></p>			<p>яко пресветлое царское благоутробие твое; меня богомольца своего з братиею моею от себя благодатию своею благословит пожаловать от своих неистоцимых, Богом данных тебе сокровищ помиловать; от своей благодати грамоткою велети известить; уповая же непогрешу в надежду, владыку Христа по все дни живота моего о благосостоянии и благоустронении благочестивой державы царства и пресветлого царского от лица с пресветлою царицею долголетнем здравии молитствовать вашему царскому велению себя должна; всегдашний раб и православный молитвенник ниско челом бью.</p>
<p>15. Приїзд сина Київського митрополита до Москви (1630 рік)</p>			
<p><i>20. Сын Борецкого на службе у царя</i></p>	<p>Архив Юго-Западной России. - Часть I. Том VI - с.599.</p>	<p>Повідомлення про перебування сина Київського митрополита Йова Борецького на службі у московського царя – отримав щедре государеве жалування.</p>	
<p align="center">Контакти за часів Київського митрополита Петра Могили з московським царем Михаїлом Федоровичем (1632 – 1645 роки)</p>			
<p>16. Вихід монахів «на царське ім'я» (1638 рік)</p>			
<p><i>21. Лист ігуменів Василя та Мефодія до ігумена Калістрата із</i></p>	<p>Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 3. – с.9 – 11.</p>	<p>Звинувачення у відступництві від благочестя святого. Ти такий старий, а все ще не зрозумів, що унія – це дуже погано. Хочеш жити з ласки пана – це не надійна річ.</p>	<p>Благоверного царя</p>

Документ	Джерело	Короткий зміст	Аргументація / мовні формули
<i>звинуваченням и у лукавстві та прихильності до унії</i>		Нас звинувачувати у відступництві не варто.	
<i>22.Лист Лубенських монахів ігумену Калістрату про відмову повертати худобу та із звинуваченнями у розкраданні церковного майна та в ересі</i>	Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 3. – с.11 – 12.	Братія повідомила про твої контакти з латинянами; ти це робиш для того, щоб гарно жити; для нас важливіше бути вірними батьківській вірі, навіть якщо мусимо через це жити в злиднях.	Благочестивий цар
<i>23. Чолобитна старців Густинського монастиря про видачу допомоги</i>	Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 3. – с.18 – 19.	Вийшли з Литви у Путивль; через гоніння ляхів на православну віру; в дорозі нас пограбували; також помер наш ігумен Василь- його поховали завдяки матеріальній допомозі добрих людей; протягом п'яти тижнів мешкали в монастирі без государевого жалування та хлібного запаса; те, що брали з собою вже з'їли; тепер не маємо що їсти; просимо збільшити щоденний корм.	Царю государю и великому князю Михаилу Федоровичу всея Руси; нищие богомольцы твои государевы; на твое государевое имя; по своему обещанию; пеши, ограблены; нашу скудость; нас нищих богомольцев твоих; милосердный праведный государь царь и великий князь. Царь государь, смилуйся, пожалуйста.
<i>24. Чолобитна духовника жіночого Ладинського</i>	Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 3. – с.24 – 25.	Вийшли на твоє царське ім'я; зверталися до тебе з грамотами, в яких просили влаштувати для нас монастир; за це обіцяємо	Царю государеву и великому князю; богомольцы твои; на твое царское имя; писали грамоту до твоего пресветлого величества; нас пожаловать богомольцев своих; чтобы нам земли довольно и

Документ	Джерело	Короткий зміст	Аргументація / мовні формули
<i>монастиря про надання притулку та допомоги монахам, які втекли від переслідувань поляків та чолобитна про те ж Ладинського монастиря</i>		виконувати всю необхідну роботу; ми прийшли без корму та без подвод; у нас різноманітні потреби – пограбували вороги-ляхи; прохання надати корм, аби не померли голодною смертю; за це обіцяємо молитися за тебе до кінця земного життя; за це царю буде велика слава у всьому світі.	хлеб, на сено, на дрова, на пруд; указ твоего пресветлого величества великая беда и нужда; голодны; ограблены от врагов ляхов изо всех животов монастырских; просим твоего пресветлого величества православный царь; пожалуй нас; не помрем голодною смертию; молишь за тебя Господа Бога и за твое царство; до кончины живота своего пожили; пожалуй и умилосердись; над нами бедными и нужными в сие время; не попусти нам более волочиться по свету.
25. <i>Чолобитна стариць Ладинського монастиря про те ж саме</i>	Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 3. – с.25 – 26.	Вийшли на твоє государеве ім'я; через гоніння ляхів на православну християнську віру; протягом чотирьох тижнів мешкали в Путивлі без государевого корму та щоденного корму; прохання видати жалувану грамоту про збільшення щоденного корму; обіцяють молитися вічно Богу за царя.	Нищие твои государевы богомольцы; на твое государевое имя; за тебя Бога молишь вечно по своему обещанию; пеши и ограблены; пришли наги и босые; все монастырское имение у нас забрали; царь государь, смилуйся, пожалуй.
17. Посольство представників Видубицького та інших монастирів (1640 рік)			
26. <i>Чолобитна Київського митрополита Петра Могили царю Михайлу Федоровичу про милостиню на</i>	Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 3. – с.27 – 29.	Протягом тривалого проміжку часу не відправляв своїх представників до царя; однак це все через тимчасові негаразди та заколоти у царстві короля Владислава IV, а не через лінощі та небажання; протягом всього цього часу молив Бога за царя, царицю, а також за	во утишение и прибежище всему православному Российскому роду вторицею соорудили; царскою десницею нищету, оскуднение святых и чудотворных мест Киевских обновить и украсить.

Документ	Джерело	Короткий зміст	Аргументація / мовні формули
<p><i>усунення розорених уніатами церков</i></p>		<p>їхніх дітей; подяка за давнє жалування та грамоти; прародітелі царя заснували та прикрасили чимало церков; потім вони були зруйновані в результаті походу Батия Татарина; надсилалає прохання задля втіхи та можливості знайти притулок всьому православному Російському роду вдруге збудувати церкви, а також відновити ті, що були зруйновані прихильниками Берестейської унії; згадки про прародітеля Ярослава, який відновив збудовану князем Володимиром Десятину церкву. Надсилає царю моці та раку для моцей князя Володимира.</p>	
<p><i>27. Челобитна Київського митрополита Петра Могилу царю Михайлу Федоровичу про будівництво монастиря в Москві, які могли б мешкати монахи</i></p>	<p>Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 3. – с.39.</p>	<p>Прохання заснувати монастирь, в якому старці могли б навчати дітей боярських та дітей просто чину навчати грамоти; як приклад згадують про Волоського воєвода.</p>	<p>Царю, государю и великому князю; всея Руси самодержавцу; смиренный отец митрополит; паче всех прошений своих; изрядне бьет челом; благочестивый царь; повели благодатью и казною царскою; о твоём царском величестве и о благоверной царице твоей и о Богом дарованных царских чад; беспрестанно молили Бога; дело то Богу угодно будет, твоему царскому величеству честно и во всех странах преславно; как милосердный царь и светило всему православному роду Российскому; исполню твою государеву волю. Царь государь, смилуйся, пожалуйста.</p>

Документ	Джерело	Короткий зміст	Аргументація / мовні формули
<p><i>Київського Братського монастиря, для навчання дітей Грецької та Слов'янської грамоти</i></p>			
<p>28. <i>Повідомлення від Київського старця Ігнатія про події в Польщі та Україні</i></p>	<p>Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 3. – с.32 – 34.</p>	<p>Послав митрополит Могила з грамотами; розповідає про прихід татар; кримські, ногайські, черкаські люди прийшли і взяли в полон; за ними (догнати) пішов гетьман Конєцпольський; спочатку ві татар йшли звістки, що вони хочуть йти на Московське царства в угоді з Польським королем. Тож в Литовській землі люди жили без відчуття загрози; шляхом обману татари виманили мешканців містечка (под. Воронков), вбили їх чи мало і так почалася війна – приводом послужив той факт, що Конєцпольський побудував місто Кодак (а це османська, а не литовська земля); гетьман відмовив за безчестием – за це султан наслав на литовську землю татар тайним обычем; з татарами у польського короля війни нема; до султана невідомо для чого польський</p>	<p>Потоцький оберігає с квортяным войском, а по-руски с наемными гусарами</p>

Документ	Джерело	Короткий зміст	Аргументація / мовні формули
		король послав гінця. Після Троїцина дня в Литві буде сейм щодо цієї війни. Потоцький оберігає України.	
<p>29. Чолобитна сестри Київського митрополита Йова Борецького Михайлу Федоровичу про допомогу з нагоди розорення від польських жовнірів і татар</p>	<p>Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 3. – с.38 – 39.</p>	<p>Митрополит Й. Борецький служив вірно царю та його батьку патріарху Філарету; і своїм нащадкам наказав так само. Сестрі митрополита стало від ляхів жовнірського війська в маєтності стеснение и от татар разорение; послала сына своего Илью Боярского – просить о милостыне.</p> <p>Згадка про те, що Київський митрополит Йов Борецький завжди вірно служив московському царю та його батьку – своїм нащадкам також наказував вірно служити московському володарю.</p> <p>Зараз до московського царя звертається сестра колишнього Київського митрополита Йова Борецького; апеляції до важкого життя через постійні гоніння від польського жовнірського війська й татарських нападів; тож відправляє до московського царя свого сина Іллю Боярського з проханням про милостиню.</p>	<p>Государю царю и великому князю; твоего государевого верного служителя и богомольца бывшего митрополита родная сестра Агафья; твоя государева богомолеца; твоему царскому пресветлому величеству и отцу блаженные памяти святейшему Филарету; служил верно, до смерти живота своего; служишь тебе вовеки до смерти живота; помнячи твою царскую неизреченную милость к большому брату моему и для его службы и к братьям моим родным; слыша к прочим моим племянникам и детям, которые тебе праведному государю служат, твоя царская неизреченная милость; о твоем царском взыскательность; милосердный, милостивое жалование; для своего царского многолетнего здравия; своим царским пресветлым милостивым жалованием; за благоверную царицу и за ваши царские благородные чада; за многолетнее здоровье во веки должна до смерти живота своего Бога молить; и мои дети, которые ныне со мною не доросли, по моей смерти также рады служишь тебе праведному государю. Царь государь, смилуйся, пожалуйста.</p>
<p>30. Чолобитна</p>	<p>Акты, относящиеся к</p>	<p>Прохання про збільшення</p>	<p>Богомолец; великой чудотворной Лавры Печерской</p>

Документ	Джерело	Короткий зміст	Аргументація / мовні формули
<i>намісника Київського митрополита про корм для коней, дрова та інше</i>	истории Южной и Западной России. – Том 3. – с.42 – 43.	щоденного корму для старців, шляхетських дітей, а також для коней; апеляція до того, що племінник Київського митрополита Йова Борецького отримує государеве жалування та щоденний корм у Путівлі – ми теж так хочемо.	старец с братией; прислан по грамоте о милостивом жаловании; пожалуй нас для своего государевого многолетнего здоровья и для благоверного царевича многолетнего здоровья; царь государь, смилуйся, пожалуйста.
<i>31. Чолобитна намісника Київського митрополита про збільшення жалування та про дозвіл щорічно приїжджати у Москву</i>	Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 3. – с.43 – 44.	Прохання про поновлення жалуванної грамоти для вільного проїзду за милостинею, а також про збільшення щоденного корму – аби не померти з голоду.	Царь государь, смилуйся, пожалуйста.
<i>32. Чолобитна намісника Київського митрополита про раку на моці святого князя Володимира</i>	Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 3. – с.44.	Прохання веліти своїм майстрам раку для мощей прародителя царя святого та равноапостольного великого князя Володимира, яка буде поставлена з його мощами в соборній церкві Святої Софії, яку спорудив великий князь Ярослав, син його.	Государев нищий богомолец наместник; бить челом тебе праведному государю; милосердный государь; по прежней царской милости; милосердный государь, пожалуй своего государевого богомольца; то дело сотворишь и в наследие царствия небесного и славу себе и всему пресветлому твоему царскому роду и во вечную память всему Российскому народу. Царь государь, смилуйся, пожалуй.
<i>33. Чолобитна намісника Київського митрополита</i>	Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 3. – с.43 – 44.	Прохання збільшити щоденний корм; прохання поновити жалувану грамоту – аби старці могли приїжджати для обміну чи купівлі	Царь государь, смилуйся, пожалуйста.

Документ	Джерело	Короткий зміст	Аргументація / мовні формули
<i>про збільшення жалування та про дозвіл щорічно приїжджати в Москву</i>		різноманітних необхідних речей – для старців Святої Софії, Печерської Лаври та Видубицького монастиря.	
34. <i>Чолобитна намісника Київського митрополита старця Ігнатія про нестачу в Печерському монастирі богослужбових книг</i>	Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 3. – с.50 – 51.	Прохання надати жалувану грамоту для вільного проїзду за милостинею – необхідні церковні книги, які були вкрадені під час війни козаків з поляками.	Мы богомольцы твои за тебя государя и за твоих царских благородных чад Бога молили беспрестанно. Царь государь, смилуйся пожалуй.
35. <i>Чолобитна монахів та ігумена Видубицького монастиря царю Михаїлу Федоровичу про милостиню</i>	Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 3. – с.29 – 30.	Ми стискаємося з різноманітними проблемами, одна з яких – це постійні злидні; про добрі справи московського царя знають у різних куточках світу – в Палестині, в Єрусалимі, а також на Афонській горі; прародітелі царя залишили нам чимало монастирів і ми пам'ятаємо про них і сьогодні; тому посилаємо до царя ігумена Сильвестра, який розповість про всі наші потреби; ми ж обіцяємо щоденно келійно молитися за царя.	Правоверный, благочестивый, богомвенчанный, великодержавный, всесветлый, милостью Божьею; самодержавец и многих царств и государств царь и обладатель; нам зело всещедрый господин и благодатель; к пресветлому величеству твоему, благочестивейший царю, с низжайшим поклонением нашим притекаем; упование яко пристанище благодетелей наших; пресветлое и благочестивое величество царства твоего, к немуже многие от стран дальних притекающие, получают щедрство; твоею благодатью хвалятся; молитвами благодеей ради твоих споспешествуют; уповаем на твое пресветлое благоутробие получить; всесветлого твоего царского величества низжайшие

Документ	Джерело	Короткий зміст	Аргументація / мовні формули
			рабы и всегдашние молитвеницы: недостойный Сильвестр Тимофеевич Ясинский рукою власною и вся братия монастыря Выдубецкого Киевского
36. Чолобитна монахів Київського братського монастиря царю Михайлу Федоровичу про милостиню	Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 3. – с.30 – 31.	Ми стискаємося з різноманітними проблемами, зокрема, постійні злидні; про добру славу московського царя знають у різних куточках світу – і на півночі, і на сході, і на заході; тому відправляємо ігумена Леонтія, аби він передав прохання про милостиню для облаштування церкви; за це обіцяють вічно молитися Богу за царя, аби цар мав усе найкраще	Правоверный, благочестивый, Богомвенчанный, великодержавный, всесветлый, милостью Божьею; нам зело всещещадраший; благодатель; сице Богу строящу; на западе, на севере, на востоке слава возвышается; щедрость и благодетельство; Сотворение нижайшего поклонения своего своего до лица земли возвестить; молим Бога о величестве твоего царствия; величества нижайшие рабы и непрестанные молитвенники: иеромонах Леонтий Андреевич, игумен монастыря Братского Киевского святого Богоявления, со всею еже о Христе братиею рукою своею.
37. Чолобитна ігумена та келаря Київського Миколаївського монастиря царю Михайлу Федоровичу про милостиню	Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 3. – с.31 – 32.	Згадка про богоспасаємий град Київ – царська вотчина; постіне зло від ворогів видимих та гонінь лютих; ми втратили все майно – були пограбовані; прохання надати милостиню, а також жалуванні грамоти для можливості вільноприїжджати за милостинею в майбутньому; апеляція до подібної практики в минулому.	Богом избранный, венчанный, превознесенный, пресветлый, благочестивый, великодержавный; самодержавец Руси и многих царств и государств царь и обладатель; нижайший свой до лица земли поклон твоему царскому пресветлому величеству сотвореям; понеже щедроты во милостынях величества твоего многим требующим подаваемый с благодарением от всех повсюду прославляется; худейшие богомольцы величества царствия твоего, желающие той же достигнуть щедроты, прибегаем до величества царствие твоего, молящее прилежно; убогие богомольцы твои; причастники благодати и милостыни; будем Господу Богу благодарение творить; с пресветлою царицею, богоданными чады

Документ	Джерело	Короткий зміст	Аргументація / мовні формули
			– благословить и державу от всяких наветов соблюдать; пресветлого величества твоего царского всех благ присный рачитель и молитвенник повседневный Исая Трофимович архиерей Пустынского монастыря чудотворца Христова Николы при богоспасаемом граде Кieve со всею ежи о Христе братиею.
38. Чолобитна ігумена Києво-Братського монастир про милостиню для прикрашення храму Трьох Святителів у Києві	Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 3. – с.44 – 45.	Згадка про жалуванні грамоти для вільного проїзду старців за милостинею; прохання відновити подібну практику – надати жалувану грамоту для вільного приїзду за милостинею – для реконструкції церкви, яку Київському митрополиту вдалося повернути православним від прихильників Берестейської унії. Обіцянка соборно та келейно молитися Богу за царя.	Государев нищий богомолец Леонтий (игумен Богоявленского Братского монастыря); праведному государю; о твоем государевом милостивом жаловании; царь государь, смилуйся, пожалуй.
39. Чолобитна ігумена Київського Миколаївського монастиря Мтрофана про грамоту для проїзду та про пожертвування та про церковні книги	Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 3. – с.45.	Прохання надати жалувану грамоту для вільного проїзду за милостинею; були пограбовані під час війни між козаками та поляками; також прохання надати милостиню – кілька церковних книг (Минею місячною, Евангелие на престольное и Устав церковный). Обіцянка келейно та соборно молитися за царя.	Государев богомолец Исая, игумен Киевского Николаевского Пустынского монастыря через келаря; милосердный и христолюбивый царь; братия сердцем ожидает; Господь Бог милость, над нами сотворенную, стократною отплатою в сем и в будущем веке ответит. А мы о многолетнем и полезном здравии твоем, при мирном царствии и о благоверной царице твоей и великой княгине и Богом дарованных царских чадах твоего же величества беспрестанно келейно и соборно Господа Бога молить должны. Пожалуй своим

Документ	Джерело	Короткий зміст	Аргументація / мовні формули
<p>40. Чолобитна ігумена Київського Видубицького монастиря Сильвестра про дозвіл його на основі царської грамоти вільно приїжджати в Москву за милостинею для церковного будівництва</p>	<p>Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 3. – с.46.</p>	<p>Прохання надати жалувану грамоту для вільного приїзду старців Видубицького монастирів за милостинею; цей монастир був збудований за часів благочестивих прародітелів та великих князів Київських, пізніше був розорений військами царя Батия; Київський митрополит Петро Могила повернув цей монастир православним від прихильників Берестейської унії – тому необхідна милостиня для його реконструкції.</p>	<p>государевым жалованием, чем тебе государю Бог известить. Царь-государь, смилуйся пожалуй.</p> <p>Братия беспрестанно за тебя праведного государя соборно и келейно Бога молят; я богомолец твой за твое царское неизреченное жалование беспрестанно со всею братиею о полезном здравии и многолетнем царствии величества твоего и о благородной царицы и великой княгине и о Богом дарованных царских твоих чадах соборно и келейно должен Господа молить. Царь государь, смилуйся, пожалуйста.</p>
<p>41. Лист монахів Київського Богоявленського монастиря царю Михайлу Федоровичу про відправлення ікон, богослужбового одягу та богослужбових книг для</p>	<p>Воссоединение Украины с Россией. Документы и материалы в трех томах. - Том I – с.299 – 300.</p>	<p>Прохання надати милостиню – ікони, одяг для священників, богослужбові книги, а також допомогу для Греко-слов'янської школи.</p>	<p>Величество твое знают в северских странах, на востоке и западе – возвешпется; щедродство и благодетельство преславного величества твоего во многих пространных державах, и во святых обителях на востоке сущих греческих, пресветло прославляется; се мы введуще и сим поощряеми, в нужде суще и оскудивающие; многие беды и напасти; во все времена претерпеваем и терпим от многих наводнений и вражд; притекаем к твоей благодати, моляще; мы пренесем жертвы и молитвы перед Богом; Господь утвердит государства и царства величества твоего пресветлого.</p>

Документ	Джерело	Короткий зміст	Аргументація / мовні формули
<i>монастирської церкви та про надання допомоги Греко-слов'янському училищу</i>			
42. Чолобитна монахів Густинського монастиря про відправлення книг та про надання грошової допомоги через тяжке становище монастиря та утиски з боку поляків	Воссоединение Украины с Россией. Документы и материалы в трех томах. - Том I – с.342 – 344.	Прохання надати грошову милостиню та відправити богослужбові книги; згадки про постійні гоніння з боку поляків.	Мы пренесем жертвы и молитвы перед Богом; Господь утвердит государства и царства величества твоего пресветлого.
18. Посольство представників Густинського монастиря (1642 рік)			
43. Чолобитна монахів Густинського монастиря про милостиню для будівництва церкви	Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 3. – с.57 – 58.	Прохання надати милостиню для будівництва церкви; її вже почали будувати, однак коштів для закінчення не вистачає; апеляція до подібних випадків у минулому – приїзд посланника Молдовського володаря; обіцянка повідомляти московському царю про всі	Старцы и богомольцы твоего государевого величества; милосердный государь царь и великий князь; пожалуй нас убогих старцев; Господь Бог на твое царское сердце положит; все мы оскудны; милостивый государь царь и великий князь; ведает Господь Бог нашу приязнь к твоему царскому величеству; имеем надежду только на Господа и на твое царское величество. Царь государь, смилуйся

Документ	Джерело	Короткий зміст	Аргументація / мовні формули
<p>44. Чолобитна монахів Густинського монастиря про милостиню на будівництво церкви з повіомленням про події в Південній Русі</p>	<p>Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 3. – с.58 – 59.</p>	<p>государеві справи. Прохання надати милостиню для будівництва церкви; в Лядській землі панують непотребні князі вельможі та пани іновірні; гоніння на православних; також в Лядській землі панують величезні податки та різноманітні тісноти; прохання надати грамоти для вільного приїзду за милостинею; звістка про останні події в Південній Русі (розорення козаками міста Кодак).</p>	<p>пожалуй. Божьею милостью, пресветлый и Богом венчанный; православный государь царь и великий князь; рабское поклонение до лица земли; мы старцы и молитвенницы всегдашние; долгоденствия, мира, здравия от Вседержителя Бога в расширение государства; победа над видимыми и невидимыми врагами; паче же вечного небесного царствия от усердия нашего получить желаем; благодатель наш и создатель обители нашей; от давних времен привеликое твое царского величества имя в наших недостойных иноческих молитвах незабываемо; будем молить во веки в обители нашей; припадая к подножию ног твоего царского величества престола, убогие старцы и молитвенницы твои; с нижайшим покорением просим; только на Господа и на твое царское величество надежду имеем; вручаемся царской милостыни и щедротству; вашего пресветлого царского величества смиренные и малейшие рабы и молитвенницы всегдашние</p>
<p>45. Чолобитна монахів Густинського монастиря про пропускну грамоту в Московську державу для отримання</p>	<p>Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 3. – с.61 – 62.</p>	<p>Прохання надати пропускну грамоту для вільного приїзду в Московське царство за милостинею; апеляції до того, що старці цього монастиря вийшли «на государеве ім'я»; старці з далеких земель мають грамоти для вільного приїзду, а ми живемо близько – однак можливості вільно</p>	<p>Живем только с милостыни; не имеем ни на кого надежду, кроме Бога и тебя праведного государя; наш убогий погорелый монастырь; мы всегда будем у Господа Бога милости просить за здоровье твоего царского величества и за благоверную царицу и великую княгиню и благоверного царевича и за все благородные чада твои. Царь государь, смилуйся</p>

Документ	Джерело	Короткий зміст	Аргументація / мовні формули
<i>милостині</i>		приїжджати за милостиною не маємо.	
19. Посольство представників Київського митрополита Петра Могили (1644 рік)			
<i>46. Уривок листа Київського митрополита Петра Могили царю Михайлу Федоровичу з подякою за сусальника, а також з повідомленням про події в Молдовії</i>	Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 3. – с.68 – 70.	Висловлювання подяки від Київського митрополита Петра Могили московському царю Михайлу Федоровичу за сусальника; звістка про останні події в Молдовському князівстві.	поклонением всесветлейшему вашему царскому величеству творю; щедротная благодать; с великим благодарением и смиренным челобитьем здрава с миром отпускаю; усердно соборно и келейно день и ночь со всем клиром здешнего моего собора милостивого Бога о долголетнем во здравии пребывании и мирном царствовании светлейшего вашего царского всесветлого величества молитвою вторице к ногам касаясь; себя щедротной и милостивой царской благодати усердно вручаю; всех привременных и вечных благ искрено и усердно желаем раб и всегдашний молитвенник смиренный П. Могила.
Контакти за часів Київського митрополита Петра Могили з московським царем Олексієм Михайловичем (1646 рік)			
20. Посольство представників Густинського та інших монастирів (1646 рік)			
<i>47. Чолобитна Київського митрополита царю Олексію Михайловичу про милостиню для монастиря</i>	Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 3. – с.68 – 70.	Прохання надати милостиню для прикращення монастирів; згадка про пропускні грамоти для вільного приїзду за милостиною.	Всесветлейший, благочестивиший, Богом \ +венчанный, милостью Божию; всещедрящий мой благодатель; ведаю о высокогосподственном великодушии в сицевом цветущем возрасте всесветляшего вашего царского величества; царь и царица - родители наши; відповідні вставки з Біблії; вечное на небесах возмездие и не в незабытную в

Документ	Джерело	Короткий зміст	Аргументація / мовні формули
			<p>предние веки память; щедрая милостыня и обильное жалование; всесветлейшего вашего царского правомерного величества всех правомерных и вечных благ усерднорачительный раб и всегдашний молитвенник смиренный;</p>
<p>48. Чолобитна Київського митрополита Петра Могили царю про дозвіл Лубенським монахам приїхати з чолобитною з приводу бід під час козацької війни</p>	<p>Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 3. – с.79 – 80.</p>	<p>Звернення Київського митрополита Петра Могила до московського царя з проханням про надання дозволу монахам Лубенського монастиря за милостинею; згадка про численні лиха під час козацької війни.</p>	<p>Божею милостью, благоверный, благородный, христоробивый, Богом венчанный</p>
<p>49. Чолобитна ігумена Пустинського монастиря І. Трофимовича з братією про жалувану грамоту для прохання про милостиню</p>	<p>Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 3. – с.71 – 73.</p>	<p>Прохання надати жалувану грамоту для вільного приїзду за милостинею.</p>	<p>Божею милостью благоверному,, благородному, христоробивому и Богом венчанному непобедимому; благодати и благословения, победы, пребывания мирного, здоровья, долгоденствия, спасения и оставления грехов; благочестивого и мирного строения и сех благ здешних и будущих; непобедимый царь; от всепрещедрящего Владыки Бога и земли всеумилительною душею и правостию сердечно проник - получить желаем; малейший раб и молитвенник; о зело преславной и благочестивой по совету Божию смерти благоверных и Богом венчанных в царях величайших; благочестие</p>

Документ	Джерело	Короткий зміст	Аргументація / мовні формули
			<p>высочайших ревнителей; святолепная его царица; благодетель; нашего смирения презельных щедротелей; старцы и юные плачут - исполни и обитель нашу смуту; не малую бо радость нам сие прнесет; вашему царскому величию всего блага временного и вечного истинный желатель, раб и присный молитвенник, смиренный.</p>
<p>50. Чолобитна ігумена Густинського монастиря про милостиню, яку прислали разом з будівельником того ж монастиря Іоною</p>	<p>Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 3. – с.73 – 75.</p>	<p>Прохання передати милостиню для Густинського монастиря через посланця цього ж монастиря.</p>	<p>Божею милостью, пресветлый, Богом венчанный, Богом избранный, Богом посаженный православный; от всеправещий десницы небесного Царя в премногие лета, по желанию сердца, в благоденствии вздравствовать и бессмертною славою на все видимые и невидимые враги изрядная победа; со многим покорением; умне касающася благолепному подножию, раболепное смиренное поклонение отдаючи, умилено молим; умилосердья над нищетою нашею; родитель всегда милостыню давал; милых родителей, боголюбезного отца и вожденной матери, нам всещедрых благодетелей; не только сорокоушь отслужим Богу належающий, но и до кончины жительства нашего всемилостивого Бога молить не престанем; удостоит владыка вечной жизни, царства бессмертного; во многие лета вашу милость сподобил; со всеми боголюбезными сердолбными приятелями и со всем православным ополченным синклитом пресветлой царской милости и велелепной державности десницы царствовать поклоняем главы наши подножию твоему царскому, прилежно просим и умиленно молим;</p>

Документ	Джерело	Короткий зміст	Аргументація / мовні формули
			яко Бог сам преподаст до сердца твоего царского через сих посланных братии нашей; прилежно молим, ущедрит нас милостью своею благодетельною и пространною десницею; прелюбезный отец вашего царского величества; пожаловать благоутробным своим щедротством; получить за воздаяние стократных вечных благ наследие; щедротству и благодетельству царскому вручаемся; пресветлого царского вашего величества смиренные рабы и всегдашние прилежные молитвенницы и всех временных и вечных благ рачители присный (смиренный);
51. Чолобитна Видубицького монастиря про милостиню на монастир та про пожалувану грамоту для приходу видубицьких монахів у Москву	Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 3. – с.75 – 77.	Прохання надати милостиню для Видубицького монастиря, а також жалувану грамоту для вільного приїзду за милостинею монахам Видубицького монастиря.	Божею милостью, благоверный, благородный, христоролюбивый, Богом венчанный,
52. Чолобитна Мгарського монастиря про милостиню та про жалувану грамоту	Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 3. – с.81 – 82.	Прохання монахів Мгарського монастиря надати милостиню та жалувану грамоту.	Божею милостью, благоверный, благородный, христоролюбивый, Богом венчанный

Документ	Джерело	Короткий зміст	Аргументація / мовні формули
Київські церковні посольства у другій половині XVII століття			
Контакти часів Київського митрополита Сильвестра Косова (1647 – 1657 роки)			
21. Посольство представників Київського митрополита Сильвестра Косова (1650 рік)			
<i>53. Лист киевского митрополита С. Косова белгородскому воеводе Б. Репнину – подяка за подарунок</i>	Воссоединение Украины с Россией. - Том 2 – с.380.	Дякую за подарунок, який передали через Василя Струкова	О любовном мне же зило приятном любви твоей начертание ко смирению нашему велице благодарны есми; от любви твоей; благослвение наше от престола святого апостола Андрея Первозваного твоему благородию посылаем; милости твоей всех благ рачител.
22. Посольство представників кількох монастирів (1650 рік)			
<i>54. Розповіді келаря Акакія іа старця Єзекії з Кутенського монастиря в Ориє – про рішення сейму одо релігійних питань</i>	<i>Заборовский Л.</i> Католики, православные, униаты: проблемы религии в русско-польско-украинских отношениях конца 40-х - 80 гг. XVII в. Документы. Исследования. Часть 1: Источники времени	Повідомлення про рішення сейму – в черкаських містах не будуть жити євреї, а також всі єврейські церкви і римські костели будуть перетворені на православні церкви.	Аргументація відсутня.

Документ	Джерело	Короткий зміст	Аргументація / мовні формули
	гетманства Б. М. Хмельницького. – Москва, 1998.– с.75.		
<p>55. Лист Львівського єпископа Арсенія Желіборського – про приїзд в Москву його родича Андрія та прохання про милостиню для Львівського кафедрального храму святого Георгія</p>	<p>Памятники, изданные Киевской Комиссией для разбора древних актов. – Том 3. – с.65 – 66.</p>	<p>Прохання про милостиню від московського царя для храму святого Георгія, оскільки там немає архієрейських речей – цей храм пограбували татари і скіфи. У відповідь на це обіцяють прислати послання.</p>	<p>Ради любви Христовы и к великому его милости господарю и царю Московскому.</p>
23. Посольство київських старців Арсенія та Епіфанія			
	Ф.124. – Оп.1. – Спр.83		
24. Посольство представників кількох монастирів (1651 рік)			
<p>56. Розповіді старця Григорія дорогобузького Бізюковського монастиря – про польсько-українські суперечки</p>	<p>Заборовский Л. Католики, православные, униаты: проблемы религии в русско-польско-украинских отношениях конца 40-х - 80 гг. XVII в. Документы.</p>	<p>На сейм прибули козаки з вимогою до короля дотриматися умов Зборівського договору і відмінив Берестейську унію. У відповідь на це польський король звернувся до папи римського. Той закликав польського короля оберігати Берестейську унію і йти з військом на козаків.</p>	<p>Аргументація відсутня.</p>

Документ	Джерело	Короткий зміст	Аргументація / мовні формули
<i>щодо ліквідації унії</i>	Исследования. Часть 1: Источники времени гетманства Б. М. Хмельницкого. – Москва, 1998. – с.95 – 96.		
<i>57. Розповіді монаха оршанського Кутеїнського монастиря Григорія – про позицію православного населення в Білорусії та про зв'язки з повстанням на українських теренах</i>	<i>Заборовский Л.</i> Католики, православные, униаты: проблемы религии в русско-польсько- украинских отношениях конца 40-х - 80 гг. XVII в. Документы. Исследования. Часть 1: Источники времени гетманства Б. М. Хмельницкого. – Москва, 1998. – с.96.	Повідомлення про те, що всі черкаси (люди всіх чинів з різних міст) готові йти на війну з поляками за необхідності.	Аргументація відсутня.
<i>58. Лист С. Косова царю про привілеї київського духовенства</i>	Ф. 124. – Оп.1. – Спр.51	Зміст нам не відомий.	Аргументація нам не відома.
25. Посольство київських ієрархів (1654 рік)			
<i>59. Грамота митрополита Косова</i>	Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 10. – с.708 – 712.	Пояснення чому так довго не відправляв своїх посланників до царя – не було відповідного наказу гетьмана Хмельницького. Прохання	Богомолец твой царский, смиренный; доброго здравия, долгоденствия и спасения желает; сынов содержания отсюда, яко многими гонении от иноверных, иже многообразных претерпеша; под

Документ	Джерело	Короткий зміст	Аргументація / мовні формули
		не будувати укріплень в Києві на території Софійського монастиря, оскільки ця земля належить Київській митрополії. Прохання видати грамоти, які підтверджують всі права та володіння монастирів Київської митрополії (землі та ґрунти). Обіцянка щоденно молитися за всю царську родину.	крепкую руку достигнути, милостью твоею прияти сподобишася; и мене таяжде радость, наипаче пастыря, утешает; пастырь и овца идут под крепкую руку; смиренно и доброхотно преклоняемся; прежде от благочестивы князей российских, посем от королей польских данын и утверждений, яко православный царь наш; на враги победы и одоления, о благом долгоденственном пребывании; благоутробной милости вашего царского величества себя самого со всем моим духовенством смиренно вручаю.
<i>60. Грамота царю чернігівського єпископа Зосіми Прокоповича</i>	Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 10. – с.718 – 720.	Висловлювання великої радості через те, що два православні народи об'єдналися під владою православного володаря.	Аки храбый Гедеон ополчился еси щитом истинного рвеня; яко Константину Великому, одолети всем супостатам, востающим на скипетр царский и веру православную искоренить ухищрющих; всех еретиков и махметов, яко аспиды и василиски, ногами попирати и царства их престол во области своей царской иметь
<i>61. Грамота царю архімандрита Печерського монастиря Йосифа Тризни</i>	Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 10. – с.720 - 721	Прохання видати жалувані грамоти, які підтверджували всі володіння Печерського монастиря. Передача царю подарунків – хрест, книги (Беседы Апостольские с толкованием, Апокалипсис) та мощі святого преподобного Марка Печерського	На много лета здравствовать телесне и душевне усердно желает; якоже некогда Данила; от супостат наших присно насильствуеиных и нещадным гонения томительством всегда наветуемых; изъять нас от поглощения львов, люте на ны рыкающих; врагом в лице стати и народ наш восточный от порабощения тех осводити; яко орел птенца под крыло и осени нас скипетром державы своей; да воздаст мзду стократными воздаяниями в сем веце и в будущем, и да сотворит победу, не точию всех врагов одолеть, но и православной веры учения во всем мире распространить; препосылаем оружие

Документ	Джерело	Короткий зміст	Аргументація / мовні формули
			непобедимое на всякого врага и супостати; великому и храброму царю Константину; здравия, долгоденствия, душевного спасения, тихомирного пребывания и на враги одоления усердно желаем
62. Грамота царю намісника Київського Богоявленського о Братського монастиря ієромонаха Феодосія Софоновича	Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 10. – с.729 – 733.	Висловлювання радості, що православний володар взяв їх під свою опіку. Прохання підтвердити жалувані грамоти про всі права і привілеї Братського монастиря. Прохання видати грамоти воевод та гетьману, аби вони оберігали всі права і привілеї Братського монастиря. Прохання повернути гроші та маєтності, які у монастиря забрали київський воевода Адам Кисіль та шляхтич Воронич.	Благодарственно проповедуем милость; яко природному своему царю православному, яко рабыни государю, с радостью главу преклняет; в защищение свое приемшли и крепкую десницу свою упадающей от гонений подаешь; радуемся о таком превожделенном соединении; нынешнее соединение утверждая, и вся враги под нози покаяря, мирное расширение державы и с долгоденственным благим пребыванием дарует; под твою державу с радостью главы наши преклоняем; страх от иноверных мятежев
63. Грамота царю колишнього учня Братських шкіл писаря Івана Виговського	Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 10. – с.733 – 735.	Братський монастир виховав чимало щирих і праведних православних людей. Тому цар має надати цьому монастирю свою милостиню.	Мнеший и последний слуга; иноплеменных и нечестивых Ляхов и Литвы безбожные, много пострадаша; по вере православной до конца претерпеша
64. Чолобитна архімандрита Печерського монастиря Йосифа	Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 10. – с.741 – 743.	Прохання підтвердити всі грамоти про права і привілеї монастиря; підтвердити положення про духовний суд; повернути всі маєтності та гроші, які монастир втратив під час повстань.	Подібні грамоти видавали російські князі та царі, а також польські королі.
65. Чолобитна	Акты, относящиеся к	Прохання надати жалувані грамоти	Ради от Ляхов великого разорения и от пожарного

Документ	Джерело	Короткий зміст	Аргументація / мовні формули
<i>намісника Богоявленського о Братського монастиря Феодосія Софоновича</i>	истории Южной и Западной России. – Том 10. – с.742 – 743.	на володіння різними маєтностями, якими монастир вже володів. А також про грамоти на маєтності замість грошей, які у монастиря забрали київський воєвода Адам Кисіль та шляхтич Воронович.	от того же врага веры христианские испустошения.
<i>66. Чолобитна архімандрита Слуцького, ігумена Михайловського о Золотоверхого монастиря</i>	Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 10. – с.743 – 744.	Прохання відновити жалувані грамоти на ті маєтності, якими монастир вже володіє. Також прохання про жалувані грамоти на нові маєтності.	Имеем много убытку через тую войну, все маєтности рвзорены; наш монастирь, как от войска польского, так и от литовского суть разорены; занеже то людская злость всегда клевету делает.
<i>67. Чолобитна Інокентія Гізеля, ігумена Микола- Пустинського Київського монастиря</i>	Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 10. – с.745 – 746.	Прохання видати жалувані грамоти на ті маєтності, якими монастир вже володіє. Також прохання про жалувані грамоти на нові маєтності, замість тих, що в результаті козацької війни опинилися у власності поляків.	Подібні грамоти видавали російські князі та царі, а також польські королі. Подібні грамоти видавали російські князі та царі, а також польські королі.
<i>68. Чолобитна Климентія Старушича, ігумена Видубицького монастиря</i>	Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 10. – с.746 – 747.	Видубицький монастир, який збудували за часів князя Всеволода Ярославовича, був кілька разів зруйнований – ханом Батием та лжеархієпископом Рогозою. Прохання надати милостиню для продовження будівництва нового храму.	От христолюбивых князей и панов русских наданого
<i>69. Чолобитна</i>	Акты, относящиеся к	Прохання підтвердити	Присный богомолец; яко многие скорби и гонения

Документ	Джерело	Короткий зміст	Аргументація / мовні формули
<i>ігумена Інокентія Гізеля</i>	истории Южной и Западной России. – Том 10. – с.751 – 754.	підпорядкування Київської митрополії Константинопольському патріархату. Київського митрополита не має обирати чи затверджувати Московський патріарх.	претерпехом, верыради православная; яко ваше царское величество освобождения и утешения ради верных; при нашем пастыре оставить изволить
<i>70. Чолобитна Інокентія Гізеля</i>	Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 10. – с.753 - 754.	Прохання підтвердити всі права і привілеї монастиря. Також прохання надати грамоту гетьману Богдану Хмельницького, аби він повернув монастирю всі маєтності, які він забрав.	Всегдашний богомолец; со слезами; за обитель зело обнищавшую
26. Посольство Києво-Межигорського ієромонаха Іокима Савелева (1657 рік)			
	Ф.124. – Оп.1. – Спр.200		
Контакти за часів Київського митрополита Діонісія Балабана (1657 – 1663 роки)			
27. Посольство Києво-Видубицького монастиря (1658 рік)			
	Ф.124. – Оп.1. – Спр.216		
28. Посольство від Інокентія Гізеля (1658 рік)			
	Ф. 124. – Оп.1. – Спр.12	Прохання залишити Київську митрополію у підпорядкуванні Константинопольського патріархату.	Привезли частичку мощей князя Володимира.
29. Посольства представників кількох монастирів (1659 рік)			
<i>71. Від ігумена Густинського монастиря</i>	Памятники, изданные Киевской Комиссией для разбора древних актов. – Том 3. – с.393 – 395.	Прохання надати милостиню – матеріали для реставрації ікон, церковні книги (Міней 12, Апостол та Євангелія), а також церковний одяг. Також прохання надати	Со всегдашними молитвами раболепное поклонение; по грехом нашим наведил нас мимошедшего времени злютыми враги; паки дерзам смиренно молить богоподражательного царского величества

Документ	Джерело	Короткий зміст	Аргументація / мовні формули
		жалувану грамоту про право володіння кількома селами, якими зараз володіє князь Михайло Вишневецький і від якого ми терпимо різноманітні біди.	
<i>72. Від ігумена От Ладинського Покровського монастиря</i>	Памятники, изданные Киевской Комиссией для разбора древних актов. – Том 3 - с.396 – 398.	Повідомлення про наїзд на монастир людей Івана Виговського. Тому прохання про царську милостиню – церковні книги, а також жалувана грамота на володіння млинами. Також прохання надати жалувану грамоту з правом вільно приїздити в Москву за милостинею.	Убогие старицы; яко от агарян безбожных; умиленно преклоняем главы свои смиренные и слезно молим
30. Посольство ніжинського протопопа Максима Филимоновича (1659 рік)			
	Ф.229. – Оп.1. – Спр.44 Ч.2		
31. Посольство Чернігівського та Новгород-Сіверського архієпископа Лазаря Барановича (1659 рік)			
	Ф.229. – Оп.1. – Спр.32		
32. Посольство архімандрита Києво-Печерського монастиря Інокентія Гізеля (1661 рік)			
<i>74. Прохання архімандрита Києво-Печерського монастиря і. Гізеля кийвським</i>	Ф.124. – Оп.1. – Спр.280	Зміст нам не відомий.	Аргументація нам не відома.

Документ	Джерело	Короткий зміст	Аргументація / мовні формули
<i>воеводам</i>			
75. <i>Скарга архімандрита Києво-Печерського монастиря І. Гізеля – збитки маєтностями монастиря від ратних людей</i>	Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 5 – с.69 – 70.	Скарга на постійні набіги ратних людей на містечка, якими володіє Печерський монастир. Прохання видати царську грамоту, яка б забороняла такі набіги.	Нижайшее мое поклонение со всею о Христе братиею смиренно отдаю
33. Посольство різних монастирів (1660 рік)			
76. <i>Чолобитна ігумена Трьохтимирівського монастиря</i>	Памятники, изданные Киевской Комиссией для разбора древних актов. – Том 3. – с.428 – 432.	Потерпаємо від постійних нападів запорожців, татар і поляків. Згадки про умови Переяславської угоди. Згадки про дії гетьмана Юрія Хмельницького. Прохання про царську милостиню – церковна утварь, гроші, жалувані грамоти, ікони, церковні книги (Устав).	Вашего царского величества богомолец; мы повинны будем Господа Бога благать за спасение, здравие и благоденствие, и прославятся щедроты и милость пред Богом в безкровной жертве нашей; вторицею и третицею и посетне молится о сем; жебы наш труд и праця не вотще пошла; не подобает бо нам от вашего лица пресветлого выйти тощим и скорбним; в безкровной жертве и недостойных мольбах
77. <i>Лист ігумена Лубенського о Мгарського</i>	Ф.229. – Оп.1. – Спр.36	Зміст нам не відомий.	Аргументація нам не відома.

Документ	Джерело	Короткий зміст	Аргументація / мовні формули
<i>монастиря</i>			
34. Посольство різних монастирів (1661 рік)			
<i>78. Лист колишнього старця Печерськог о монастиря Гаврила – прохання про допомогу Софійськом у монастирю</i>	Ф.124. – Оп.1. – Спр.316	Зміст нам не відомий.	Аргументація нам не відома.
<i>79. Лист намісника Києво-Софійськог о монастиря Гаврила</i>	Ф.229. – Оп.1 – Спр. 77	Зміст нам не відомий.	Аргументація нам не відома.
<i>80. Лист Печерськог о старця Варлаама</i>	Ф.124 Оп.1. – Спр.285. та Спр.18 арк.1-12	Зміст нам не відомий.	Аргументація нам не відома.
35. Посольство Максима Филімоновича (1662 рік)			
<i>81. Лист Максима Филімонов</i>	Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том	В минулому отримав царське жалування та казну – все це роздав різним людям. Тепер до нього	Бьет челом богомолец твой; тебе служат и добра хотят

Документ	Джерело	Короткий зміст	Аргументація / мовні формули
<i>ича з проханням</i>	5 – с.103 – 104.	звертаються козацька старшина, козаки, полковники, а царської казни немає. Тому просить поновити царське жалування та царську казну.	
36. Посольство київського протопопа Василя Прокоф'єва (1662 рік)			
	Ф.229. – Оп.1. – Спр.5859. 48.1.		
37. Посольство різних монастирів (1663 рік)			
82. <i>Лист ігумена Київського Межигірського монастиря Варнави Лебедівича – прохання про допомогу</i>	Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 5. – с.180 – 182.	Прохання надати царську милостиню, оскільки в них немає жодних джерел для прожитку. Також просять про допомогу Адама Кисіля.	Пресветлому вашему царскому величеству; со многим смирением нашим, паче же со слезами ко премногим пресветлого царского вашего величества щедротами припадающе, умиленно болезненными глаголы молимся
83. <i>Лист колишнього старця Києво-Печерського монастиря Іларіона – про допомогу</i>	Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 5. – с.183 - 184	Прохання надати царську допомогу для продовження будівництва церкви, яке започаткували за часів митрополита Могили. Згадки про набіги татар і утисків з боку польського короля.	Нам под крыльями вашего царского величества будучи; не отступай нас ваша царская милость, государь наш милостивый; плоть от плоти твоя и кровь от крови есми; Богу на хвалу вечную, а вашей царской милости на славу и на честь вечную.

Документ	Джерело	Короткий зміст	Аргументація / мовні формули
84. Лист єпископа Мефодія – прохання прилати ратних людей в Київ та повідомлення про намір польського короля продовжити похід на українські терени	Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 5. – с.184 - 185	Прохання прислати в Київ та інші міста ратних людей, оскільки військо польського короля вже біля Білої Церкви, потім прибуде в Київ, а після цього перейде Дніпро. Запевнення, що Іван Брюховецький вірно служить царю, а Павло Тетеря є зрадником.	Против твоих недругов и неприятелей; от всего сердца верно служит и служить хочет; как за великою стеною твердою стоит и стоять будет.
85. Грамота єпископа Мефодія	Ф.229. – Оп.5. – Спр.4	Зміст нам не відомий.	Аргументація нам не відома.
38. Посольство Лазаря Барановича (1664 рік)			
86. Лист Л. Барановича до царя	Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 5 – с.228 – 230.	Прохання надати допомогу для відновлення Спаського монастиря у Новгороді-Сіверському – соболі для прикращення ікон, церковні книги (Євангеліє та Біблія); також прохання надати папір для можливості надрукувати церковну книгу.	Благодетелю моему великому и многомилостивому; аз смиренный; всегдашний богомолец и слуга; мое благодарственное д лица земли челобитье; поклоніння перед царем – порівня з поклонінням перед Ісусом Христом; держите в руке звезды – яко небо украсите; аз веден щедротами, яко звездами; ми нищии и убогие, поэтому поклоняемся с благодарением и молитвами; на всяку похвалу Божию, да

Документ	Джерело	Короткий зміст	Аргументація / мовні формули
			приложатся лета живота до дне рода и рода; молю Господа, да подаст мне силу прийти и поклониться; урочки з Псалому №90.
87. Лист Л. Барановича царю з проханням	Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 5 – с.196 – 197.	У відповідь на наші гріхи Господь зруйнував наш дім, тому просимо надати царську допомогу для його відновлення.	Аз смиренный; всегдашний богомолец; мои недостойные архиерейские молитвы, низко челом бьючи; не имамы иного пребежища; в последним оскуднении нашем.
39. Посольство різних монастирів (1665 рік)			
88. Чолобитна протопопа Єрофея та священника Івана	Ф.124. – Оп.1. – Спр.391 та Спр.25 арк.1-18	Зміст нам не відомий.	Аргументація нам не відома.
89. Лист ігумена Трійцького Густинського монастиря царю	Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 6 – с.71 – 72.	Ігумен посилає монахів до Москви задля отримання царської милостині – церковні книги (Апостол, Євангеліє, Псалтир, збірник Златоуста, Біблія та Тріод), ікони та одяг для дякона і священника.	Смиренный и zelo недостойный игумен; со многим смирением благолепному подножию царской светлости нижайшее поклонение; милотивого Бога молим за твою святую милостыню, за царицу, за ваших чад, за всех князей и бояр и за всех православных, за одоление всех врагов
90. Чолобитна братії Успенського Канівського монастиря	Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 6 – с.64 – 65.	Минулого року, після Переяславської ради, до Москви приїхав архімандрит Кобринський та наш ігумен Канівський Йов Заюнчківський – їм видали грамоти, які дозволяють володіти хуторами, маєтностями та млинами. Також жалувані грамоти, які дозволяють приїздити в Москву за милостиною кожні п'ять років. Всі	Бьют челом богомольцы твои.

Документ	Джерело	Короткий зміст	Аргументація / мовні формули
		ці грамоти забрали Юрій Хмельницький та Павло Тетеря. Тому прохаємо відновити всі жалувані грамоти.	
<i>91. Від єпископа Мефодія та від київського духовенства</i>	Ф.229. – Оп.1. – Спр.61 Ч.1	Зміст нам не відомий.	Аргументація нам не відома.
40. Посольство Мстиславського і Оршанського єпископа Мефодія (1666 рік)			
<i>92. Розповіді єпископа Мстиславського Мефодія перед П. Шереметьєвим</i>	Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 6 – с.78 – 80.	Єпископ Мефодій переживає, що московський цар хоче обмежити їхні права і вольності – їх змусять прийняти митрополита, якого оберуть у Москві, а також Київська митрополія буде підпорядкована Московському патріарху. Петро Шереметьєв переконує його, що спосіб обрання митрополита не змінюються, а справу підпорядкування Київської митрополії вирішать Вселенські Патріархи.	Аргументація відсутня.
41. Посольство представників Києво-Печерського монастиря (1668 рік)			
<i>93. Прохання архімандрита та братії</i>	Ф.124. – Оп.1. – Спр.541	Зміст нам не відомий.	Аргументація нам не відома.

Документ	Джерело	Короткий зміст	Аргументація / мовні формули
<i>Києво-Печерськог о монастире м</i>			
<i>94. Лист архімандри та та ігуменів Києво-Печерськог о монастиря – висловлюва ння подяки</i>	Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 7. – с.119 – 121.	Братія Києво-Печерськог о монастиря висловує подяку царю за надання милостивої грамоти, а також за повернення грошей, які царські воеводи позичали під час козацьких війн.	Божиєю милостью благоверному царю.
42. Посольство старости Федора Предремирського (1669 рік)			
	Ф.124 Оп.1 №573 +№26 арк.1-43		
43. Посольство представників Київської митрополії (1669 рік)			
<i>95. Лист ніжинськог о протопопа С. Адамова – донос на гетьмана Многогрішн ого</i>	Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 8. – с.9 – 12.	Гетьман Демян Многогрішний та Чернігівський архієпископ увязнили С. Адамовича і не пускають на волю. Кошовий полковник міста Прилуки всіляко знущається над дружиною С. Адамовича. Переконує у невірності гетьмана Многогрішного московському царю. Прохання направити ратних людей у	Помазанник Божий.

Документ	Джерело	Короткий зміст	Аргументація / мовні формули
		малоросійські міста.	
96. Лист С. Адамова – про вірність Многогрішного та прохання на виводити ратних людей	Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 8. – с.13 – 15.	Прохання не розголошувати про його листи до московського царя. Прохання відпустити в Малу Росію з царськими грамотами. Прохання допомогти всіляко дружині С. Адамовича.	Благодатель мой; искатель милости; последний раб.
97. Чолобитна Києво-Печерського Анатолія – про зрадників	Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 8. – с.15 – 20.	Київський митрополит, ігумени кількох монастирів та ієрархи за намовлянням гетьмана зрадили московського царя.	Богомолец твой.
98. Чолобитна Л. Барановича – про повернення грошей	Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 8. – с.58 – 59.	Прохання заплатити гроші за те, що царські люди користувалися помістями Чернігівського архієпископа.	Богомолец твой
99. Лист І. Гізеля – про вірність Йосифа Тукальського	Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 8. – с.130 – 134.	Прохання дозволити Йосифу Нелюбовичу-Тукальському стати Київським митрополитом; запевнення у вірності Тукальського православ'ю; інакше є небезпека того, що козаки на чолі з Дорошенком з'єднаються з	Вечный богомолец и раб; яко верный раб; муж мудрый, благочестивый, во всем искусный, православия презелный ревнитель, веры святой восточной столп непоколебимый; верная служба; обитель святых и всех христиан; твердый охранения православия тщатель

Документ	Джерело	Короткий зміст	Аргументація / мовні формули
		татарами.	
100. Лист Й. Тукальського о про свою вірність	Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 8. – с.130 – 134.	Прохання дозволити йому стати Київським митрополитом; запевнення у своїй вірності православ'ю та московському царю.	Богом избранному, Богом почитаному, благочестия подражателю крепкому и непоколебимому; богомолец смиренный
101. Прохання милостиню від ігумені Києво-Печерського монастиря	Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 8. – с.135 – 136.	Прохання надати милостиню, оскільки в іншому випадку монастир не зможе існувати.	Бьют челом бедные и разорённые богомольцы; от многих лет в великих скорбях и в нуждах и в гонении прибываем; наипаче скорбь и нужду и голод великий терпим, подаяния никакого и милостыни не от кого не имеем, живем от трудов рук своих; ручного дела не малого продать не можем и не кому; милосердная и преподобная
102. Лист Л. Барановича – про книгу Інокентія Гізеля «Мир с Богом человеку»	Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 8. – с.136.	Прохання прийняти книгу архімандрита Києво-Печерського монастиря Інокентія Гізеля «Мир с Богом человеку», яку привезуть посланці гетьмана Дем'яна Ігнатовича.	Божию милостью великому государю царю и великому князю; при низком челобитью благословение мое архиерейское и молитвы всегдашние с услугами препосылаю.
103. Чолобитна Києво-Печерського архімандрита І. Гізеля – про маєтності та незалежніс	Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 8 – с.147 - 151.	Всі маєтності, села та вотчини Києво-Печерського монастиря розорені ляхами, татарами, козаками та руськими людьми; мешканці монастиря не мають їжі, одягу, воску, свічок, всі скоро помруть. Прохання надати села чи готовий хліб з Брянська; прохання грамотами підтвердити право монастиря володіти маєтностями;	Понеже обитель наша святая Печерская зело оскудела,

Документ	Джерело	Короткий зміст	Аргументація / мовні формули
<i>ть монастиря від Київської митрополії</i>		прохання пожалувати маєтності, які забрали у поляків; прохання підтвердити незалежність Києво-Печерського монастиря від Київського митрополита.	
<i>104. Чолобита ігумені Афанасії Юдицької – про маєтності</i>	Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 8. – с.150.	Прохання підтвердити право монастиря володіти маєтностями.	Божиєю милостью великому государю царю и великому князю.
<i>105. Чолобита Лазаря Барановича</i>	Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 8. – с.171 - 172.	Прохання відправити ратних людей в малоросійські міста для захисту від татар і Суховієнка.	Божиєю милостью великому государю царю и великому князю
<i>106. Письмо от Лазаря Барановича – про книгу «Труба»</i>	Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 8. – с.205- 206.	Прохання посприяти виданню книги «Труба» в Москві за кошти з царської казни. Обіцянка, що ця книга допоможе царю знайти розраду через смерть цариці.	Божиєю милостью великому государю царю и великому князю
<i>107. Лист І. Гізеля – подяка за подарунки</i>	Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 8. – с.216 – 217.	Подяка за милостиню для Києво-Печерського монастиря – 5 сорок соболів та 500 червоних золотих.	Богом избранный и Богом венченный.
<i>108. Розповіді Симеона Адамова</i>	Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 8. – с.259 –261.	Приїхав з дорученням від гетьмана Дем'яна Ігнатовича бити чолом перед царем – прислати ратних людей на чолі з князем Григорієм Ромадановськи, не вірити поганим словам протопопа про гетьмана	Аргументація відсутня.

Документ	Джерело	Короткий зміст	Аргументація / мовні формули
<p>109. <i>Лист Л. Барановича – допомога ратними людьми та друк книги «Труби»</i></p>	<p>Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 9. – с.66 - 67.</p>	<p>Дорошенка, Суховієнко та інші запорозці хочуть з'єднатися з татарами і прийти до Чернігова.</p> <p>Прохання прислати ратних людей в малоросійські міста – подібне прохання має й гетьман Демян Ігнатович. Прохання надрукувати книгу «Труба» в московській типографії.</p>	<p>Божиєю милостью, благодетелеви моему премилостивому, смиренный архиепископ, при челобитье моем, благословение и молитвы мои вручаю, многочастне и многообразне пиша, ныне нас орда напаствует, а я не имаю помочи от ратных людей, наше попросие ордам врата отверзет, смилуйся государь царь и великий князь, на помощь отчины своей Украины, против недругов вашего царского пресветлого величества, бусурман разогнать, преврать под вашу царского пресветлого величества высокую руку; в честь и хвалу Богу, на вечную славу державы вашего царского пресветлого величества; благословение свое и молитвы вручаю, смиренный и всегдашний богомолец</p>
<p>110. <i>Повідомлення ієродиякона Мелетія – про зустріч олександрійського патріарха Паїсія</i></p>	<p>Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 9. –с.129 - 132.</p>	<p>За наказом московського царя ієродиякон Мелетій супроводжував олександрійського патріарха Паїсія до Києва та Волоської землі; олександрійський патріарх Паїсій попросив повідомити гетьмана Дем'яна Ігнатовича про його приїзд – ієродиякон виконав це прохання, гетьман в цей час був засмучений (в містах немає достатньої кількості ратних людей, а полтавський, лубенський, миргородський и</p>	<p>Богомолец твой, видя их такое сумление и плач</p>

Документ	Джерело	Короткий зміст	Аргументація / мовні формули
		<p>гадяцький полки, а також деякі міста переяславського полку залишаються вірними Дорошенку), торгові люди з Москви торгують разом із зрадниками (прихильниками Дорошенка), посли Дорошенка перекоють, що він буде гетьманом обох сторін Дніпра. Ієродиякон Мелетій переконував у прихильності царя до гетьмана Ігнатовича та до всіх православних людей. Після цих слів гетьман послав свого брата Василя зустріти олександрійського патріарха Паїсія, також його супроводжували інші люди. Отримав вістку про те, що Дорошенко надіслав різноманітні подарунки османському султану. Є чутки про те, що Хмельницький також збирає орди. В Києві разом з олександрійським патріархом Паїсієм чекаємо на посланця від гетьмана Дорошенка.</p>	
<p>111. Лист Л. Барановича – про невдоволення Многогрішного та про</p>	<p>Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 9. –с.136 - 140.</p>	<p>Повідомлення про те, що королівські комісари запрошують Дорошенка на сейм. Прохання відправити листи у різні малоросійські міста з повідомленням про те, що московський цар не поступиться</p>	<p>Премилостивому благодетелю моему, при низжайшем челобитье молитвы свои и благословение препосылаю; в отчине вашего царского пресветлого величества; мы добровольно избрали себе монарха православного; хотят жить и умирать за достоинство православного монарха; пасторским словом обещал защищать нас от</p>

Документ	Джерело	Короткий зміст	Аргументація / мовні формули
<i>політичні новини</i>		малоросійськими містами на користь польського короля. Прохання відправити нові війська для укріплення та захисту міст від татар і військ Петра Дорошенка.	неприятелей наших; враги креста Христова татари с гетманом Петром Дорошенком
<i>112. Повідомлення ігумена Максаківського монастиря – про запрошення Дорошенка і Многогрішнього на сейм</i>	Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 9. –с.146 - 148.	Звістка про те, що чоловік на ім'я Мефодій везе для Дорошенка і Многогрішнього запрошення на сейм, аби вони розповіли польському королю про свої потреби. Запевнення у вірності гетьмана Многогрішнього і архієпископа Барановича московському царю.	Аргументація відсутня.
44. Посольства київських ієрархів (1670 рік)			
<i>113. Лист архієпископа Л. Барановича – подяка за милостиню, яку передали через ігумена Ієремію</i>	Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 9. –с.175 – 176.	Висловлювання подяки за надану через ігумена Ієремію Ширкевича милостиню. Йй дуже зрадів не лише архієпископ Баранович, але й гетьман Демян Ігнатович, козаки та всі люди, що живуть на Лівобережжі.	Благодетелю моему; смиренный архиепископ; отеческая милость; моляще Царя небесного, да цареви земному, аки помазаннику своему, дарует мирно, здраво, долгоденственно, с расширением от рода в род державы царствия и с победою на всякие враги царствовать; под вашею рукою тихо и безмолвно поживем, во всяком благочестии и честности; при нижайшем до земли челобитье моем и благословение смирения моего

Документ	Джерело	Короткий зміст	Аргументація / мовні формули
<p>114. Лист архієпископа Л. Барановича до А. Матвєєва – про приїзд С. Адамова в Москву та прохання надрукувати його проповіді</p>	<p>Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 9. –с.237 - 239.</p>	<p>Повідомлення про відправлення в Москву ніжинського протопопа С. Адамовича. Прохання посприяти надрукуванню проповідей архієпископа Лазаря Барановича.</p>	<p>Благородному господину.</p>
<p>115. Приписк а архімандрита М. Ложайського</p>	<p>Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 9. –с.228 – 237.</p>	<p>Прохання про милостиню та митру.</p>	<p>На твое ходатайство и милость</p>
<p>116. Лист митрополита Й. Тукальського до А. Ордіна-Нацюкіна – про збідніння благочестя</p>	<p>Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 9. –с.254 – 256.</p>	<p>Чимало людей зраджують православ'я і приймають папську віру. Заклики до московського царя об'єднати весь православний віт і принести мир</p>	<p>Великому боярину, большие печати его царского пресветлого величества и великих посольских дел оберегателю; стены русского Иерусалима; благоверный государь; яко истинном его царского пресветлого величества слуге; вечный мир устроняй; по многолетнем сем житии, вечного в царстве небесном блаженства</p>

Документ	Джерело	Короткий зміст	Аргументація / мовні формули
<i>в Литві</i>			
117. Лист ігумена Києво-Печерського монастиря В. Ясинського до А. Ордіна-Нащокіна – подяка за присилку соболів	Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 9. –с.256 - 258.	Подяка за надану милостиню – сорок соболів.	При всегдашних недостойных молитвах, низжайшим поклонением моим до лица земли челом бью
118. Лист ніжинського протопопа А. Матвєєву – прохання прислати шатро для гетьмана, а для Лазаря Барановича – речі для друку його книг та	Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 9. –с.272-275.	Подяка за організацію прийому у московського царя. Прохання виконати наказ царя – прислати для гетьмана Многогрішного шатро і військо, а для архієпископа Лазаря Барановича – митру. Також прохання посприяти виданню книг архієпископа Лазаря Барановича.	Верного царского величества работника и богомолца; на вечную свою славу и богомолье

Документ	Джерело	Короткий зміст	Аргументація / мовні формули
<i>митру</i>			
119. Лист ніжинського о протопопа С. Адамова – прохання про царські подарунки для гетьмана і його людей, а також про грамоту для протопопа	Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 9. –с.330 - 333.	Прохання надати милостиню для брата гетьмана Василя Многогрішного та Матвія Гвинтовки – зелений бархат, гроші та сукно. Інакше є небезпека того, що Василь Многогрішний піде на Запоріжжя і можуть початися всілякі біди. Також прохання надати жалувану грамоту для ніжинського протопопа.	Милостивому моему благодетелю от Господа Бога спасения, от царского пресветлого величества премной милости, от всего православного мира христианского истинного приятства, яко благому и верному рабу Божию и царскому, усердно получитьи желаю
45. Посольство представників Скитського монастиря та Лазаря Барановича (1660 рік)			
	Ф.229. – Оп.5. – Спр.49		
46. Посольство київських ієрархів (1671 рік)			
120. Лист архімандре та І. Голятовського о думному дяку А. Матвєєву – заступницю	Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 9. –с.333 – 335.	Прохання про царську милостиню для Єлецького монастиря в Чернігові та про 100 рублів для друку церковної книги.	Воздаю благодарение Богу, в милости богатому, и общей всего мира заступнице, пресвятой Богородице, поклон мой рабски приношу; прошу благодетеля моего; великую милость свою царскую явить, руку помощи подать; по своему обещанию царскому; с недостойными молитвами прилежно предаюсь; приношу смиренное моление и прошение мое

Документ	Джерело	Короткий зміст	Аргументація / мовні формули
тво для Слецького монастиря в Чернігові та та надання грошей для друку богослужбо вих книг			
121. Лист архімандрита та новгородського Спаського монастиря думному дяку А. Матвєєву – прохання прислати грамоту на архімандрію та подяку за надану милостиню	Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 9. –с.335 – 337.	Прохання прислати жалувану грамоту як очільнику архімандрії та про земельні володіння монастиря в Новгороді-Спаському. Подяка за наданий одяг	Яко благодетелеви моему; милости и пребогатых щедрот желаю; не перестаю всеми силами о всяких делах украинских промышлять; молитвы мои к твоему благородию препосылаю; всех благ и спасения желающий богомolec и служить рад
122. Лист архієпископ	Акты, относящиеся к истории Южной и	Прохання якомога швидше розпочати друк книги «Труба», а	На меня, скорбящего и немощного

Документ	Джерело	Короткий зміст	Аргументація / мовні формули
<p><i>а Л. Барановича думному дяку А. Матвєєву – прохання надрукуват и книгу «Труби» та про заступниц тво для М. Ложайсько го</i></p>	<p>Западной России. – Том 9. –с.337 – 342.</p>	<p>також переконати царя у вірності архімандрита Михайла Ложайського</p>	
<p><i>123. Лист Киево- Печерськог о монастиря І. Гізеля думному дворянину Матвєєву – прохання про заступниц тво для Печерської лаври, а також</i></p>	<p>Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 9. –с.342 - 346.</p>	<p>Ходять чутки про те, що Київ хочуть віддати польському королю, переживання за те, що знову будуть гоніння на православних. Прохання у цьому випадку надати прихисток архімандриту Гізелю в Московському царстві. Скарга на те, що Новгородський архімандрит Михайло Ложайський хоче без суду забрати маєтності Печерського монастиря.</p>	<p>Аргументація відсутня</p>

Документ	Джерело	Короткий зміст	Аргументація / мовні формули
<p><i>скарга на М. Ложайског о – має намір відібрати маєтності Печерськог о монастиря</i></p>			
<p><i>124. Розповідь І. Гізеля про союз гетьмана Дорошенка з польським королем</i></p>	<p>Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 9. –с.346 - 357.</p>	<p>Повідомлення про те, що польський король хоче йти з військом до Києва, хочуть всі православні церкви і монастирі перетворити на римські костели та уніатські церкви. Також польському королю готові допомагати татари, шведський король та інші. Ханенко і запорожці готові перейти під покровительство польського короля. Дорошенко хоче йти під покровительство татар.</p>	<p>Аргументація відсутня.</p>
<p><i>125. Лист ігумені Вознесенського дівочого монастиря в Києві Афанасії думному</i></p>	<p>Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 9. –с.357 -358.</p>	<p>Прохання про царську милостиню для монастиря, який постраждав через пожежу.</p>	<p>Известно вѣдуще, яко благородіе твое велие имаші; от благородія твоего требующим помощи милосердіе; дерзнули мы убогіе и смиренныє; нашего великого милостивого благодетеля; убогую и слезную мольбу свою приносим</p>

Документ	Джерело	Короткий зміст	Аргументація / мовні формули
<p><i>дворянину Матвєєву – прохання про милостинню через пожежу</i></p>			
<p><i>126. Лист архімандри та новгородсь кого Спаського монастиря М. Ложайсько го думному дяку Матвєєву – скарга на наклепників і прохання не довіряти їм</i></p>	<p>Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 9. –с.358 – 361.</p>	<p>Запевнення у вірній службі московському царю. Прохання не вірити нікому, хто називає його зрадником.</p>	<p>Дабы царство его великого государя нашего было непоколебимо, крепко, врагам страшно, от рода в род.</p>
<p><i>127. Письмо к думному дворянину А. Матвееву киевских</i></p>	<p>Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 9. –с.422 – 431.</p>	<p>Прохання не вірити всім тим, хто каже, що київські ієрархи закликали козаків підписати угоду з татарами. Знають, що умовами договору 1667 року Київ та інші міста перейдуть під владу польського короля –</p>	<p>Ибо, по святым писаниям и уставам, всякие власти церквям Божиим и вере обыкли чинить тишину, безмятежнее и защищенное; Богу во хвалу, себе же во славу и во мзду в небе</p>

Документ	Джерело	Короткий зміст	Аргументація / мовні формули
<i>духовных особ – просьба о помощи в договорах с Польщей</i>		прохання добитися статей (та затвердження цих статей під час сейму) про оберігання православних міст, монастирів і маєтностей.	
128. <i>Розповіді священника Ісаакія - про дії запорожців і кримських татар та інші новини</i>	Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 9. –с.445 – 446.	Чув в Корсуні та Каневі, що польський король збирається йти з військом на Петра Дорошенка. У свою чергу Дорошенко звернувся до татар з проханням про допомогу. Також йому готові допомогти запорожці на чолі з Ханенком та Сірком.	Аргументація відсутня.
129. <i>Покази священника Ісаакія (місто Гоголів)- про раду Ханенка та Сірка, про останні битви з татарами</i>	Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том 9. –с.575 – 576.	Чув про раду козаків (на чолі Ханенко та Сірко) з поляками. Запорожці згодні перейти на бік польського короля, якщо той обіцяє зберегти всі їхні вольності. Польський король пообіцяв зберегти всі вольності. На боці Петра Дорошенка лише татари.	Аргументація відсутня.
130. <i>Прохання ігумена та ректора Києво-</i>	Памятники, изданные Киевской Комиссией для разбора древних актов. - Том 2 – с.466 –	Прохання надати милостиню для училища і монастиря, що постраждали в результаті набігу польського половника.	Так полагается делать всем Христолюбивым людям.

Документ	Джерело	Короткий зміст	Аргументація / мовні формули
<i>Братського монастиря Варлаама Яссинського о про милостиню</i>	468.		
47. Посольство Лазаря Барановича та Інокентія Гізеля (1671 рік)			
	Ф.229. – Оп.3. – Спр.17		
48. Посольство міщанина Печерського монастиря (1671 рік)			
	Ф.229. – Оп.2. – Спр.12		
49. Посольство кількох людей (1671 рік)			
	Ф.229. – Оп.2. – Спр.9		
50. Посольство Лазаря Барановича й архімандрита Києво-Печерського монастиря (1671 рік)			
<i>131. Від Лазаря Барановича й архімандрита Києво-Печерського монастиря</i>	Ф.229. – Оп.1. – Спр.5890. 79.1.	Зміст нам не відомий.	Аргументація нам не відома.
51. Посольство Лазаря Барановича, Інокентія Гізеля та Ніжинського протопопа Симеона Адамова (1672 рік)			
<i>132. Лист царю архієпископ</i>	Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Том	Прохання прислати чесну і мудру людину, яка зможе вирішити всі конфлікти. Прохання надати	В Украине нашей, а во отчине вашего царского пресветлого величества...изволил быть милостивым отчине своей...Будучи в подданстве

Документ	Джерело	Короткий зміст	Аргументація / мовні формули
<i>а Л. Барановича – прохання прислати чесну і мудру людину; прислати милостивог о грамоту</i>	9. – с.830 – 833	милостиву грамоту.	вашего царского пресветлого величества
<i>133. Лист Ніжинсько го протопопа Симеона Адамова</i>	Ф.229. – Оп.2. – Спр.16	Зміст нам не відомий.	Аргументація нам не відома.
<i>134. Скарга Інокентія Гізеля</i>	Ф.229. – Оп.3. – Спр.35	Зміст нам не відомий.	Аргументація нам не відома.
<i>135. Від ніжинськог о протопопа Симеона Адамова</i>	Ф.229. – Оп.1. – Спр.5902. 91.1	Зміст нам не відомий.	Аргументація нам не відома.
52. Посольство Прилуцького монастиря 1674 (рік)			
	Ф.229 Оп. 2 №27		
53. Посольство архімандрита Інокентія Гізеля та підданого Печерського монастиря Григорія Косницького			
	Ф.229. – Оп.2. – Спр.17		

Документ	Джерело	Короткий зміст	Аргументація / мовні формули
54. Посольство Новгород-Сіверського Спаського монастиря (1675 рік)			
136. <i>Контакты Новгород Северского Спаського монастыря - Про книгу "Трубы духовные"</i>	Ф.229. – Оп.2. – Спр.32	Прохання сприяти виданню книги «Труби духовні».	Аргументація нам не відома.
55. Посольство Києво-Печерського монастиря (1676 рік)			
	Ф.229. – Оп.2. – Спр.37		
56. Посольство протопопа Десятинної церкви Василя Дмитрієва (1677 рік)			
137. <i>Челобитье киевского протопопа Десятинной церкви Василия Дмитриева</i>	Ф.124. – Оп.1. – Спр.783 та Спр.3 л.1-12	Зміст нам не відомий.	Аргументація нам не відома.
57. Посольство Києво-Печерського монастиря (1679 рік)			
138. <i>Письмо к царю М. Федоровичу от архимандрита И. Гизеля с</i>	Ф.124. – Оп.1. – Спр.863	Зміст нам не відомий.	Аргументація нам не відома.

Документ	Джерело	Короткий зміст	Аргументація / мовні формули
<i>подьячим Суздоловы м</i>			
<i>139. Лист архімандри та Києво- Печерського монастыря</i>	Ф.229. – Оп 1. – Спр.154 Ч.2	Зміст нам не відомий.	Аргументація нам не відома.
58. Посольство Києво-Печерського монастиря (1680 рік)			
	Ф.124. – Оп.1. – Спр.869	Прохання надати грошову милостиню та підтвердити жалувану грамоту, яка дозволяла збирати данину з прикріплених до монастиря міст і сіл на Чернігово-Сіверщині.	
59. Посольство грека з Києво-Печерського монастиря (1681 рік)			
<i>140. Челоби тняя Иннокенти я Гизеля</i>	Ф.229. – Оп.3. – Спр.177 та Ф.229. – Оп.5. – Спр.226	Зміст нам не відомий.	Аргументація нам не відома.
60. Посольство Інокентія Гізеля (1683 рік)			
<i>141. Челоби тняя Иннокенти я Гизеля</i>	Ф.229. – Оп.5. – Спр.267	Зміст нам не відомий.	Аргументація нам не відома.
61. Посольство Лазаря Барановича (1684 рік)			
<i>142. Лист Лазаря Барановича до царів</i>	<i>Sakal I. The Embassy of Lazar Baranovych to Moscow in 1684: Gifts, Request and Other</i>	Повідомлення про те, що посилає в Москву до царів книгу «О чудесах Пресвятыя Богородицы Ильинской Черниговской» та мідну дошку.	Да воздаст Царь небесный со сторицею всеми желаемыми вашему царскому пресветлому величеству благами, и со всею братиею тоя обители, и со всею паствою моею престол Божий

Документ	Джерело	Короткий зміст	Аргументація / мовні формули
<i>Івана та Петра Олексійовичів</i>	Expenses // Київська Академія. 2017. – Випуск 14. – С.160.		молитвами до кінця життя мого повинен...
<i>143. Лист Лазаря Барановича до цариці Софії Олексіївни</i>	<i>Sakal I. The Embassy of Lazar Baranovych to Moscow in 1684: Gifts, Request and Other Expenses // Київська Академія. 2017. – Випуск 14. – С.160 – 164.</i>	Повідомлення про те, що посилає в Москву до цариці книгу «Благодать истинна», прохання надати милостиню через посланця Антонія. Також згадка про царську милостиню для церкви в Чернігові.	Згадки про те, що цариця Софія має потрібну мудрість – мудрість людини домовита, мудрість мирська і мудрість воїнська. Завещание храня отца своего государева, бывшего в жизни своем благодетелю, ибо яко отец премногая всем благодаяния творяще, тако и по себе в Вашем пресветлом Величестве благородных его чадах по премному всем благотворящих остави...защищаеши новоозидаящуюся ту обитель премилостивешим своим государским жалованием от всяких скудостей и недостатков.
<i>144. Лист Лазаря Барановича до Василя Голіцина</i>	<i>Sakal I. The Embassy of Lazar Baranovych to Moscow in 1684: Gifts, Request and Other Expenses // Київська Академія. 2017. – Випуск 14. – С.164 – 165.</i>	Згадки про царську милостиню, яку Лазар Баранович отримав для будівництва нової церкви в Чернігові (дзвін). Жаліється на погане матеріальне становище, небезпека для дзвону від царів. Прохання надати милостиню.	Премного милостивейшему моему благодетелю...долгоденственного здравия, мира и спасения...архиерейское мое благословение при нижайшем челобитью смиренно препосылаю...
<i>145. Розповіді до посланців Лазаря Барановича у Москві</i>	<i>Sakal I. The Embassy of Lazar Baranovych to Moscow in 1684: Gifts, Request and Other Expenses // Київська Академія. 2017. – Випуск 14. – С.165 –</i>	Опис щоденного корму для всіх посланців Лазаря Барановича. Згадки про те, скільки щоденного корму давали посланцям в минулі рази.	Аргументація відсутня.

Документ	Джерело	Короткий зміст	Аргументація / мовні формули
	167.		
146. Лист царів до Лазаря Барановича	<i>Sakal I. The Embassy of Lazar Baranovych to Moscow in 1684: Gifts, Request and Other Expenses // Київська Академія. 2017. – Випуск 14. – С.167 – 168.</i>	Опис царського жалування, яке царі відправляють Лазарю Барановичу, зокрема, дзвін, майстер Федір Моторин, який виготовляв цей дзвін та книга Симеона Полоцького «Вечеря духовная».	Аргументація відсутня.
147. Лист цариці Софії Олексіївни до Лазаря Барановича	<i>Sakal I. The Embassy of Lazar Baranovych to Moscow in 1684: Gifts, Request and Other Expenses // Київська Академія. 2017. – Випуск 14. – С.168 – 169.</i>	Опис жалування від цариці Софії Олексіївни для Лазаря Барановича.	Аргументація відсутня.
148. Запит на книгу Симеона Полоцького «Вечеря душевная»	<i>Sakal I. The Embassy of Lazar Baranovych to Moscow in 1684: Gifts, Request and Other Expenses // Київська Академія. 2017. – Випуск 14. – С.173 – 174.</i>	Згадки про те, що в минулому році царі пожалували Лазарю Барановичу книгу Симеона Полоцького «Обед душевной», прохання надати книгу Симеона Полоцького «Вечеря духовная». Відомості про те, що це клопотання Лазаря Барановича задовільнили.	Для своего государского многолетнего здравия царям государям.

Складено нами на основі аналізу доступних нам архівних матеріалів, археографічних публікацій та згадок в історичних працях. Передусім: РГАДА. – Ф.124. Малороссийские дела. – Оп.1. – Спр.1., РГАДА. – Ф.124. Малороссийские дела. – Оп.1. – Спр.2., РГАДА. – Ф.124. Малороссийские дела. – Оп.1. – Спр.5.

